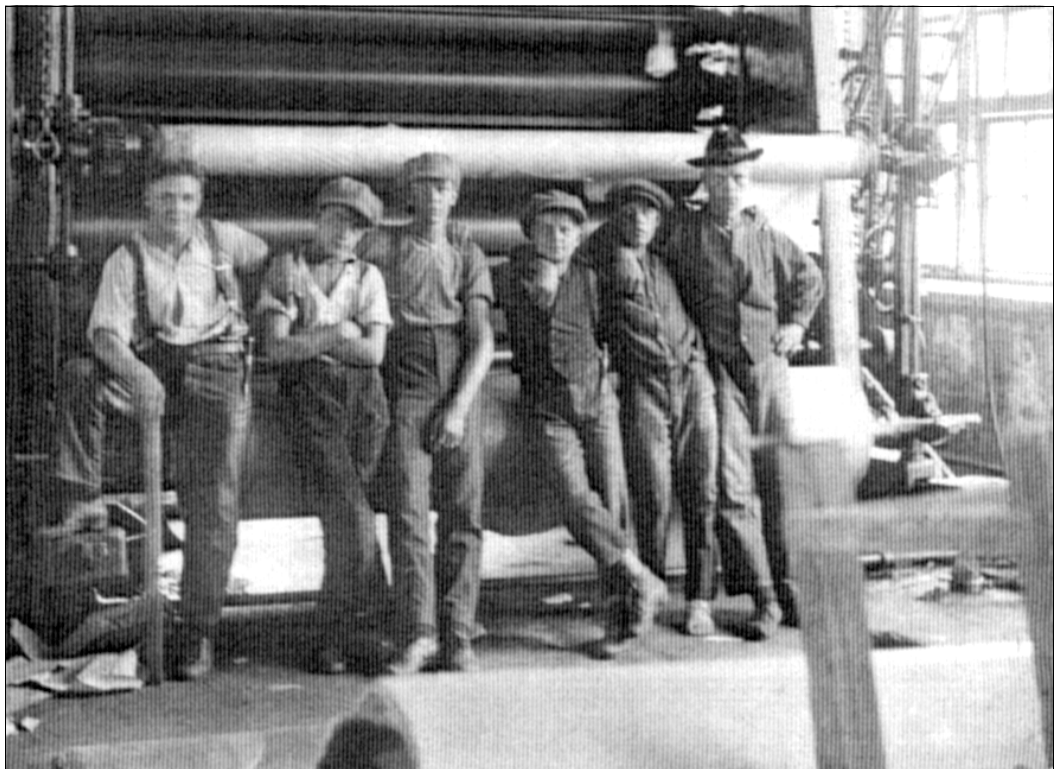

”Tulolähteen tulee pulputa kirkkaana”

**Tehdasyhteisö Walkiakosken tehtaan johdon patriarkaalinen suhde
työläisiin Rudolf Waldenin aikakaudella 1924–1940**

Kaj Raiskio

Suomen historian

Pro gradu -tutkielma

Jyväskylän Yliopistossa

11.9.2003

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Kaj Tapani Raiskio	
Työn nimi ”Tulolähteen tulee pulputa kirkkaana” Tehdasyhteisö Walkiakosken tehtaan johdon patriarkaallinen suhde työläisiin Rudolf Waldenin aikakaudella 1924–1940	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Pro gradu – tutkielma
Aika Jyväskylässä 19.8.2003	Sivumäärä 140 sivua
Tiivistelmä – Abstract Pro gradu työssäni tarkastelen Valkeakoskella sijaitsevaa mikrohistoriallista Ab Walkiakosken muodostamaa pieniyhteisöä. Tutkimus keskittyy Rudolf Waldenin aikakaudelle vuodesta 1924 aina vuoteen 1940 asti. Tarkastelun kohteena on tehtaan johdon monimuotoinen suhde työläisiin. Tarkastelen tehtaan johdon muodostamaa arvomaailmaa, käsityksiä, arvohierarkiaa, ihannetta ja niiden suhdetta käytäntöön. Aikakaudelle ominaiseen tapaan tehtaan johdossa vallitsi voimakas patriarkaallinen suhde. Tehdas vaati suhdetta vastaan tiukkaa puuttumista työläisiä ympäröivään aikaan ja tilaan, niin työssä kuin vapaa-ajassakin. Tätä vaatimusta vastaan tehdas paransi työläisten työ- ja asunto-oloja sekä vapaa-ajan harrastusmahdollisuuksia, kuten urheilu-, suojeluskunta-, näytelmä-, soittokunta- ja palokuntatoimintaa. Tämän lisäksi tarkastelen yhteisön konflikteja, jotka osoittavat ihanteiden ja todellisuuden mukanaan tuomia yhteentörmäyksiä.	
Asiasanat Patriarkalisuus, patriarkalismi, Walkiakoski, Rudolf Walden, Juuso Walden, Valkeakoski, työsuojelu, Safety first, työsääntö, mikrohistoria, mentaliteetti, 1920- ja 1930-luku, tehdassuojeluskunta, Yhtyneet Paperitehtaat ja tehdasurheilu.	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	

Ps. Sähköisessä muodossa olevan työn muotoilu ja sivunumerointi eivät ole yhteneviä painetun version kanssa.

Sisältö	Sivu
1. Johdanto	1
1.1. Myllykylästä tehdasyhteisöksi	1
1.2. Tutkimuksen tavoite ja aikarajaus	3
1.3. Teoreettinen lähestyminen tutkimuskohteeseen	5
1.4. Käsitteet	6
1.4.1. Patriarkalisuus	6
1.4.2. Tehdas	9
1.5. Lähteet	12
1.5.1. Alkuperäislähteet	12
1.5.2. Tutkimuskirjallisuus	15
2. Rudolf Waldenin aikakausi Walkiakosken johdossa	20
2.1. Walden ottaa tehtaan haltuunsa	20
2.2. 1930-luku kriisien ja vakauttamisen vuosikymmen	22
2.3. Rudolf Waldenin persoona	25
2.4. Unelman luoja	30
3. Tehtaan johdon valta suhteessa työtätekevään työläiseen	32
3.1. Työläiselle normitettu aika ja paikka	32
3.1.1. Työsäännön pykälät	32
3.1.2. Työsäännön maailmankuva	33
3.2. Tehtaan arvohierarkia	35
3.2.1. Ylin johto	35
3.2.2. Insinöörit ja virkailijat	37
3.2.3. Työnjohtajan vaikea asema	38
3.2.4. Keskinäisesti eriarvoiset työläiset	40
3.2.5. Naisen paikka erityisessä tarkkailussa	42
3.3. Tehtaan suhde lakkoiluun	44
3.4. Työläisen oikeus lomaan	46
3.5. Työläisen erottaminen	48
3.6. Eläkkeelle pääseminen	50

4. Suojelusuhde	51
4.1. Työturvallisuus kaikkien yhteinen asia	51
4.2. Huoltotarkastaja työläisen hyvinvointia edistämään	54
4.3. Huoltotarkastajan vaikutusmahdollisuudet Valkeakoskella	57
4.3.1. Vuorela määrittää huoltotyön tarpeellisuuden	57
4.3.2. Toiminnan jäsentyminen oman huoltotarkastajan kautta	60
4.4. Kun työsuojelussa epäonnistuttiin – tapaus Roulamo	62
4.5. Tehtaan suhde työläisten hallinnoimaan sairauskassaan	64
5. Tehdas aktiivisesti mukana työläisen kotipiirissä	66
5.1. Työläisille kunnolliset asunnot	66
5.2. Pihamaiden ja asuntojen tarkastaminen	68
5.3. Ihanne omakotitalosta	70
5.4. Puhtauden ja hygienian puolesta	72
6. Tehtaan johdon tavoitteena luotettava työläinen	74
6.1. Äänestyskäyttäytymisen muuttaminen	74
6.2. Oikea lehti työläisten luettavaksi	77
6.3. Hyveellinen kanssakäyminen	78
6.4. Isänmaallisen toiminnan merkitys tehtaan johdolle	79
6.4.1. Tehtaan miehet mukaan suojeluskuntaan	79
6.4.2. Nuorille oma poikaosastonsa	83
6.5. Vapaan yhdistystoiminnan hankaloittaminen	84
6.6. Tehdaspalokunta – oikeanlaista harrastustoimintaa	86
7. Huoli tulevasta työntekijäsukupolvesta	88
7.1. Tehdas mukana lapsen ensimmäisinä elinvuosina	88
7.2. Kerhotoiminnalla punaista ainesta vastaan	90
7.3. Koulutuksen merkitys	92
8. Urheilutoiminta arvomaailman heijastajana	96
8.1. Tehdas aktiivisena urheilutoiminnan kehittäjänä	96

8.2. Tehtaan sisäinen urheilu	98
8.3. Walkiakoski vastaan muut tehtaat	102
9. Yhteisön konfliktit	104
9.1. Työmaaterrori	104
9.1.1. Työläisten todellisuus	104
9.1.2. Tehtaan totuus	106
9.1.3. Maanlaajuinen reagointi	108
9.2. Kansalaissodan muiston ylläpitäminen	110
9.3. Waldenin vappu keskellä kesää	111
10. Rudolf Waldenin ihanneyhteisö vai pelkkä haavekuva	112
10.1. Walkiakoski osana suurempaa kokonaisuutta	112
10.2. Ihanteen vai talouden ehdoilla	115
10.3. Patriarkaalinen valta ja vastuu Walkiakosken yhteisössä	118
LÄHTEET	122
LIITTEET	135

1. Johdanto

1.1. Myllykylästä tehdasyhteisöksi

Tampereen ja Hämeenlinnan välissä sijaitseva Valkeakoski on saanut nimensä neljä metriä korkeasta vesiputouksesta. Otollisen sijaintinsa vuoksi se muodosti myllykylän jo keskiajalla.¹ Alueen edullisuus tehdastuotannolle oli ilmeinen, mutta ensimmäiset suunnitelmat öljynpuristamon ja villankehrulaitoksen rakentamiseksi 1800-luvulla olivat epäonnistuneet. Kanavan rakentamisen myötä alue houkutteli uusia sijoittajia. Etuna metsäteollisuuden hankkeille oli se, että koskesta oli mahdollista hankkia tarvittavaa käyttövoimaa, ja tämän lisäksi vesistöt muodostivat erinomaisen kulkuväylän raaka-aineille ja valmiille tuotteille. Myllysaaren perustettiin puuhiomo ja paperitehdas 1870-luvun alussa. Kehitystä seurasi vuonna 1880 rakennettu Suomen ensimmäinen sellutehdas sekä kuuden vuoden päästä rakennettu Tervasaaren sulfaattitehdas. Vuoden 1901 palon jälkeen tehdas laajentui hiomon ja sulfiittitehtaan kautta. Sodan sytyttyä 1914 myynti suuntautui Venäjälle, minkä ansiosta tehdas tuotti valtavia voittoja aina Venäjän vallankumoukseen saakka.² Tehtaan laajeneminen ja työpaikkojen lisääntyminen lisäsi tehtaan ympärillä ollutta asutusta. Tultaessa 1920-luvulle Valkeakoskelle oli muodostunut pienimuotoinen Aktiebolaget Walkiakoskesta riippuvainen tehdasyhdyskunta.

Verotuksellisten kiistojen vuoksi tehtaan ja Sääksmäen välit olivat tulehtuneet jo 1890-luvulla. Selvityksiä tehdasyhteisön erottamiseksi Sääksmäestä tehtiin aina vuoteen 1921 asti, jolloin Sääksmäen kunnanvaltuusto myöntyi asian ajamiseen. Päätös sinetöityi presidentti Ståhlbergin vahvistamalla asetuksella, jolla Valkeakoski määrättiin vuoden 1923 alusta omaksi kauppalaksi.³ Tehtaan tavoite oli saavutettu, mutta samaan aikaan sen sisäiset ongelmat olivat pahentuneet. Syynä hajaannukseen oli vallankumouksen myötä Venäjälle jääneiden kiinteistöjen, saatavien ja ennen kaikkea kannattavan markkina-alueen menettäminen. Tehdas oli ajautunut tappiokierteeseen 1920-luvun alkupuolella⁴. Sijoittajat kaavailivat tehtaan pelastajaksi Rudolf Waldenia, joka oli hankkinut kokemuksensa paperitehtaiden hoidosta Pietarissa sekä Yhtyneiden Paperitehtaiden johdossa. Walden suostui pyyntöihin vaatimalla

¹ Vuorinen 1972, s. 15–19.

² Autio & Nordberg 1985, s. 15; Vuorinen 1972, s. 65–78.

³ Vuorinen 1972, s. 387–393.

⁴ Ks. Liite 2.

samalla vapaat kädet uudistustoimintaan. Oman jännitteensä Waldenin tulolle paikkakunnalle loi hänen valkoinen taustansa kansalaissodassa.⁵ Syynä työläisten keskuudessa heränneisiin epäluuloihin oli paikkakunnan suhteellisen suuret kärsimykset kansalaissodan ajalta⁶.

Rudolf Waldenilla oli selvä käsitys Walkiakosken tulevaisuudesta. Hän pyrki varmistamaan taloudellisen voiton, mutta myös yhtenäisen tehdasyhdyskunnan synnyn. Tämä ihanne näkyi niin käytännön toimissa kuin haaveissa. Walden toi julki nämä haaveensa hänelle järjestettyjen 60-vuotisjuhlien yhteydessä pitämässään puheessa: ”*Lasten iloiset kisat, nuorison urheilu, kauniiden kotien kohoaminen tehtaiden liepeillä, ne ovat olleet elämäni suurimpia ilonaiheita. Elämänmyönteinen, isänmaallinen tehdasyhdyskunta, on se suuri ihanne, jota minulle suoduin voimin olen pyrkinyt toteuttamaan.*”⁷ Tähän ihanteeseen pyrittiinkin yhteisössä pääsemään tehtaan aktiivisen toiminnan kautta. Walden tiivistää puheessaan sen arvomaailman mitä tehtaalla käytännön toimissa noudatettiin. Tämä ihanne muodostaa työni keskiön.

Tehtaan merkitys kauppalan jokapäiväiselle toiminnalle oli valtava. Paikallishistorioitsija Olli Vuorisen laskujen mukaan vuonna 1927 kauppalan 20–60-vuotiaista miehistä 85 % ja naisista 26 % työskenteli Ab Walkiakosken palveluksessa. Tehtaan ulkopuolella miehistä kävi töissä 200 ja naisista vain 50.⁸ Kauppalan asukkaista suurin osa oli suoraan riippuvaisia tehtaasta ja loputkin saivat elantonsa välillisesti tehtaalta⁹. Näin ollen tehtaan tekemät päätökset heijastuivat suoraan asukkaiden arkeen¹⁰. Tehtaan valta perustui suurimmaksi osaksi palkanmaksuun. Tehdas piti työläisiä tyytyväisinä rahan ja etujen avulla. Toisaalta työpaikan menettämällä uhkaaminen oli tehokas painostuskeino. Patriarkaalisen perinteen, laajan maaomaisuuden ja taloudellisen valtansa avulla tehdas pystyi kehittämään aluetta

⁵ Nordberg 1980, s. 141–143.

⁶ Kalle Vuorisen mukaan punaisia valkeakoskelaisia menehtyi kansalaissodassa 245, Eino Jutikkala mukaan 203 ja Aarre Sallisen mukaan noin 230. Vaikka tarkkaa lukua ei pystytä koskaan selvittämään, niin kuuluu Valkeakosken kylä Sääksmäestä erotettuna Suomen synkimpiin alueisiin punaisten kuolleisuuden suhteen. Vrt. UPM, ABW, E, Sallinen, Aarre, Sääksmäen - Valkeakosken punakaarti 1918; Autio & Nordberg 1985, s. 132–135; Jutikkala 1965, s. 88; Paavolainen 1967, s. 187; Vuorinen 1966, s. 68.

⁷ UPM, RW, Rudolf Waldenin puhe 7.12.1938 Simpeleellä hänelle järjestetyissä 60-vuotis juhlissa.

⁸ Yhtiön ulkopuolisten ammatit ja niissä työskennelleiden lukumäärä: 40 kuorma-auton kuljettajaa, 30 kauppiasta, 10–20 opettajaa, noin 10 leipuria, räätäliä, suutaria, seppää sekä puuseppää, kuusi teurastajaa, 5–6 kirvesmiestä, nuohoojaa, kalastajaa, autonajajaa sekä ompelijaa, 2–3 maalaria, muuraria, nuohoojaa, parturia, kampaajaa, kutojaa, silittäjää. Vuorinen 1995, s. 10.

⁹ Vrt. Riippuvuus määritteli yhteisön rajat myös 1600-luvun rautaruukkilaisten muodostamassa yhteisössä. Vilkuna 1996, s. 155–156.

¹⁰ Esim. 1930-luvun laman myötä työpaikat vähenivät, mikä vaikutti suoraan kauppalan asukasluukuun. Liite 5.

haluamaansa suuntaan. Tehtaan johdon tavoitteena oli muodostaa alueesta kilpailukykyinen tehdasyhteisö, joka koostuisi luotettavista ja paikallaan pysyvistä ammattityömiehistä.

Tehtas hallitsi voimakkaasti työläisen elinpiiriä niin työaikana kuin sen ulkopuolella. Tähän valtasuhteeseen vaikuttivat valtion antamat lait ja asetukset. Merkittävänä teollisuudenhaarana metsäteollisuus oli valtion erityisen suosion alaisena, mistä seurasikin valtion tekemät poikkeukset muun muassa työaika säänteleisiin lakeihin.¹¹ Yhteisössä vaikutti myös vahvasti yhteiskunnallinen kahtiajako, joka ilmeni niin työssä kuin vapaa-ajassakin. Tätä ideologista ja poliittista kahtiajakoa on Risto Alapuro kuvannut poliittiseksi modernisaatioksi¹². Kauppalan poliittinen valta oli sosialisteilla ja taloudellinen sekä tehtaan hallinnollinen valta porvareilla. Valtataistelu tehtaan ja työläisten välillä ulottui niin tehtaan sisäisiin kuin ulkoisiin asioihin. Valtataistelun myötä tehtaan johdon valta vahvistui, mitä edisti 1930-luvun lama sekä yleinen kommunismin vastaisuus.

1.2. Tutkimuksen tavoite ja aikarajaus

Pro gradu -työni tarkoituksena on selvittää Ab Walkiakosken muodostaman tehdasyhteisön johdon suhdetta työläisiin Rudolf Waldenin aikakaudella. Kausi alkaa vuodesta 1924, jolloin Walden aloitti Ab Walkiakosken hallituksen puheenjohtajana. Tutkimusaikakausi päättyy Waldenin eroamiseen vuoden 1940 alkupuolella, jolloin hän keskittyi puolustusministerin tehtävään¹³. Aikakauden merkittävyyttä voidaan kritisoida Waldenin persoonan konkreettisen puuttumisen vuoksi. Walden ei asunut paikkakunnalla ja hän kävi harvoin tehtaalla. Vaikka Waldenilla ei ollut persoonallista suhdetta työläisiinsä, oli hän antanut ne ohjeet ja käskyt, joiden avulla tehdasta johdettiin. Näin ollen hän oli tehtaan tosiasiallinen suunnannäyttävä ja ohjeistaja.

Tutkimukseni tarkoituksena on löytää niitä puolia tehtaan historiasta, joihin eivät yrityshistoriat täysin vastaa. Pysin tutkimuksellani vastaamaan seuraaviin kysymyksiin. Kuinka työläiseen suhtauduttiin työssä ja sen ulkopuolella? Kuinka tämä suhtautuminen ilmeni Valkeakoskella? Missä suhteessa johtamisessa käytettiin etuja ja kuria? Oliko tehtaan johdon johtamisstrategiassa yleismaailmallisia piirteitä? Voiko

¹¹ Vrt. SAK 103/1917; SAK 94/1918; Edellisiin lakeihin tehtiin vuosittain poikkeamia mitkä palvelivat suurteollisuutta SAK 347/1926; SAK 387/1930; SAK 444/1934.

¹² Esim. Alapuro 1995, s. 12–15.

¹³ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 6.4.1940.

suhdetta pitää patriarkalisena? Pyrittiinkö työläisiä muuttamaan, kouluttamaan tai muuten ohjaamaan johonkin suuntaan? Jos niin mitä keinoja siinä käytettiin ja mihin ne pohjautuivat? Ketkä olivat johtajia ja ketkä johdettavia? Millainen oli tehtaan arvohierarkia ja miten se ilmeni arkipäivässä? Miten työläisten olosuhteet kehittivät aikakauden aikana ja mihin tämä kehitys perustui?

Valkeakoski edusti perinteistä suomalaisen puunjalostusteollisuuden työntajapolitiikkaa. Sen kattavuus oli samankaltainen kuin Jussi Koivuniemen tutkimuskohteella Nokia-yhtiöllä. Nokialla työntekijälle pyrittiin tarjoamaan työn lisäksi myös muut perustarpeet. Näihin lukeutui asunto, sosiaali- ja terveydenhuolto, koulutus sekä vapaa-ajantoiminnan järjestäminen. Tehdas vaati näiden etujen vastapainoksi ehdotonta määräysvaltaa työhön ja työsuhteeseen liittyvissä asioissa. Koivuniemen mukaan työväen hallitsemisen taustalla vaikutti taloudellisen toiminnan peruseriaate mahdollisimman hyvän tuloksen saavuttamisesta.¹⁴ Koivuniemeä suppeampaan tulokseen on patriarkalisuuden suhteen päässyt Riitta Sinkkonen. Hänen tutkimuskohteessaan Joh. Parviaisen Tehtaat OY:n saha ja vaneritehtaalla patriarkaalinen johtamistapa perustui kahteen osa-alueeseen: palkka- ja työehtopolitiikkaan sekä huolto- eli sosiaalitoimintaan.¹⁵ Näiden esimerkkien avulla Valkeakosken järjestelmän samankaltaisuutta ja erilaisuutta on mahdollista vertailla keskenään. Pyrin selvittämään kaikki tasot, joihin tehtaan ote ylettyi. Tutkimus sisältää niin yleisen kuin yksityisen puolen. Valkeakoskella Rudolf Waldenin asettama patriarkaalinen toiminta ulottui työläisen elämän kaikille osa-alueille. Toisaalta tavoitteet jäivät vain ihanteiden tasolle. Kaikkia tavoitteita ei ollut mahdollista saavuttaa täydessä mitassa. Näin ollen asiakirjoissa asetetut korkeat tavoitteet eivät aina olleet arjen todellisia kuvaajia. Se linja, mitä on tehtaan hallituksessa päätetty seurata, heijastuu aina omalla tavallaan työläisten tasolle. Useamman ihmisen ja pidemmän hierarkkisen ketjun kautta kulkeneet käskyt ovat takuulla saaneet oman vivahteensa paikallisella tasolla. Näin ollen ne säännöt, joita noudatettiin kirjaimellisesti korjauspajalla, saattoivat olla kuolleita kirjaimia sulfiittitehtaalla. Työni kannalta onkin tärkeintä ymmärtää se patriarkaalinen idea ja ihanne, minkä tehtaan johto oli muodostanut ja mitä se pyrki toteuttamaan tehtaalla, vaikka se ei aina onnistunutkaan.

¹⁴ Koivuniemi 2000, s. 156.

¹⁵ Sinkkonen 1990, s. 7.

1.3. Teoreettinen lähestyminen tutkimuskohteeseen

Tutkielmani kohteena oleva Ab Walkiakoski on erinomainen mikrohistoriallisen tarkastelun ilmentymä. Tarkastelemalla pienyhteisöä mikroskooppisesti, saatetaan löytyä ennen havaitsemattomia ilmiöitä ja ajatusmaailmoja¹⁶. Tuttujen säännönmukaisuuksien ja yleisesti hyväksytyjen teoreettisten muotojen lisäksi yhteisöstä saattaa nousta esille epäjohdonmukaisuutta, poikkeuksellisuutta, säännöttömyyttä sekä hajaannusta¹⁷. Mikrohistoriallisella näkökulmalla pystyn yhdistämään kvalitatiivisen tarkastelun laaja-alaiseen lähteiden käyttöön. Mikrohistoriallisissa tutkimuksissa on parhaassa tapauksessa mahdollisuudet yksittäisen ja rajatun kohteen kautta heijastaa kehitystä laajempaan kontekstiin. Esimerkkinä tästä voidaan pitää kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta Le Roy Ladurien Montailoun kylää ja Carlo Ginzburgin 1500-luvulla eläneen Friulilaisen mylläri Menoccion elämää. Kummankin mikrohistoriallinen ote perustuu inkvisitiopöytäkirjoihin, joiden kautta tutkijat ovat muodostaneet kokonaiskuvan Le Roy Ladurien tapauksessa kylästä ja sen asukkaista ja Ginzburgin tapauksessa yksittäisen marginaalisen ihmisen ajatuksista ja niiden suhteesta inkvisiittorien maailmankuvaan.¹⁸ Suomessa vastaavaan on päässyt Risto Alapuro. Hänen mikrohistoriallinen tutkimuksensa tarkastelee Huittisia 1800-luvun lopusta 1930-luvun alkuun saakka. Alapuro kykenee liittämään paikkakunnan historiallisen kehityksen Suomen kehitykseen. Huittinen toimi mikroskooppisena mallina suomalaisen yhteiskunnan kehityksestä.¹⁹ Mikrohistoriaa on kritisoitu historian pirstaloimisesta pieniksi erillisiksi palasiksi. Mikrohistorian etuna on keskittyminen yhteen tiukasti rajattuun aiheeseen ja alueeseen. Tällöin kyetään keskittymään aiheeseen ja ei jouduta tekemään ylimalkaisia yleistyksiä, kuten useissa kvantitatiivisissa tutkimuksissa, joissa luodaan suuria linjoja, joiden uskotaan toteutuvan suoraan alemmalla tasolla. Mikrohistoriallisella otteella vältetään tämä kvantitatiivisen aineiston mukanaan tuoma maailman yksinkertaistaminen.

Mikrohistoriallisen näkökulman lisäksi tulen käyttämään hyväkseni mentaliteettien historian tutkimusotetta. Etnologi Bo Lönnqvist määrittelee mentaliteettihistorian alaksi, missä keskitytään tietoiisiin sekä tiedostamattomiin

¹⁶ Levi 1991, s. 95–97.

¹⁷ Levi 1991, s. 97–98.

¹⁸ Le Roy Ladurie 1985, s. 9-19; Ginzburg 1992, s. 1-3.

¹⁹ Alapuro 1995.

ajatussuutauksiin, joiden kautta ihmiset ovat muodostaneet maailmankuvaansa. Tämän maailmankuvan kautta he ovat puolestaan reagoineet ja toimineet.²⁰ Seppo Knuutila puolestaan määrittelee mentaliteetin integroituneiden ihmisryhmien henkiseksi kapasiteetiksi, kollektiiviseksi mielenlaaduksi ja ajattelun suhteeksi olemiseen²¹. Tutkielmassani mentaliteetti on se tehtaan johtoon kuuluneiden henkilöiden muodostama maailmankuva, minkä kautta he reagoivat ja suhtautuvat työläisiin. Koska tutkimuskohteesta on vain vähän jäljellä todellista suullista perinnettä ja säilyneitä muistelmia, niin tutkimukseni perustuu pääosin tekstianalyysiin. Sen avulla pyrin löytämään alkuperäislähteiden sisältämän arvomaailman, ideologian ja asenteet, joiden perusteella yhteisöä rakennettiin. Pyrin käytännön toimenpiteiden kautta heijastamaan suurempia toimintalinjoja. Näiden syvärakenteiden löytyminen vaatii alkuperäislähteiden suoraa tulkintaa, sekä painautumista tekstin sisälle. Yhdistämällä erilaisia vihjeitä toisiinsa saatetaan niiden kautta muodostaa suurempi, kenties yhtenäisempi kokonaisuus. Mentaliteettihistoria tarjoaa tutkijalle mahdollisuuden tuoda esille sitä arvomaailmaa, mitä ei muuten kyetä havaitsemaan. Ajatusmaailman rekonstruktio vaatii tutkijalta useiden osien yhdistämistä keskenään, unohtamatta lähteiden todellista todistusvoimaa sekä lähdekritiikkiä. Lähteiden tulee olla pääasiallisia kertojia, eikä tutkijan oma mielikuvitus ja ennalta asetetut tavoitteet saa muodostaa tulosta etukäteen.

1.4. Käsitteet

1.4.1 Patriarkalisuus

Puhuttaessa tehtaan johdon suhtautumisesta työläisiin, kohdataan usein patriarkalisuuden ja paternalismin käsite. Peruslähtökohta näille termille on Lutherin pienen katekismuksen huoneentaulussa. Sen mukaan työläinen miellettiin osaksi taloa, jonka isännän vallan alle kuuluivat kaikki talouteen kuuluvat.²² Toisaalta ajatusten taustalla on nähty luonnonoikeudesta puhuneiden filosofien, kuten Hobbesin, Locken sekä Rousseauin vaikutus²³. Ongelmana on usein ollut se, että tutkijat eivät aukaise käsitteitä riittävästi lukijalle. Tämän puutteen historiankirjoituksessa on havainnut Petri Karonen. Hänen mukaansa patriarkalisuuden käsite on usein otettu annettuna terminä.

²⁰ Lönnqvist 1998, s. 33.

²¹ Knuutila 1994, s. 56.

²² Ericsson 1997, s. 49.

²³ Harnesk 1987, s. 235.

Näin ollen tutkija ei ole vaivautunut sen sisällön selvittämiseen. Karonen lisää ongelmallisuuteen sen, että termi on tuotu esille tutkimuksissa asiana, mikä ei enää kuulu tutkijan omaan aikakauteen. Siitä ollaan joko juuri pääsemässä tai jo päästy eroon.²⁴ Tällä tavalla tehdään vääryyttä termiä kohtaan ja ei havaita sen todellista merkitystä. Seuraavassa pyrin avaamaan näiden rinnakkaisten käsitteiden merkitystä.

Paternalismin käsitteen käyttö historiantutkimuksessa on lähtöisin anglosaksisista maista²⁵. Tätä kautta se on myös kulkenut suomalaisten tutkijoiden keskuuteen²⁶. Englantilainen tutkija Patrick Joyce määrittelee tehdasyhteisöjen harjoittaman huolenpidon viktoriaanisessa Englannissa uudeksi paternalismiksi, mikä on saanut oman leimansa maaseudun agraarisesta kulttuurista siirryttäessä teolliseen yhteisöön.²⁷ Jussi Koivuniemi aukaisee paternalismin käsitteen suomalaiseen teollisuuteen sopivaksi. Hänen mukaansa tehdaspatalernalismiin kuului voimakkaasti isännällinen huolenpito, mikä onnistui erityisen hyvin maaseudun syrjäisillä tehtailla. Suhdetta syvensi paperitehtaalla entisestään sisäinen työorganisaatio, työn miesvaltaisuus ja ammattitaitovaatimukset. Tehdaspatalernalistinen työorganisaatio oli tarkasti arvohierarkkinen. Jokaisella työläisellä oli oma painoarvonsa tehtaan toiminnassa. Tämä arvostus näkyi varsin suoraan myös tehtaan johdon arvostuksessa yksilöä kohtaan. Mitä merkittävämpi asema tehtaalla, sitä paremmat olivat etuudet. Vielä 1920-luvulla vieraskielisyys merkitsi parempaa asemaa tehtaan sisällä. Kielen merkitys arvostuksessa väheni 1930-luvulle tultaessa. Miesvaltaisuus näkyi olemassa olevina rajoina miesten ja naisten töiden välillä. Nämä rajat näkyivät selvästi myös kyseisten töiden arvostuksessa ja palkkauksessa. Tehdaspatalernalismiin kuului myös perheen aseman tunnustaminen. Perheen katsottiin olevan yhteisön tulevaisuuden ja vakauden tae. Koivuniemen mukaan tehdaspatalernalistinen ote oli tehtaan johdon tietoisesti valitsema tehdashallintamuoto, millä pyrittiin takaamaan tehtaan toiminnan sujuvuus ja työläisten tyytyväisyys tehdasta kohtaan²⁸. Kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa tehdaspatalernalismi nähdään luokkajaon korvaamisena uudella järjestelmällä, sekä järjestyksen saamisena teollistuneisiin yhteisöihin²⁹. Samat piirteet, mitkä Koivuniemi löytää Nokialta, löytyvät myös Valkeakoskelta.

²⁴ Karonen 2002a, s.11.

²⁵ Idem.

²⁶ Esim. Kettunen 1994a, s. 246–251; Koivuniemi 2000.

²⁷ Joyce 1982, s. 134–154.

²⁸ Koivuniemi 2000, s. 28–29.

²⁹ Joyce 1982, s.140.

Patriarkaalisuuden käsite on usein mielletty käsittämään valtiollisen vallan, kirkollisen esivallan, teollisuuden sisäisen hallinnon, kaupankäynnin suhteiden kuin kotitalouden ja perheen sisäisen hierarkkisen järjestyksen. Työssäni patriarkaalinen suhde määräytyy isännän eli työnantajan tavasta valvoa työntekijöitään. Patriarkaaliseen suhteeseen kuuluu vahva valvontasuhte. Isännällä oli täydet valtuudet alaistensa toimintaan. Toisaalta patriarkaalinen suhde oli kaksisuuntainen, sillä isännällä oli myös velvollisuudet työläisiään kohtaan.³⁰ Tutkimuksessani käyttämä patriarkaalisuus on vahvasti myös teollisuuspatriarkaalinen. Teollisuuspatriarkalismin käsitettä käytetään kuvattaessa yhteisöä, minkä johdossa on tehtaan johtajan lisäksi koko yrityksen johto. Siinä tehtaan patriarkaalista suhdetta määrittää kasvoton yrityksen ylin taso. Teollisuuspatriarkalismissa tehdas vastasi työntekijöiden huolenpidosta. Sen vastineeksi se vaati työläisiltä uskollisuutta, alistumista ja ahkeruutta. Tämä työntekijän ja tehtaan johdon välinen hierarkkinen suhde heikkeni vasta ammattiyhdistysliikkeen nousun ja ammattijohtajien myötä.³¹ Käyttäessäni työssäni patriarkaalisuuden käsitettä ilman teollisuus -liitettä, osoitan Ab Walkiakosken johtamisen tapahtuneen juuri Waldenin ja hänen nimittämänsä isännöitsijän hallinnassa. Tehtaalla oli täysin personoitavissa oleva ylin johto, joka määritteli sen suhteen, mihin työläiset tuli asettaa. Valkeakosken yhteisöä on kuvattu patriarkaaliseksi niin aikalaiskirjallisuudessa³² kuin myös myöhemmässä tutkimuskirjallisuudessa³³.

Patriarkaalisuuden teoreettinen määrittäminen on aika- ja paikkasidonainen³⁴. Valkeakoskella noudatettu järjestys toteutui siinä muodossaan tässä mikrotason yhteisössä. Siitä voidaan havaita yleisiä tasoja ja käytänteitä, jotka ovat esiintyneet muualla samankaltaisissa yhteisöissä. Patriarkaalisuuden ongelmallisuuden on havainnut myös Karonen. Hänen mukaansa patriarkaalisuudesta ei löydy ikuista totuutta, sillä jo tarkkaan rajatulla ajalla ja paikalla toimiva patriarkaalinen järjestelmä esiintyy hajanaisena ja vaikeasti yleistettävänä ilmiönä.³⁵ Patriarkaalisuuden peruseriaatteet ja syvärakenteet on kuitenkin löydettävissä erittäin selvästi Walkiakosken johtamistavasta kuin Kustaa H. J. Vilkunin tutkimasta 1600-luvun

³⁰ Karonen 2002a, s. 12–13.

³¹ Karonen 2002b, s. 258–259.

³² UPM, RW, Juva 1953, II s. 118.

³³ Dahl 1986, s. 55; Vuorinen 1995, s. 51.

³⁴ Ks. Ericsson 1997, s. 49.

³⁵ Karonen 2002b, s. 255.

rautaruukista³⁶. Jokainen johtaja oli toteuttanut oman muotoista muunnelmaa tästä järjestelmästä. Näin ollen mikrotaso sai omat piirteensä paikallisten johtajien kautta.

Esimerkkejä patriarkaalista tehdasyhteisöistä on löydettävissä varsin laajasti kansainvälisestä kirjallisuudesta. Eroja järjestelmien välillä on luonnollisesti kulttuurillisten, lainsäädännöllisten ja teollisuusalojen vuoksi. Peruseriaate on kuitenkin varsin samankaltainen. Kansainvälisessä tutkimuksessa on tultukin siihen johtopäätökseen, että tehtaan johdon vapaa toiminta työläisiä kohtaan onnistui parhaiten sääty-yhteiskunnassa, missä julkishallinto ja työläinsäädäntö olivat kehittymätön³⁷. Patrick Joycen mukaan paternalistinen järjestelmä onnistui erityisen hyvin Englannissa, koska se teollistui ensimmäisenä aikana, jolloin valtion ote oli vielä heikko. Vertauskohtana hän piti Saksan ja Japanin kehitystä, mistä hän ei löydä vahvaa yritysten muodostamaa paternalistista suhdetta. Syyksi hän on havainnut vahvan hallinnon.³⁸ Erityisen otollista patriarkaalinen suhde oli maaseudulla sijaitsevilla yrityksillä³⁹. Näillä alueilla tehtaat pystyivät mielin määrin hallitsemaan työläisiään⁴⁰. Edellä esitettyjen perusteiden pohjalta on mahdollista havaita toimivalle patriarkaalille yhteisölle esitettyjen vaatimusten toteutuminen Valkeakoskella. Suomen valtio, heikon keskushallinnon sekä puutteellisen lainsäädännön kanssa, edesauttoi tehtaan valta-asemaa. Tämän lisäksi tehtaan sijoittuminen maaseudulle kuvaa sitä yleistä kehitystä, mihin Suomessa ajaututtiin. Teollistuminen Suomessa ei tarkoittanut urbanisoitumista, kuten useissa teollistuneissa yhteiskunnissa.

1.4.2. Tehdas

Tehtaan johdon käsite on tutkimukseni kannalta merkittävä. Sen personointi vaikuttaa varsin hankalalta. Missä määrin Waldenin antamia tavoitteita ja niiden toteuttamista valvottiin paikallisella tasolla? Vaikka Walden ei ollut aktiivisesti mukana käytännön toiminnassa Valkeakoskella, oli hän Helsingistä jatkuvassa yhteydessä isännöitsijään. Näin ollen puhelimesta oli muodostunut jokapäiväisen johtamisen suora väline⁴¹. Tämän vahvistaa Vuorisen paikallishistoria, missä entinen isännöitsijä Samuel Krogius toteaa,

³⁶ Ks. Vilkuna 1996; Vilkuna 2002.

³⁷ Harnesk 1986, s. 326–355; Harnesk 1987, s. 235–238; Karlson 1988, s. 362–376.

³⁸ Joyce 1982, s. 135.

³⁹ Esim. Johansson 1982, s. 24; Joyce 1982, s. 135.

⁴⁰ Esim. Yhdysvalloissa maaseudulla paternalistinen järjestelmä oli elinvoimainen vielä kauan sen jälkeen kun sen merkitys hävisi Englannista. Joyce 1982, s. 135.

⁴¹ Esim. Walden 1971, s. 24.

että Walden ei käynyt usein Valkeakoskella, mutta oli päivittäin puhelimella yhteydessä isännöitsijään.⁴² Puhelinkeskustelujen myötä merkittävä osa tehtaan suhtautumisesta työläisiin on jäänyt asiakirjojen ulkopuolelle. Walden piti yhteyttä isännöitsijään myös päivälliskutsujen kautta⁴³. Tehtaan johtoon on Waldenin ja isännöitsijän lisäksi kuuluneet muut tehtaan johtajat, kuten insinöörit ja korkeassa asemassa olleet virkailijat. He ovat asettaneet sen arvomaailman, mitä on siirretty alemmalle tasolle työnjohtajille ja heidän kauttaan aina työläisille asti. Waldenia voi pitää tehtaiden absoluuttisena suunnanantajana. Tähän tulokseen tulee myös Einar W. Juvan ylistyksen kautta. Juva toteaa: ”Kun on tutustunut sen (hallituksen) pöytäkirjoihin, on tullut täysin vakuuttuneeksi siitä, että Walden hoiti yhtiötä ja sen tehtaita kuin omiaan⁴⁴.” Juva jatkaa toteamalla: ”Walden itsekin eläytyi niin siihen ajatukseen, että hänen oli kaikessa johdettava ja hallittava yhtiötä, että hän aina puhuikin minun tehtaistani, sillä osoittaen ottaneensa vastuun niistä⁴⁵.” Vaikka Juva pyrkii elämäkerrallaan tuomaan esille mielikuvaa suurmiehestä, niin hänen kuvauksensa Waldenista käyvät hyvin yhteen niiden tosiasiallisten dokumenttien kanssa, joita käytän hyväkseni työssäni.

Patriarkalisessa järjestelmässä kunkin paikka oli tarkkaan määritelty arvohierarkian mukaan. Kaikki tiesivät paikkansa, joten sitä ei ole ollut tarpeellista painaa alkuperäislähteelle. Aikalaiskirjallisuudesta saa varsin todennäköisen kuvan siitä arvohierarkiasta, mitä Valkeakoskella noudatettiin⁴⁶. Arvohierarkian avautumista auttaa alkuperäislähteiden syvälinen tarkastelu. Osaltaan tehtävää auttaa aikaisempi tutkimuskirjallisuus, joissa on keskitytty enenevin määrin työläisten asemaan työyhteisöissä⁴⁷. Valkeakoskella tämä arvohierarkia oli yhtäaikaan niin vertikaalinen kuin horisontaalinen. Arvohierarkian suurin etu on tutkijalle, joka pystyy paremmin jäsentämään tutkimuskohdetta ja sen kautta avautuvaa maailmaa mielekkääseen muotoon⁴⁸.

Tehtaan, tehdasyhteisön, teollisuusyhteisön ja yhtiön käsitteet kulkevat rinnan tutkimuksessani. Tehtaan käsitteellä tarkoitan yleisesti tarkoin Walkiakosken

⁴² Vuorinen 1995, s. 56–57.

⁴³ Herr S. Krogius tackar General och Fru R. Walden för vänlig inbjuden till lunch redagen den 24 november kl. 1 e. M. Och meddelar att det skall vara honom en ära att efterkomma densamma. UPM, RW, KV, 1932–1934.

⁴⁴ Juva 1957, s. 247.

⁴⁵ Juva 1957, s. 248.

⁴⁶ Airola 1926, s. 42–56.

⁴⁷ Esim. Vilkuna 1996, s. 155–156.

⁴⁸ Ks. Kaartinen 1993, s. 53.

nimen alla toimivaa tehdasta ja sen kaikkia osastoja. Tehtaan virallinen nimi vaihtui usein, joten käytän siitä yleisesti nimeä Ab Walkiakoski. Sen virallinen muoto on vaihtunut Aktiebolaget Walkiakoskesta, Walkiakoski konserniksi⁴⁹ ja Yhtyneet Paperitehtaat Valkeakoskeksi. Näin ollen en keskity tässä työssä erilliseen paperisäkkejä ja vuoraushuopaa tuottaneeseen Paperituote Osakeyhtiöön⁵⁰. Tehdasyhteisön ja teollisuusyhteisön käsite on hankalempi⁵¹. Sillä tarkoitan useimmissa tapauksissa Walkiakosken muodostamaa tehdasta ja sen ympärille rakennettuja tehtaan työntekijöiden asuntoja sekä kaikkia tehtaan omistamia kiinteistöjä. Toisaalta käsitteellä voidaan tarkoittaa koko Valkeakosken kauppala. Kuten Ilmar Talve määrittelee teollisuusyhteisön yhden teollisuuslaitoksen ympärille rakentuneeksi väestömäärältään pieneksi paikkakunnaksi, joka on syntynyt tehtaan toimesta ja se on taloudellisesti riippuvainen tehtaasta⁵². Määre mikä kuvastaa hyvin Walkiakosken muodostamaa Valkeakosken kauppala. Yhtiön käsite on myös ongelmallinen. Sitä käytetään alkuperäislähteissä pelkästään Walkiakoskesta tai yhdessä kaikista Yhtyneiden Paperitehtaiden yksiköistä. Pääsääntöisesti yhtiön käsitettä käytetään Yhtyneistä Paperitehtaista.

Työläisen käsite on myös ongelmallinen. Aina rajattaessa ihmisryhmiä tulee olla varovainen liiallisesta yksinkertaistamisesta. Pertti Haapalan mukaan mitään ihmisryhmää ei voi määrittää vain itsestään lähtien vaan se on tulos suhteista ja rajoista muihin ryhmiin. Työläiset voidaan erottaa muusta väestöstä homogeenisena ryhmänä, vaikka ryhmän sisällä olisikin suuria eroavaisuuksia. Työläisten ryhmäytymiseen vaikuttaa myös vahva tietoisuus omasta identiteetistä.⁵³ Valkeakoskella työläisiä yhdisti samankaltainen taloudellinen tilanne, työ tehtaalla, suhde tehtaaseen ja subjektiivinen käsitys luokkajaosta. Työläiset olivat niitä henkilöitä, jotka olivat töissä tehtaalla ilman työnjohtajan asemaa. He olivat se ryhmä, minkä hallintaan käytettiin voimakkaimmin patriarkaalista otetta.

⁴⁹ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 10.5.1930.

⁵⁰ Paperituote Osakeyhtiö aloitti toimintansa Ab Walkiakosken ja Yhtyneiden Paperitehtaiden yhteisomistuksessa 28.7.1930. En tutki Paperituotetta, vaikka sen toimitilat olivat tehtaan alueella Myllysaarella aina vuoteen 1938 asti, milloin se siirrettiin Ulvajanlahden rannalle Roukkoon. Paperituotetta on pidetty erillisenä yksikkönä myös Norbergin yrityshistoriassa. Ks. Nordberg 1980, s. 244–256.

⁵¹ Esim. Käsitteen ansiokkaasta käsittelystä. Koskinen 1989, s. 45–59.

⁵² Talve 1983, s. 3.

⁵³ Haapala 1986, s. 13–14.

1.5.Lähteet

1.5.1. Alkuperäislähteet

Tutkimukseni kannalta merkittävin lähdeaineisto on sijoitettu UPM-Kymmenen keskusarkistoon Valkeakoskelle. Sinne on sijoitettu Aktiebolaget Walkiakosken arkisto ja Yhtyneiden Paperitehtaiden arkisto. Ab Walkiakosken arkisto on luonnollisesti laajuudeltaan suppeampi. Se käsittää tutkimukseni kannalta ajallisesti vuodet 1920–1934. Waldenin aikakauden ensimmäisiltä vuosilta säilytetty materiaali on lähinnä taloudelliseen toimintaan ja yhtiön kokouksiin liittyvää. Tältä ajalta on säästynyt varsin vähän materiaalia muusta toiminnasta. Lähteiden puutteellisuuteen on jo aikanaan törmännyt myös Juuso Walden omissa tutkimuksissaan⁵⁴. Vasta Yhtyneiden Paperitehtaiden kanssa syntyneestä yhteistyöstä lähtien arkistosta löytyy myös materiaalia, missä työläinenkin on mukana. Tämä tapahtuu ajallisesti noin vuoden 1929 aikoihin. Ilmeisemmin yhdistymisen myötä arkistointi tapa on muuttunut, sillä vuodesta 1929 eteenpäin on jäänyt huomattavasti enemmän materiaalia muustakin kuin tehtaan teollisesta toiminnasta. Yhtyneiden Paperitehtaiden arkistoa käytän pääsääntöisesti vuodesta 1920 lähtien. Yhdistymisprosessin myötä materiaalin määrä kasvaa ja materiaaleja on arkistoituna kumpaankin arkistoon. Yhtyneiden Paperitehtaiden arkistossa on säilytetty arkistomateriaalia kaikista yksiköistä, joten Walkiakoskea käsittelevä materiaali on vaikeasti tarkennettavissa. UPM-Kymmenen keskusarkistosta löytyy myös Rudolf Waldenin henkilökohtainen arkisto. Sieltä löytyy osittain Waldenin kirjeenvaihtoa ja puheita. Arkisto on varsin suppea ja se on suvun lahjoittama. Tämän vuoksi sinne on valittu se materiaali, mikä on haluttu säilyttää. Näin ollen Rudolf Waldenin arkiston kattavuudesta ei voi muodostaa täyttä kuvaa Waldenin persoonasta. Työni kannalta se antaa kuitenkin lisäväriä tehtaan johtajaan ja hänen ajatusmaailmaansa.

Pääsääntöisesti käyttämäni lähdeaineisto tehtaan johdon patriarkaalisesta suhteesta on varsin suurella lähdekritiikillä suhtauduttavaa. Teksteissä luodaan usein idealistisia tavoitteita toiminnalle, mutta varsinainen toiminnallinen keskustelu on jäänyt kirjattujen lähteiden ulkopuolelle. Erilaisista kokouksista on jäänyt jäljelle vain päätöksiä, ei niitä keskusteluja, jotka ovat kyseisiin päätöksiin johtaneet. Toisaalta

⁵⁴ Arkistomateriaalia tuhoutui ainakin Myllysaaren paperitehtaan tulipalojen yhteydessä. Walden 1971, s. 101.

päätökset eivät kerro sitä, kuinka ne todellisuudessa toteutuivat tehtaalla. Usein päätetään puuttua asioihin, mutta myöhemmissä kokouksissa ei tuoda julki onnistumisia tai epäonnistumisia. Näin ollen osa kertomistani päätöksistä ovat voineet kaatua käytännön syistä ennen tehtaan todellisuutta. Mentaliteettia tutkittaessa tämä ei ole sinällään suuri tappio. Päätös kertoo jo sinällään siitä patriarkaalisesta hallinnointi politiikasta, mitä tehtaalla on harjoitettu. Samalla se kuvaa suoraan sitä suhtautumista, mikä tehtaan johdolla on ollut suhteessa työläisiinsä. Toisaalta tehtaan arkistojen materiaaleja yhdistämällä kyetään muodostamaan tarkempaa kuvaa vallinneesta suhteesta. Eräänä erinomaisena aineistona tähän soveltuu henkilöstölehti Työn Äärestä⁵⁵.

E erityisen merkittäväksi tehtaan muodostamista arkistomateriaaleista nousevat hallituksen- ja yhtiökokouksenpöytäkirjat sekä vuosikertomukset. Niistä on mahdollista päästä käsiksi ylimmän tason arvomaailmaan. Näiden lisäksi merkittävänä asiakirjoina kohoavat sosiaaliasioihin liittyvät toimet, kuten sosiaalitarkastajan raportit. Eräs merkittävä lähdeaineisto on Rudolf Waldenin vuodesta 1934 lähtien kokoama Yhtyneiden Paperitehtaiden isännöitsijöiden keskustelutilaisuus. Näiden keskustelujen pohjalta tehdyt asiakirjat toimivat varsin loistavina lähteinä etsittäessä tehtaan ylhäältä annettuja arvoja ja niiden toteuttamista tehtaalla. Näissä kokouksissa isännöitsijöille annettiin selvät ohjeet, joiden pohjalta tuli tämän jälkeen toimia jokaisella paikkakunnalla.

Valkeakosken työväenyhdistyksen arkiston käyttäminen on työni kannalta erittäin tärkeä, sillä sinne on taltioitu niitä tehtaan tekemiä asiakirjoja, joita ei löydy tehtaan omasta arkistosta. Usein nämä asiakirjat ovat olleet luonteeltaan sellaisia, että ne on tuhottu tai jätetty arkiston ulkopuolelle, sillä ne eivät ole liittyneet tehtaan taloudelliseen toimintaan. Esimerkiksi vaalipropaganda vihot ja julisteet ovat olleet aiheeni kannalta merkittäviä lähdeaineistoja, joita ei löydy tehtaan arkistosta.

Paikallislehdistä merkittävimmäksi kohoaa Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat⁵⁶. Lehti toimi varsin suoraan tehtaan valvonnan alaisena, joten sen uutiset ovat sen mukaisia. Tehdas käytti lehteä pääsääntöisesti kauppalan asukkaille tehtävien ilmoitusten väylänä. Lehden etusivulla kävi ilmi tehtaan päivälista, eli tiedot osastojen

⁵⁵ Lehti ilmestyi ensimmäisen kerran nimellä Kuulumisia Yhtyneiltä Paperitehtailta ja Walkiakoskelta (KYPW) 1931. Myöhemmin lehti sai nimen Työn Äärestä (TÄ), Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö, Myllykoski-Simpele-Walkiakoski-Jämsänkoski. Lehti ilmestyi neljä kertaa vuodessa. TÄ 1. 1932.

⁵⁶ Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat ilmestyi kerran viikossa torstaisin, joten ilmestymiskertoja kertyi vuoden aikana 52-53. VSS numerosta 1. 1929 numeroon 52. 1940 asti.

aukioloista ja puhelinnumeroista⁵⁷. Erityisen aktiivinen ilmoittaja oli tehtaan näyttämö. Sen ilmoituksia on löydettävissä melkein jokaisesta numerosta. Tehtaan viralliset ilmoitukset koskivat usein kieltoja tehdasalueella liikkumisesta ja yhtiön puutavaraan koskemisesta⁵⁸. Tämän lisäksi lehti kertoi laajasti kaikenlaisesta tehtaan järjestämästä liikunnasta. Lehti oli nimellisesti sitoutumaton, mutta se toimi porvarillisena äänenkannattajana paikkakunnalla. Lehdessä suhtauduttiin kovin äänenpainoin kommunisteja vastaan.

Olli Vuorisen mukaan tarkkaa arviota tehtaan työntekijöiden määrästä on mahdotonta sanoa, koska UPM-Kymmeneen keskusarkistosta niitä koskevaa materiaalia ei löydy⁵⁹. Pyrin selvittämään tämän puutteen tutkimalla Tilastokeskuksen arkistosta löytyviä teollisuustilaston alkuperäismateriaalia. Sinne oli ilmoitettu Ab Walkiakosken eri osastoilta tietoa työntekijöiden sukupuolijakaumasta, määrästä ja maksetuista palkoista. Ongelmana on kuitenkin se, että näidenkään lukujen avulla ei voida luoda täydellistä kuvaa työläisten määrästä⁶⁰. Tilastoon ei pitänyt ilmoittaa ulko- ja rakennustyöläisiä, joten suuri määrä työläisiä on jäänyt tilaston ulkopuolelle.⁶¹

Tehtaan johdon suhtautumista työläisiinsä olen pyrkinyt hahmottamaan myös muiden paikkakuntaa ja tehdasta koskettavien arkistojen kautta. Sairaus ja hautausapukassan arkistosta löytyvät vain hallituksen kokousten pöytäkirjat, vuosikertomukset ja lääkärinvuosikertomukset. Antoisampi aineisto olisi ollut kirjeenvaihto tehtaan ja kassan välillä. Se on kuitenkin ajan kuluessa hävinnyt. Samoin on käynyt myös sota-arkistossa sijaitsevalle Valkeakosken suojeluskunnan arkistolle, jonka kirjeenvaihto ja muu materiaali oli poltettu vuonna 1944. Säilyneiden materiaalien avulla on kuitenkin mahdollista lähestyä tehtaan ja suojeluskunnan väliseen suhteeseen. Tämän lisäksi olen tutustunut Valkeakosken kaupungin-, Myllysaarenmuseon-, Valkeakosken kotimuseon- ja Paperiliiton Valkeakosken osasto 45:n arkistoihin. Edellisten arkistojen sisältämän materiaalin kautta olen pystynyt rakentamaan kokonaiskuvaa yhteisöstä.

⁵⁷ Esim. Tehtaan päivälä. VSS 28, 14.6.1932; Tehtaan päivälä. VSS 22, 31.5.1934.

⁵⁸ Esim. Kielto. VSS 23, 7.6.1933; Kielto. VSS 28, 11.7.1935.

⁵⁹ Vuorinen 1995, s. 37.

⁶⁰ Olen säästänyt keräämäni tiedot tähän työhön, jotta ne auttavat seuraavaa tutkijaa, joka yrittää päästä kiinni tehtaan todelliseen työntekijämäärään. Liite 4.1.–4.6.

⁶¹ TikA, TYT 1921; TikA, TY, III 1922–1940; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940; TikA, TY, XI 1922–1927; TikA, TY, X 1928–1940.

1.5.2. Tutkimuskirjallisuus

Varhaisin historiantutkimus tehdasyhteisöjen suhteista keskittyi työväestön sosiaalisiin ongelmiin ja työväestön suhteesta yhteiskuntaan. Tehdasyhteisöjen historiaa työläisten elinolojen ja luokan muodostumisen näkökulmasta ovat tutkineet Väinö Voionmaa, O. K. Kilpi, Eino Kuusi ja Heikki Waris⁶². Kilpi käytti hyväkseen historialliseen aineistoonsa taloustieteellisiä ja yhteiskuntatieteellisiä menetelmiä. Kuusi puolestaan pyrki ratkaisemaan työläisten ongelmat omien tutkimustensa avulla. Erittäin merkittävänä voidaan pitää Voionmaata. Hän keskittyi *Tampereen kaupungin historiassa* voimakkaasti työväestön taloudellisen sekä oikeudellisen aseman että luokan syntymisen ja kehityksen tarkasteluun.⁶³ Työläisyhteisön merkittävänä sosiologishistoriallisena tarkastelijana voidaan pitää Heikki Warista. Hänen tutkimuksensa *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle* keskittyy yhteisön tarkasteluun sosiaalisena sekä rakenteellisena yksikkönä. Tutkimuksen keskittyminen tarkasti rajattuun alueeseen sekä työnantajan ja työläisen väliseen suhteeseen, tekee tutkimuksesta merkittävän avauksen oman tutkimukseni kannalta.⁶⁴ Varhainen tehtaan johdon ja työntekijöiden väliseen suhteeseen keskittyneistä tutkimuksista on myös Paavo Kolin sosiologinen tutkimus *Ennakkoluuloista teollisessa yhteisössä*. Vaikka teos on auttamatta vanhentunut metodologiselta kannalta, niin sillä on paljon annettavaa läheisyydellään tutkittavaan aikakauteen. Tutkimuksessa on löydettävissä useita teoreettisia kuvauksia työntekijöiden ja tehtaan johdon välisestä suhteesta, mitkä voin osoittaa kuvaavan hyvin myös Ab Walkiakosken vastaavaa suhdetta.⁶⁵ Aikaisimmissa tutkimuksissa on pääsääntöisesti jätetty tutkimatta tehdasyhteisöjen sisäisiä rakenteita. Eräänä merkittävänä tien avaajana tämänkaltaiseen tutkimukseen voidaan pitää Tarmo Koskisen vuonna 1987 ilmestynyttä Tervakosken paperitehdasyhdyskuntaan keskittynyttä *Tehdasyhteisö, Tutkimus tehtaan ja kylän kutoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta* - tutkimusta. Siinä Koskinen kuvaa tehtaan sisäisiä rakenteita ja sosiaalisia suhteita sosiologisten tutkimusmenetelmien avulla.⁶⁶

⁶² Ks. Kilpi 1915; Kilpi 1917; Kuusi 1914; Voionmaa 1929; Voionmaa 1932; Voionmaa 1935; Waris 1973.

⁶³ Voionmaa 1932, s. 661–746.

⁶⁴ Waris 1973, s. 251–254.

⁶⁵ Koli 1955.

⁶⁶ Koskinen 1987.

Koskisen metodologinen ote avasi uuden tavan tutkia paikallisyhteisöä ja sen sisäisiä suhteita kokonaisuutena.

Henkilöhistoriallisista teoksista työni kannalta merkittävimmäksi kohoavat Einar W. Juvan teokset Rudolf Waldenista. Ensimmäisen teoksen Juva oli osoittanut Rudolf Waldenin sukulaisille joulukuun ensimmäisenä päivänä 1953, jolloin oli tullut kuluneeksi 75 vuotta Waldenin syntymästä⁶⁷. Kirja oli luonnos yleiseen jakeluun vuonna 1957 tulleesta kirjasta. Ensimmäisestä teoksesta Juva lupaa poistaa kaikki ne kohdat, jotka kuuluvat perheen sisäiseen historiaan ja kaikki ne kohdat, jotka suku haluaa poistettavan tai korjattavan. Juva myöntää, että teos ei pysty vastaamaan kaikkiin kysymyksiin, sillä ”*siihen ei ole vielä ole ollut mahdollisuuksia. Tarvitaan pitempi ajallinen välimatka ja tarvitaan monien erikoiskysymysten perusteellisempaa selvittelyä kuin mihin nyt on ollut tilaisuutta*”⁶⁸. Juva esittää itse sen lähdekritiikin, minkä kirjalle voi yleisesti esittää. Kirja on kuitenkin lähdeaineistoltaan varsin kattava ja siinä on käsitelty laajasti Waldenin elämää ja toimintaa. Kirja on kuitenkin tehty varsin voimakkaana suurmiehen ylistyksenä. Teosten välillä on eroja, joiden kohtalosta ei ole tietoa. Joko kirjoittaja tai suku on halunnut tiettyjä osia poistettavan. Esimerkiksi kappaleesta Työnantaja ja työväki on hävinnyt huomattava osa uudistettuun versioon verrattaessa⁶⁹. Toinen merkittävä ja erittäin lähdekriittisesti suhtauduttava teos on Juuso Waldenin *Minua kutsutaan Juusoksi*⁷⁰. Sen pääsääntöinen anti on toisenlaisen kuvan luonti Rudolf Waldenista. Teos antaa mahdollisuuden tarkastella teollisuusjohtajaa isänä ja perheen päänä.

Voionmaan työtä Tampereen työväestön muotoutumisen tutkijana jatkoi Pertti Haapala väitöskirjassaan *Tehtaan valossa*⁷¹. Siinä Haapala käsittelee laajaa aikakautta sosiaalhistorian näkökulmasta. Tutkimuksessaan hän tarkastelee teollistumista ja työväestön syntyä Tampereen näkökulmasta. Haapalan esitystapa on tilastollinen ja siihen kaipasi syvällisempää tulkintaa, joihin käytetyt lähteet olisivat antaneet luvan. Haapalan ansiona voidaan kuitenkin pitää tutkimuksen aikaan saamaa kiinnostusta paikallisyhteisöjen tutkimukseen. Erityismaininnan hänelle voi myös antaa

⁶⁷ UPM, RW, Rudolf Walden, *Elämä ja toiminta*, Juva 1953.

⁶⁸ UPM, RW, Rudolf Walden, *Elämä ja toiminta*, Einar W. Juvan kirjoittama juhlakirja vuodelta 1953, s. I-IV.

⁶⁹ Ks. Juva 1953, II s. 109–138; Juva 1957, s. 362–373.

⁷⁰ Walden 1971.

⁷¹ Haapala 1986.

mikrodemografisten aineistojen käytöstä⁷². Näiden yksittäisten ihmisten elämänkaarien avulla Haapala pystyi muodostamaan kattavan kuvan tehdasyhteisöstä. Haapalan metodologisena seuraajana voidaan pitää Jussi Koivuniemeä ja hänen väitöskirjaansa *Tehtaan pillin tahdissa*⁷³. Se jatkaa Haapalan tutkimuksen perinnettä ja näin ollen teos ei sisällä metodologisesti järjestyttävää eroa esikuvaansa verrattaessa. Koivuniemen kuvaama sosiaalinen järjestys jää varsin voimakkaasti tilastollisten todistelujen varaan. Koivuniemen ansiona voidaan pitää hänen pyrkimystään paternalismin käsitteen selvittämisessä. Tämän lisäksi Nokia toimii vertailukelpoisena tehdaspaikkakuntana Valkeakoskelle. Tehtaat sijaitsivat maaseudulla ja niiden työllistävä vaikutus alueella oli ratkaiseva. Koivuniemen ansiona on myös hänen laaja-alaista taustoitustaan aikakaudesta ja samankaltaisista tehdaspaikkakunnista. Tuoreimpana ja erittäin käyttökelpoisena tutkimuksena työssäni käytän Tanja Hakoluodon pro gradu -tutkielmaa *Patruunan isännyydestä teollisuuspaikkakunnaksi, Vaajakosken tehdasyhdyskunta ja työväki muutoksen vuosina 1900-1930*⁷⁴. Siinä käsitellään tuoreella tavalla tehtaan johdon ja työläisten muodostaman tehdasyhteisön rakentumista. Hakoluoto jatkaa kuitenkin tehdasyhteisöjen tutkimuksen perinnettä ja tarkastelee yhteisöä vain työn, palkan, asunnon ja työväenhuollon kautta. Laajempaan tarkasteluun tehtaan ja työläisten välisistä suhteista on päässyt Kari Teräs teoksessaan *Arjessa ja liikkeessä*⁷⁵. Sen merkitys tehtaan kontrollin ja työläisen arjen selvittämisessä on varsin ansiokas. Teräksen kautta on mahdollista päästä kiinni tehdasyhteisön temaattiseen puoleen, erityisesti juuri tilan ja ajan käsitteisiin.

Patriarkaalisen järjestelmän keskinäisiin suhteisiin on ansiokkaasti keskittynyt Kustaa H. J. Vilkuna teoksessaan *Arkielämää patriarkalisessa työmiestyhteisössä*⁷⁶. Teos auttaa hahmottamaan ne patriarkaalisen yhteisön rakenteet, joista osa on vielä nähtävissä myös Valkeakosken yhteisöstä. Patriarkalisuuden metodologista pohjaa pyrin avaamaan Petri Karosen *Arjen valta*-teokseen kirjoittamien artikkelien pohjalta⁷⁷. Kansainvälisessä kirjallisuudessa patriarkaaliseen suhteeseen on keskitytty useissa teoksissa. Englantilaisen näkökulman työhöni antaa Patrick Joyce,

⁷² Haapala on käyttänyt apunaan muuttoliiketutkimuksen aineistoa, mikä käsittää 2115 pienoiselämäkertaa, joihin on kerätty tietoa pääsääntöisesti seurakuntien rippikirjoista. Haapala 1986, s. 346–348.

⁷³ Koivuniemi 2000.

⁷⁴ Hakoluoto 2002.

⁷⁵ Teräs 2001.

⁷⁶ Vilkuna 1996.

⁷⁷ Karonen 2002a; Karonen 2002b.

jonka teoksella on hyvin paljon annettavaa kansainvälisen kontekstin löytämisessä⁷⁸. Myös tanskalainen etnologi Niels Jul Nielsenin ja hänen artikkelinsa paternalismista on tutkimukseni kannalta merkittävä. Nielsen tarkastelee paternalismia oman tutkimuskohteensa tanskalaisen Breden tekstiilitehtaan kautta.⁷⁹ Tehdas kykeni säilyttämään paternalistisen otteen työläisiinsä aina 1950-luvulle asti, joten sen vertaaminen Walkiakosken tehtaaseen on mahdollista⁸⁰. Ruotsalaisesta teollisuudesta on löydettävissä erinomaisia tutkimuksia samankaltaisten pienyhteisöjen suhteen. Eräänä erinomaisena esimerkkinä tämänkaltaisesta tutkimuksesta toimii Christer Ericssonin teos *Vi är alla delar av samma familj*, missä hän tulkitsee patruunan valtaa alaisiinsa Nybyn tehtaalla vuosien 1880–1940 välillä⁸¹. Patriarkaalisuuden kehitystä historian tutkimuksessa on omassa teoksessaan kattavasti tarkastellut Åke Sundell⁸². Björn Horgby on puolestaan tutkinut työläisen asemaa rikollisuuden ja sosiaalisen muutoksen näkökulmasta Norrköpingissä⁸³. Teoksella on kuitenkin hyvin vähän annettavaa tutkimukselleni tutkimusotteensa vuoksi.

Paperitehtaita käsittelevien yrityshistorioiden kirjo on varsin laajaa. Niille kaikille yhteinen piirre on taloudellisen puolen ylikorostuminen. Tämä on luonnollista niiden tilaajasidonnaisuuden vuoksi. Tutkimaani patriarkaalista suhdetta ei ole yrityshistorioissa tutkittu, vaikka niissä on usein ainekset tämän kaltaiseen tarkasteluun. Yrityshistorioiden puolella tehtaan suhdetta työläiseen on kuvattu usein vain palkan, asunnon, eläkkeen ja terveydenhuollon kautta. Näistäkin on kerrottu hyvin niukasti.⁸⁴ Osassa historiikeista ei paneuduta edes tämän vertaa työläisten ja tehtaan väliseen suhteeseen⁸⁵. Ab Walkiakoskea koskettavat Matti Aution ja Toivo Nordbergin *Vuosisata paperiteollisuutta I*⁸⁶ sekä Nordbergin *Vuosisata paperiteollisuutta II*⁸⁷, näyttäytyvät yrityshistorioiden joukosta sisällöltään ansiokkaina. Ne sisältävät varsin monipuolisen kuvauksen tehtaan vaiheista unohtamatta työläisiä. Teokset pohjautuvat laajalti alkuperäislähteisiin ja tutkimuskirjallisuuteen, joten niiden anti työlleni on

⁷⁸ Joyce 1982.

⁷⁹ Nielsen 1994.

⁸⁰ Nielsen 1994, s. 85.

⁸¹ Ericsson 1997.

⁸² Kattavan kuvan patriarkaalisten yhteisöjen tutkimuksesta Ruotsissa saa Sundellin tutkimuksen Patriarkalism -kappaleen kautta. Sundell 1997, s. 38–45.

⁸³ Horgby 1986.

⁸⁴ Esim. Ahvenainen 1972 a, s. 213–238; Annala 1950, s. 332–348, 355–376; Bonsdorff & Kontio 1968, s. 83–93.

⁸⁵ Esim. Ahvenainen 1972 b.

⁸⁶ Autio & Nordberg 1985.

⁸⁷ Nordberg 1980.

erittäin merkittävä. Helposti lähestyttävän ja kansantajuksen yrityshistorian tehtaasta on tehnyt Ari Sirén.⁸⁸ Heikoin esitys yrityshistorian teossa on Antti Tuurin *UPM-Kymmene: metsän jättiläisen synty*⁸⁹. Teoksen sisältö ilman kunnollisia lähdeviitteitä on varsin epäonnistunut. Tuuri ei ole itse vaivautunut arkistoon tutkimaan asiaa, vaan hän on kirjoittanut teoksen vanhojen teosten pohjalta. Yleisesti ottaen tilattujen yrityshistorioiden ongelmana on usein asioiden toteaminen ilman tulkintaa. Toisaalta tämä avaa mahdollisuuden tutkimukseni kaltaiselle tuoreelle tulkinnalle.

Paikallishistorian puolelta on löydettävissä sellaista tietoa, mitä ei ole saatavissa yrityshistorioista. Paikalliset teokset ovat sisällöltään mielenkiintoisia, mutta niiden epämääräisyys ja lähdeviitteiden puuttuminen hankaloittaa tutkijan työtä. Paikallishistorian puolelta käyttökelpoisimmaksi osoittautuvat Olli Vuorisen tekemät *Valkeakosken historia osa 1 ja osa 2*⁹⁰. Vuorinen tarkastelee Valkeakosken kehitystä paikallishistorioille tyypilliseen tapaan, kuitenkin käyttäen kattavasti käytettävissä olevia arkistoja. Paikallishistorioiden puolelta yleistajuinen teos on Raili Kivelän *Valkeakosken teollistuminen myllykylästä 2000-luvulle*⁹¹. Se on tarkoitettu peruskoulun opetuskäyttöön, mikä heijastuu työn yksinkertaistavana otteena.

Työsuojelun historiaa on ansiokkaasti tutkinut Pauli Kettunen. Hänen tutkimuksensa ovat arvokkaita yleisen käsittelytapansa vuoksi. Näin ollen kykenen vertaamaan mikrohistoriallisella otteellani saavuttamia tuloksia Kettusen vetämiin suuriin linjoihin. Kettunen on selvittänyt varsin ansiokkaasti työsuojelun arvojen ja ajatusten taustaa ja niiden tuloa suomalaiseen teollisuuteen. Kettusen ongelmana on kuitenkin rajujen yleistysten tekeminen ja yksittäisten tehtaiden erilaisuuden sivuuttaminen.⁹² Kettusen lisäksi työsuojelun historiallista taustaa on Suomessa tarkastellut sosiaalipolitiikan puolella Asko Suikkanen⁹³. Hänen ansionsa liittyvät työsuojelun teoreettiseen lähestymiseen.

Eräänä käyttökelpoisena tutkimuskirjallisuuden suuntauksena on kulttuurin tutkimuksessa. Nämä historiallisia tehdasyhteisöjä koskettavat tutkimukset eivät perustu tarkkaan alkuperäisaineiston läpikäyntiin, vaan niiden sisältö on pitkälle viedyissä tulkinnoissa⁹⁴. Osaan tehdyistä tulkinnoista ei ole löydettävissä

⁸⁸ Sirén 1997.

⁸⁹ Tuuri 1999.

⁹⁰ Vuorinen 1972; Vuorinen 1995.

⁹¹ Kivelä R. 1991.

⁹² Kettunen 1994a; Kettunen 1994b, Kettunen 1997; Kettunen 1999a; Kettunen 2001.

⁹³ Suikkanen 1983.

⁹⁴ Esim. Salkoranta 1977; Talve 1983; Vilppo 1983.

historiallisia todisteita, mutta osa on sellaisia, mihin historioitsijat eivät ole uskaltaneet lähteä lähteiden puuttuessa. Nämä tulkinnat avaavat historiantutkijalle uusia näkökulmia. Tutkimukset ovat myös varsin kuvailevia, joten niiden kautta saa kattavan kuvan esimerkiksi aikalaisten asunto-oloista⁹⁵. Edellä esiteltyjen kirjojen lisäksi olen työssäni käyttänyt lukematonta määrää muita teoksia, joiden merkitys on ollut vaihtelevaa tutkimukseni kannalta.

2. Rudolf Waldenin aikakausi Walkiakosken johdossa

2.1. Walden ottaa tehtaan haltuunsa

Walkiakosken tehdas oli tuottanut vuosien 1922 ja 1923 aikana tappiota⁹⁶. Tämän lisäksi lainan saaminen uudistusten toteuttamiseksi oli hankalaa. Näiden taloudellisten tosiasioiden edessä jouduttiin harkitsemaan tehtaiden saneerausta⁹⁷. Tehtaiden elvyttäminen tulosta tekeviksi tuotantolaitoksiksi oli osakkeenomistajien tavoite. Tämän vuoksi haettu uudistus päätettiin kohdistaa tehtaan johtoon ja johtamistapaan. Tehtaan omistajiin kuulunut Helsingin Osakepankki ja sen edustajana tehtaalla toiminut Wegelius pyysi Waldenia tulemaan tehtaan johtoon⁹⁸. Walden valittiin tehtaan hallituksen jäseneksi touko- ja kesäkuun vaihteessa 1924. Walden kertoi heti ensimmäisessä kokouksessaan tulevaisuuden suunnitelmista. Hän näki vanhanaikaisen tehtaan ainoana mahdollisuutena tuloksellisuuden saavuttamiseksi laajat uudistustyöt.⁹⁹ Hän vakiinnutti nopeasti paikkansa ja jo saman vuoden elokuussa hänet valittiin hallituksen puheenjohtajaksi¹⁰⁰. Saneerausten myötä tehdas lakkautti sairaalan, alakoulun ja lääkärin ylläpidon¹⁰¹. Tämän lisäksi sairauskassan avustaminen lopetettiin ja henkilökuntaa vähennettiin. Walden näki tarpeelliseksi tehdä myös vaihdoksia tehtaan johtoportaan ja näin tehtaan konttoripäällikkö ja tekninen johtaja vaihtuivat keväällä 1925. Jo alkutaipaleella Walden lähensi yhtiötä Yhtyneisiin Paperitehtaisiin siirtämällä Walkiakosken lakiasioiden hoidon Yhtyneiden lakimiehille.¹⁰² Hän aloitti

⁹⁵ Esim. Asunnoista Salkoranta 1977, s. 53–63; Vilppo 1983, s. 37–47; Sisustuksesta Salkoranta 1977, s. 64–68.

⁹⁶ Ks. Liite 2.

⁹⁷ Lisää aikakauden saneerauksista Kankaan paperitehtaan osalta Pajunen 2000, s. 29–64 ja Kymi Osakeyhtiön osalta Pajunen 2000, s. 64–101.

⁹⁸ Nordberg 1980, s. 142.

⁹⁹ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 18.7.1924.

¹⁰⁰ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 22.8.1924.

¹⁰¹ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 12.1.1925.

¹⁰² Autio & Nordberg 1985, s. 139–151; Nordberg 1980, s. 142–143.

tehtaiden muokkaamisen oman näköisikseen. Hän oli kokemuksellaan oppinut laskemaan menot ja tulot siten, että niistä alkaisi kertyä voittoa mahdollisimman hyvin. Taloudellisen realismin ohjaamana Walden oli valmis ensimmäisten vuosien aikana tekemään rajujakin päätöksiä tehtaiden tervehdyttämiseksi. Uutena johtajana hänellä ei ollut samankaltaisia siteitä tehtaaseen, kuin sen pitkään omistaneilla osakkailla. Tämän vuoksi Walden pystyi uutena johtajana havaitsemaan ne perinteeksi muodostuneet asiat, jotka eivät olleet enää taloudellisesti kannattavia¹⁰³.

Waldenin saapuessa yhtiön johtoon koostui tehdas kahdesta teollisuuslaitoksesta. Myllysaaren puuhiomosta ja paperitehtaasta, missä sijaitsivat kaksi paperikonetta sekä vesivoimalaitos. Tervasaassa puolestaan sijaitsi sulfaattitehdas ja paperitehdas, jossa oli yksi paperikone, sulfiittitehdas ja saha. Tämän lisäksi tehtaalla oli useampi apuosasto kuten korjauspaja.¹⁰⁴ Kilpailukyvyn tehostamiseksi Walden aloitti tehtaan modernisoimisen ja suuntasi voimavarat sulfiittitehtaan kunnostamiseen. Tämän lisäksi hän käski vähentämään kuituhävikkiä ja tehostamaan polttoaineiden käyttöä.¹⁰⁵ Nordbergin mukaan tehtaiden toimintaa leimasi Waldenin alkuaikoina hajanaisuus. Eri tuotantohaarojen välillä ei ollut riittävää taloudellista yhteyttä. Tehdas ei kuitenkaan ollut täysin onnettomassa tilassa, sillä se oli saatu täysin sähköistetyksi. Tämän lisäksi tuotantoon kelpavaa hyvälaatuista kuusipuuta oli riittävästi lähiseudulla ja niiden kuljettamisessa ei ollut ongelmia. Valmiin tuotteen kuljettaminen vesireittejä pitkin oli myös kohtuullisen toimivaa¹⁰⁶. Tehtaalla oli myös omaa maata 17000 hehtaaria.¹⁰⁷

Waldenin alkutaipaleen aikana tehtaalla oli rauhallista. Työläiset mainittiin vuoden 1925 vuosikertomuksessa ”*arbetet på bruket har fortskridit lungt och har oro bland arbetarna icke förmärks*”¹⁰⁸. Syynä rauhallisuuteen oli varmasti työntekijöiden vähentyminen Waldenin uudistusohjelman yhteydessä. 1920-luvun alussa tehtaalla oli ollut tuhat työntekijää ja vuosikymmenen vaiheessa se oli laskenut vajaaseen 800¹⁰⁹. Viidenneksen vähentäminen piti jäljelle jääneet maltillisina. Raimo Blomqvist kuvaakin Waldenia oman aikakautensa saneeraajaksi. Hän on tutkinut metallityöväen osaston historiaa ja todennut, että työntekijöiden vähentäminen oli

¹⁰³ Vrt. Pajunen 2000, s. 103–104.

¹⁰⁴ Ks. Liite 1; Vuorinen 1995, s. 32–33.

¹⁰⁵ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 18.7.1924.

¹⁰⁶ Kuljetukset hoidettiin kesäisin proomuilla Hämeenlinnan ja talvisin hevosityydillä talviteitä pitkin Toijalaan tai maantien kautta Lempäälään. Vuorinen 1995, s. 36–37.

¹⁰⁷ Nordberg 1980, s. 143–146.

¹⁰⁸ UPM, ABW, A1c, Aktiebolaget Walkiakoski berättelse över verksamhets- och redogörelseåret 1925.

¹⁰⁹ Ks. Liite 4.6; Nordberg 1980, s. 161–162.

aiheuttanut osastolla vuonna 1925 huolta teetetyistä ylityötunneista ja työaikalainrikkomisista.¹¹⁰ Työn uudelleen organisointi oli lisännyt työtaakkaa muille työntekijöille.

2.2. 1930-luku kriisien ja vakauttamisen vuosikymmen

Suomessa laman merkit alkoivat näkyä jo varhain vuonna 1928. Tutkijoiden mukaan teollisuudessa lamasta selvittiin pienemmin vaurioin kuin kansainvälisesti. Osoituksena tästä on pidetty tuotannossa lamaa edeltäneen tason saavuttamista jo 1933.¹¹¹ Työläiset joutuivat palkanalennusten ja työttömyyden kouriin taantuman aikana. Työnantajille tämä antoi mahdollisuuden laskea palkkoja enemmän kuin olisi ollut tarvetta¹¹². Ab Walkiakoski tuotti voittoa laman pahimpina vuosina. Näin ollen taloudellisen voiton hankkimisen päämäärä meni solidaarisuuden edelle.

Markkinatilanteen vuoksi tehdas joutui aika-ajoin seisauttamaan tehtaitaan, jotta kysyntä ja valmistus kohtaisivat paremmin¹¹³. Myös palkkojen tarkistukset ja alentamiset olivat ajankohtaisia. Esimerkiksi vuoden 1931 aikana tehdas sai aikaan 3,3 miljoonan markan säästöt työpaikkojen vähentämisen ja palkkojen alentamisen ansiosta¹¹⁴. Kilpailukyvyn ja tuloksellisuuden ylläpitäminen vaati leikkauksia kaikilla osastoilla. Tehtaan supistukset heijastuivat suoraan kauppalan työttömyystilanteeseen. Vielä heinäkuussa 1931 paikkakunnalla oli alle 50 työtöntä, kun luku oli saman vuoden lopulla yli 220¹¹⁵. Tehdasta kritisoitiin työttömien keskuudessa haluttomuudesta tarjota työtä työttömille. Tehtaan puolelta syytöksiin vastattiin paikallislehden välityksellä. Tehdas oli tarjonnut työtä metsätyömaalle 18 miehelle, joka sijaitti vain 2-3 kilometrin päässä tehtaasta. Paikalle oli kuitenkin saapunut vain kaksi halukasta. Tämän tapauksen johdosta tehdas ripitti ankarasti työttömiä. ”*Tulisi muistaa totuus, että ihmisen tulee aina ensi kädessä itse koettaa auttaa itseään, ja jos se käy mahdottomaksi, sitten vasta turvautua yhteiskunnan apuun, sillä eihän kunta ole mikään hyväntekeväisyyslaitos*”¹¹⁶. Tehdas käänsi keskustelun omasta vastuustaan

¹¹⁰ Blomqvist 1995, s. 43.

¹¹¹ Hjerppe, Ikonen & Valkama 1993, s.1.

¹¹² 1930-luvun laman aiheuttamasta työttömyydestä lisää. Parikka 1994, s. 208–278.

¹¹³ Esim. Kuukauden seisokeista ilmoittaminen. Ab Walkiakosken sulfiittitehdas toistaiseksi seisomaan. VSS 46, 12.11.1931; VSS 50, 10.12.1931; Ab. Walkiakosken sulfiittiselluloosatehdas. VSS 19, 12.5.1932.

¹¹⁴ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 15.2.1932.

¹¹⁵ Otteita Valkeakosken kauppalan työväliyhtymän toiminnasta v:na 1931. VSS 19, 12.5.1932.

¹¹⁶ Kaikkia työttömiä ei työnteko haluta. VSS 23, 9.6.1932.

työttömien työhaluttomuuteen. Paikallislehdessä ei kritisoitu missään vaiheessa tehtaan toimia. Lehden artikkelien perusteella saa selvän kuvan lehden uskollisuudesta tehtaalle. Tehtaasta lama-aikana kerrotut uutiset olivat usein positiivisia, kuten vuoden 1933 alkupuolella, jolloin lehdessä oli haastateltu konttoripäällikkö Juuso Waldenia. Haastattelussa korostettiin tehtaan toimia työttömyyslukujen laskemisessa paikkakunnalla. Walden totesinkin, että uudisrakentamisen syynä oli ”*uhkaavaan määrään noussut työttömyys paikkakunnallamme*” sekä pyrkimys näin ”*tarjota työtä ei ainoastaan juuri sillä hetkellä oleville työttömille valkeakoskelaisille, vaan myöskin jatkuvasti paikkakunnan nousevalle polvelle*”.¹¹⁷ Juuso Walden käytti paikallislehteä hyväkseen tehdasmyönteisen kuvan luomisessa. Tehtaan vahva ote paikallislehden sisältöön kuvaa hyvin sitä patriarkaalista hallitsevaa otetta, mitä paikkakunnalla pyrittiin noudattamaan. Lehti joutui tehtaan talutusnuoraan taloudellisten siteensä vuoksi¹¹⁸. Kun tehdas pystyi investoimaan halpaan työvoimaan niin tuli se lehdessä ilmi valkeakoskelaisten huolehtimisena ja heidän työtilanteensa kohentamisena. Todellisuudessa rakennustöihin haettiin osaavia ammattilaisia, joita ei löytynyt pelkästään valkeakoskelaisten työttömien joukosta.

Vastakkaisen näkemyksen lama-ajan tapahtumista saa työväenyhdistyksen puolelta. Työväenyhdistyksen vuosikertomus vuodelta 1932 kertoi tehtaan käyttäneen hyväkseen pulakautta. Sen mukaan tehdas oli laskenut työläisten palkat liian alhaiselle tasolle. Toisaalta kauppala oli kärsinyt työttömyydestä ja samaan aikaan tehdas oli hankkinut ulkopuolista työvoimaa. Työväenyhdistyksen mukaan syynä oman paikkakunnan työläisten kelpaamattomuuteen oli mustat kirjat, joihin oli merkitty epäluotettavat työläiset. Toisaalta työläisten oli mahdotonta vaatia palkkojen korottamista, sillä työläisille oli tärkeintä saada käydä työssä.¹¹⁹ Työväenyhdistys puhui jäsentensä kautta, joten se pyrki tuomaan korostetusti esille paikkakunnan ongelmia, sillä tehdas ei ollut valmis tinkimään omista tuloistaan työläisten eduksi.

Lamakaudesta selviämisen jälkeen yhtiön johdossa katsottiin jälleen eteenpäin. Pitkään vireillä ollut Walkiakosken yhdistyminen Yhtyneisiin Paperitehtaisiin saatiin lopullisesti varmistettua Osakeyhtiö Walkiakosken ja Yhtyneiden Paperitehtaat Osakeyhtiön ylimääräisten yhtiökokousten yhteydessä

¹¹⁷ Työttömyys Valkeakoskella, eräs haastattelu. VSS 13, 30.3.1933.

¹¹⁸ Esim. Tehdas maksoi tilausavustusta suosien paikallislehteä. Tämän lisäksi tehdas oli merkittävä ilmoittaja. UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 12.2.1929.

¹¹⁹ VTY2, 10, Valkeakosken työväenyhdistyksen vuosikertomus vuodelta 1932.

kesäkuun puolivälissä vuonna 1934¹²⁰. Kokouksissa oli päätetty osakkeiden kohtalosta ja yhdistymisen taloudellisista edellytyksistä. Yhdistyminen tapahtui virallisesti syyskuun 30. 1934, jolloin monivuotinen yhteistyö päättyi yhtiöiden sulautumiseen¹²¹.

Yhdistymisen myötä tehtaan uudistuspolitiikka jatkui voimakkaana laajentumisena ja uudistamisena. Koneiden uusiminen ja lisääminen auttoi tehdasta pysymään mukana kiristyvässä kilpailussa. Elinehtona tehtaan tulevaisuudelle oli kuitenkin kunnollisen kulkuväylän saaminen Valkeakoskelta rannikon satamakaupunkeihin. Tähän tarkoitukseen alettiin valmistella rautatietä. Kauppalan vakuuttaminen hankkeen kannattavuudesta oli erityisen tärkeää. Kalle Kajanto kertookin Rudolf Waldenin uhkailleen kauppalan johtoa. Jollei kauppala olisi ollut myötämielinen rautatielle, olisi Yhtyneet Paperitehtaat joutunut suuntaamaan uudistustyönsä muihin tehtaisiin.¹²² Eduskunta hyväksyi ratahankkeen poliittisen kädenväännön jälkeen loppuvuodesta 1935. Rata saatiin rakennettua yleisenä työnä ja ensimmäinen tavarajuna tehtaalta lähti lokakuun puolivälissä 1937.¹²³ Yhtyneet Paperitehtaat maksoi kustannuksista puolet eli 11,9 miljoonaa markkaa. Ratahankkeen onnistuminen tarkoitti tehtaan kuljetusväylien huomattavaa parantumista.

Uuteen kriisiin ajaututtiin vuonna 1939. Syyskuun puolivälissä pidetyssä isännöitsijöiden kokouksessa tuotiin ilmi sodanuhan aiheuttamat taloudelliset takaiskut ja tehtaiden toiminnan hidastamisesta johtuvat työväen vähennykset. Walkiakoskella vähennys koski 110 miestä ja 54 naista¹²⁴. Vähennykset koskivat niitä työntekijöitä, jotka oli palkattu tilapäistöihin. Heidän tilalleen siirrettiin vuosisopimuksella olevia työntekijöitä. Tämän lisäksi sunnuntai- ja ylitöitä pyrittiin välttämään kaikissa mahdollisissa tapauksissa. Kokous päätti, että ammattitaitoisia työntekijöitä ei saa erottaa, varsinkaan oman oppilaskoulun käyneitä. Myös ne työntekijät, jotka olivat saaneet yhtiöltä omakotilainan tai muun lainan, tuli pitää yhtiön palveluksessa. Isännöitsijät sopivat myös, että palkkojen alenemisesta johtuvien maksuvaikeuksien kohdatessa, saisivat työntekijät helpotuksia tehtaan myöntämien lainojen suhteen.¹²⁵

¹²⁰ UPM, ABW, 1A1, Osakeyhtiö Walkiakosken ylimääräinen yhtiökokous 15.6.1934; Oy. Valkiakoski yhtyy Yhtyneet Paperitehtaat Oy:hyn. VSS 25, 21.6.1934.

¹²¹ UPM, YP, A6, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön ylimääräinen yhtiökokous 15.6.1934.

¹²² MVA, M, K105, D388:3, Kalle Kajannon haastattelu 25.1.1965.

¹²³ Nordberg 1980, s.289–291.

¹²⁴ Huom. Luvut oli korjattu asiakirjaan päiväyksellä 30.9.126 miestä ja 26 naista. UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 11–12.9.1939.

¹²⁵ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 11–12.9.1939.

Varsinaisiin palkkojen alennuksiin ryhdyttiin lokakuussa 1939. Vähennykset vaihtelivat 5-50 % välillä. Mitä suurempi oli palkka ja mitä vähemmän elatusvelvollisia, niin sitä suurempi oli palkanvähennys. Alinta tuntipalkkaa saaneet työläiset menettivät suhteellisesti vähiten leikkausten yhteydessä. Ylimääräisiin reserviharjoituksiin kutsutuille työntekijöille maksettiin kotiin palattuaan avustusta. Tähän avustukseen vaikutti myös lasten ja elatusvelvollisten määrä. Yksinäinen mies sai enimmillään 500 markkaa, kun perheellinen mies, jolla oli lapsia kolme tai sitä enemmän sai enimmillään 1100 markkaa avustusta¹²⁶. Kaikkien työntekijöiden kanssa päätettiin sopia erikseen palkkojen alennuksesta. Ne jotka eivät suostuisi uudistettuihin sopimuksiin, tultaisiin irtisanomaan välittömästi.¹²⁷

Sodan aikana tehdas joutuu toimimaan heikennetyllä teholla. Sen toimintaa haittasivat miesten joutuminen rintamalle sekä viholliskoneiden aiheuttamat ilmahälytykset ja pommitukset¹²⁸. Sodan päätyttyä sen todellinen vaikutus huomattiin. Taisteluissa menehtyi tehtaan työntekijöitä niin esimiehiä kuin työläisiä. Osa vammautui sodan myötä ja oli siten kykenemättömiä palaamaan entisiin työtehtäviin. Vuoden 1940 vuosikertomuksen alku oli omistettu tehtailla kuolleiden miesten muistolle. Jokaisen nimi ja ammattiasema olivat muistiinkirjoitettuna vuosikertomuksen alussa. Yhtyneiden Paperitehtaiden kokonaistappio oli 93 miestä, joiden joukossa oli Walkiakosken työntekijöitä yhteensä 37. Sodan jälkeen tehdas pyrki pitämään huolen leskistä ja vammautuneista. Heille oli suoritettu avustuskeräyksiä niin sodan aikana kuin sen jälkeenkin.¹²⁹ Sodan seurauksena myös Walden jättäytyi pois tehtaan johdosta.

2.3. Rudolf Waldenin persoona

Rudolf Walden syntyi joulukuun ensimmäisenä päivänä vuonna 1878 Helsingissä. Vuonna 1890 Walden aloitti koulunkäynnin Haminan kadettikoulussa. Hän valmistui koulusta 1900, jolloin hän oli kohonnut vääpelin asemaan. Päästötodistuksessa häntä luonnehdittiin luonteeltaan luotettavaksi ja vakavaksi. Walden liittyi Suomen kaartiin, missä sotilasura katkesi hänen kieltäytyttyä lähtemästä valvomaan kutsuntoja Kuopioon vuonna 1902. Walden menetti ylisotaoikeudessa asemansa kieltäytymisen vuoksi. Tämän seurauksena hän suuntasi matkansa Venäjälle ja asettui 1903 Pietarissa

¹²⁶ Ks. Rahan arvon muuntaminen. Liite 9.

¹²⁷ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 19.10.1939.

¹²⁸ Molotohvin vierailua. VSS 1, 4.1.1940; M.m. Valkeakoskea pommittivat. VSS 3, 18.1.1940.

¹²⁹ UPM, YP, D1, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön Vuosikertomus vuodelta 1940.

toimivaan Slovon kirjapainoon. Siellä hän kihlautui ja lopulta meni naimisiin Anni Konkolan kanssa. Slovon palveluksessa hän kohosi konttoripäälliköstä isännöitsijäksi ja lopulta toimitusjohtajaksi. Juvan mukaan Walden nosti huonosti menestyneen yhtiön jaloilleen ja hoiti yhtiön toimintaa rautaisella kädellä aina vuoteen 1911 asti. Tällöin Walden siirtyi myymään paperia Pietarissa Simpeleen paperitehtaan edustajana aina vuoteen 1917 asti. Suomeen palattuaan Walden alkoi ajaa tiivistä yhteistyötä paperitehtaiden välille. Tämä monivuotinen ja usean käänteen vaatinut urakka sai päätelmänsä heinäkuun 30. päivänä 1920, jolloin perustettiin Yhtyneet Paperitehtaat. Siihen liittyivät Kajaanin Puutavarayhtiö, Myllykoski Träsliperi Aktiebolag, Aug. Eklöf A/B ja Aktiebolaget Simpele. Myöhemmin mukaan tuli vielä O/Y Kissakoski A/B ja Osakeyhtiö Jämsänkoski.¹³⁰

Teollisuusjohtajan ura katkesi kuitenkin tätä ennen kansalaissodan myötä. Sodassa Walden toimi aluksi Vaasan esikunnassa adjutanttina, sitten Vaasan piiripäällikkönä ja tämän jälkeen etappipäällikkönä. Sodan aktiivisen vaiheen loputtua hutikuussa 1918 Walden nimitettiin valloitetujen alueiden turvaamisapäälliköksi. Kansalaissodan tai Waldenin näkökulmasta vapaussodan jälkeen hän toimi sotaministerin tehtävissä marraskuun lopusta 1918 elokuun puoliväliin 1919. Valtiollisissa tehtävissä Walden sai toimia vielä Tarton rauhanneuvotteluissa. Tämän jälkeen Walden keskittyi toiseen vahvaan osaamisalueeseensa eli teollisuuden johtamiseen.¹³¹

Walden toimi kansalaissodan jälkeen aktiivisesti paperiteollisuuden yhteenliittymissä. Hän oli Suomen Paperitehtaitten Yhdistyksen – Finnpaperin hallintoneuvoston jäsen vuodesta 1918 aina vuoteen 1943 asti. Tästä ajasta hän toimi yhdistyksen hallintoneuvoston puheenjohtajana 1918–1940. Tämän lisäksi Walden toimi Suomen Paperi-Konttorin hallituksen jäsenenä vuodet 1922–1942¹³² ja Suomen Puunjalostusteollisuuden Työntajaliiton paperi- ja puuteollisuusosaston puheenjohtajana 1927–1937¹³³. Tämän lisäksi hän oli perustamassa Yhtymä Vientirauhaa vuorineuvos Serlachiuksen kanssa¹³⁴. Walden oli johtajana mukana aktiivisesti ympärillään tapahtuvassa päätöksenteossa.

¹³⁰ Juva 1957, s. 1, 22–26, 41–47, 52–54, 62–63, 215–238.

¹³¹ Juva 1957, s. 79–113, 138, 191, 202–214.

¹³² Aktiebolaget Walkiakoski oli yhdistyksen jäsen vuodesta 1918 lähtien. Heikkinen 2000, s. 516–523.

¹³³ Nordberg 1980, s. 320.

¹³⁴ Nordberg 1980, s. 319.

Walden oli poliittisesti oikeistolainen, minkä lisäksi hänellä oli läheiset välit Lapuanliikkeeseen. Nordberg katsoo suhteiden syntyneen Yhtymä-Vientirauhan kautta Pohjanmaalle solmittujen suhteiden vuoksi. Näiden yhteyksien lisäksi taustalla oli Lapuanliikkeen aatteellinen pohja, erityisesti kommunismin vastaisuus sai vastakaikua Waldenilta. Tästä seurasi se, että hän alkoi tukea liikettä taloudellisesti. Esimerkkinä tästä toiminnasta voidaan pitää talonpoikaismarssin taloudellista tukemista ja omien osanottajien lähettämistä¹³⁵. Tämän lisäksi Walden oli valittu Suomen Lukon valtuuskuntaan. Hän ei kuitenkaan noussut merkittävään asemaan liikkeessä, vaan jäi sivustaseuraajan asemaan. Hän oli kiinnostunut enemmän liikkeen poliittisesta toiminnasta ja taloudellisesta tukemisesta¹³⁶. Waldenin kirjeenvaihdosta löytyykin talonpoikaismarssin jälkeinen salaiseksi luonnehdittu Lapuanliikkeen vaalipropagandaohjelma¹³⁷. Mäntsälän kapinan aikaan Waldenia vaadittiin liikkeen johtaman tasavallan hallituksen pääministeriksi. Nordbergin mukaan Walden kävi neuvotteluita asian suhteen Svinhufvudin kanssa.¹³⁸ Toisaalta Einar V. Juva toteaa, ettei hänellä ollut minkäänlaista mielenkiintoa asian suhteen¹³⁹. Edellinen tulkinnallinen ristiriita johtuu varmasti Juvan kirjan luonteesta ja ajankohdasta. Lapuanliikkeen kanssa toimiminen ja osallistuminen Mäntsälän kapinaan ei ollut meriitti 1950-luvun Suomessa. Omaa kieltään Walden suhteesta Lapuanliikkeeseen ja sen johtajaan kuvastaa Waldenin lähettämä kirje Turun lääninvankilassa olleelle Vihtori Kosolalle. Kirjeessä Walden toteaa: ”*Lämpimät myötätuntoiset onnittelemme isänmaan puolesta niin paljo kärsineelle miehelle ja uskolliselle puolisolleen*”¹⁴⁰. Kirje antaa olettaa, että Walden oli tyytyväinen Kosolan uhrauksiin ja samalla se oli kenties sanoma Kosolalle tuen jatkumisesta. Tästä tiettyä kieltään kertoo Waldenin kirjeenvaihdosta löytyvä Paavo Virkkusen kirjoittama essee, missä hän pohtii vuoden 1933 huonoa vaalimenestystä IKL:n piirissä¹⁴¹. Kosolan suhtautuminen Waldenin toimintaan tulee ilmi hänen teoksessaan kiitollisuutena Waldenia kohtaan¹⁴².

¹³⁵ UPM, YP, A6, Yhtyneiden paperitehtaiden hallituksen kokous 12.6.1930; UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 12.7.1930; UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 17.9.1930.

¹³⁶ Ks. Siltala 1985, s. 32, 100, 196–197.

¹³⁷ UPM, RW, KV, 1932–1934, Tulevan vaalitaistelun järjestämisestä. Ilmeisimmin vuodelta 1932.

¹³⁸ Nordberg 1980, s. 323–325.

¹³⁹ Juva 1957, s. 417.

¹⁴⁰ UPM, RW, KV, 1932–1934, Vihtori Kosola Lääninvankila Turku 17.10.1932.

¹⁴¹ UPM, RW, KV, 1932–1934, Paavo Virkkunen Eduskuntavaalien jälkeen 1933.

¹⁴² Kosola 1935, s. 202, 205.

Luonnehdintoina Waldenin luonteesta voi nostaa seuraavat kaksi erillistä tapahtumaa Waldenin elämästä. Kesällä 1919 sotaministerinä toiminut Walden oli saapunut työpaikalleen Sotaministeriöön, mutta hänellä ei ollut minkäänlaista palvelustodistusta mukanaan. Tämän seurauksena ministeriötä vartioineet kieltäytyivät päästämästä häntä sisälle rakennukseen. Walden oli varsin otettu tapauksesta ja piti sitä erinomaisena esimerkkinä sääntöjen noudattamisesta.¹⁴³ Vaikka hän joutui nöyrytmään sotilaiden edessä, niin tapahtuma oli osoitus siitä luonteenlujuudesta mitä hän vaati myös omilla tehtaillaan. Toinen esimerkki on vuodelta 1938, jolloin Walden oli uransa huipulla. Hän oli kirjoittanut kohteliaan kirjeen Stockmannille. Sieltä oli lähetetty hänelle laskuja, jotka oli aikaansaanut hänen vaimonsa. Walden oli tulistunut siitä, että hänelle oli lähetetty sellaisia laskuja, joista vastaa kenraalitar heidän perheessä. Hän myös totesi, että hän maksaa aina kaiken käteisellä asioidessaan kyseisessä liikkeessä.¹⁴⁴ Walden vaati samankaltaista täsmällisyyttä myös toiminnassa tehtaalla. Hän halusi armeijan sulkeisten tapaisen täsmällisen toiminnan mallin esiintyvän myös tehtaan toiminnassa. Hän antoi pojalleen Juusolle, puoli vuorokautta sekä juhannuksen aikaa omien häiden viettoon sekä kuherruskuukauteen¹⁴⁵. Tällä eleellä Walden pyrki osoittamaan, että se mitä hän vaati työläisiltä, vaati hän myös omalta pojaltaan. Toisaalta Juuso Walden kuvaa isäänsä vahvan tehtaanjohtajan lisäksi myös inhimilliseksi ja pehmeäksi kotioloissa¹⁴⁶.

Walden sai toimia tehdasyhteisöjen rakentajana 1920- ja 1930-luvun ajan täysipainoisesti. Eräänä poikkeuksena oli kuitenkin liittyminen Mannerheimin kanssa puolustusneuvostoon maaliskuussa 1931. Tällöin hän kykeni vaikuttamaan suomalaisen puolustuslaitoksen kehitystyöhön. Waldenin kirjeenvaihdon perusteella saa varsin kattavan kuvan tehtaanjohtajan ja puolustuslaitoksen jäsenen rinnakkaisesta tehtävästä¹⁴⁷. Waldenin tilanne muuttui voimakkaasti kun Suomi joutui sotaan Neuvostoliittoa vastaan. Sodassa Walden sai tehtävän toimia päämajan edustajana hallituksessa, edustaen siellä Mannerheimia. Tässä yhdysupseerin toimessa tehtaan johtajan tehtävät jäivät taka-alalle. Juvan mukaan Walden pystyi ajamaan tehtaan asioita vain öisin, jolloin hän ohjeisti tehtaiden isännöitsijöitä käytännön asioissa puhelimen

¹⁴³ Juva 1957, s. 140–141.

¹⁴⁴ UPM, RW, KV, 1937–1939, Kirje Stockmann O/Y 12.4.1938.

¹⁴⁵ MVA, M, D240, Å55, Tellervo Waldenin haastattelu 12.11.1981.

¹⁴⁶ Walden 1971, s. 23.

¹⁴⁷ Waldenin kirjeissä on rinnakkain paperitilaustieoja ja salaiseksi luokiteltuja tiedusteluraportteja Yhdysvalloista. UPM, RW, KV, 1937–1939.

välityksellä. Walden osallistui Moskovassa käytyihin rauhanneuvotteluihin, joiden seurauksena sota saatiin päätökseen. Juvan mukaan juuri talvisodan kokemukset saivat Waldenin uskomaan yhtenäiseen Suomen kansaan, mitä hän oli ollut rakentamassa tehtaillaan viimeisen kahdenkymmenen vuoden ajan. Velvollisuudesta isänmaata kohtaan joutui Walden lupautumaan puolustusministeriksi, missä toimessa hän toimi aina vuoden 1944 lopulle asti. Tämän päätöksen seurauksena Walden ei kyennyt enää hoitamaan yhtiön johtamista, vaan hän erosi tehtävästä. Hänen paikkansa jaettiin kahden johtajan kesken, toinen heistä oli Juuso Walden¹⁴⁸. Rudolf Walden osallistui välirauhan neuvotteluihin ja joutui asemansa kautta tekemään useita selvityksiä valvontakomissiolle. Walden pysähtyi vasta marraskuun lopulla, kun hän oli palannut hallituksen kokouksesta kotiinsa. Yöllä Walden sai halvauksen, minkä seurauksena hän menetti puhekykynsä. Walden säästy halvauksen ansiosta sotasyöllisysoikeudenkäynniltä. Halvaantuneelle Waldenille myönnettiin viikon sisällä halvaantumisesta Mannerheim-risti¹⁴⁹. Puhekykyään enää takaisin saamatta Walden menehtyi 25.10.1946 Juvaa lainaten: ”*Rudolf Waldenin elämäntyö oli päättynyt. Hän oli kaatunut työnsä ääreen. Viimeiset voimansa hän oli uhrannut isänmaalleen.*”¹⁵⁰

Edellisten perusteiden varassa voi yhtyä Olli Vuorinen määritelmään teollisuusjohtaja Waldenista, jonka hän tiivistä kolmeen sanaan sotilaallinen, tiukka ja pelätty¹⁵¹. Waldenin merkitys aikakautensa kuvaavana yritysjohtajana on ilmeinen. Hänen persoonansa herätti jo omana aikanaan ristiriitaisia tunteita eri väestöryhmien välillä. Tutkimuskirjallisuudessa eräänä mielenkiintoisena kuriositeettina voidaan nostaa esille Toivo Nordbergin tekemän artikkelin. Siinä hän määrittelee patruunan ominaisuuksia ja patruunan kulkua läpi historian. Varsin suoraan on havaittavissa, että tämä nimeltä mainitsematon 1920- ja 1930-luvun läpikäynyt patruuna on Rudolf Walden ja 1940- ja 1950-luvulla hänen seuraajansa Juuso Walden. Tähän viittaavat patruunan pelot ammattiyhdistysliikkeen sekä vasemmiston suhteen. Patruuna oli perustanut lakonmurtaajajärjestön, toiminut lapuanliikkeen lähellä, pitänyt yllä tarkasti hallitsemaansa palkkapolitiikkaa, rakentanut huoltojärjestelmää ja löytänyt luotettavan työläisen vasta sodan myötä.¹⁵² Patriarkaalisen yhteisön patruuna, joka aiemmin oli kartanon isäntä, muuttui 1900-luvulla tehtaanjohtajaksi. Patruunan valta ja vastuu

¹⁴⁸ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 6.4.1940.

¹⁴⁹ Hurmerinta & Viitanen 1994, s. 409.

¹⁵⁰ Juva 1957, s. 430, 465–559.

¹⁵¹ Vuorinen 1995, s. 57.

¹⁵² Nordberg 1979, s. 94–97.

alaisistaan oli samankaltainen maatalousyhteisössä kuin teollisessa paperitehdasyhteisössä.

2.4. Unelman luoja

Waldenilta itseltään on jäänyt jälkeen varsin vähän omia kirjoituksia, joiden kautta olisi mahdollista lähestyä hänen mentaalista ajatusmaailmaansa suhteessa ajatuksiin työläisistä. Keskusarkiston kirjemateriaali vaikuttaa valikoidulta, minkä osoittaa Juuso Waldenin hallussa olleiden kirjeiden luovuttaminen Myllysaaren museolle 1980-luvulla¹⁵³. Tämän vuoksi kuvaa ajatusmaailmasta täytyy muodostaa tekojen ja virallisten lähteiden kautta. Eräs tutkimukseni kannalta varsin mielenkiintoinen teksti on Waldenin 60-vuotis syntymäpäivänään pitämä puhe. Tilaisuus järjestettiin Myllykosken seuratalossa 7. joulukuuta 1938. Paikalle oli kutsuttu lähes neljäsataa Yhtyneiden Paperitehtaiden palveluksessa ollutta henkilöä eri tehdaspaikkakunnilta. Puhe oli osoitettu kaikille kuulijoille ja erityisesti heidän edustamilleen tehdaspaikkakunnille.¹⁵⁴ Vaikka puheet ovat aina kaukana totuudesta, niin ne osaltaan antavat kuvan niistä arvoista, joihin puhuja uskoo.

Puheessa Walden korosti omaa tehtäväänsä suomalaisen teollisuuden edistäjänä. Waldenin mukaan tehdaslaitoksen tehtävä ei rajoitu taloudelliseen toimintaan. Tehdaslaitoksen tuli luoda yhteyksiä sitä pyörittävien henkilöiden välille. Näille henkilöille oli luotava niin aineellisen kuin henkisenkin viihtyvyyden edellytykset. Tehtaan johdon tehtävänä oli suunnitella nämä yhteistyön ilmentymät joiden toteutumisesta suurin vastuu on kaikilla yhteisöön kuuluvilla. Tämän lisäksi Walden korosti työnteon merkitystä, sillä siihen perustui koko tehdasyhdyskunnan menestys. Rudolf Walden kiteyttää työn merkityksen seuraavasti: ”*Minulle on aina merkinnyt työ, suoritettiinpa se millä alalla tahansa, jotain suurta ja pyhää. Minulle on ollut jokainen nainen ja mies, suoritti hän mitä rehellistä työtä tahansa, kallisarvoinen yhteiskunnan jäsen.*”¹⁵⁵ Työn tekoa tuli vaalia ja hän omalla osuudellaan oli aina pyrkinyt parantamaan työnteon olosuhteita. Näihin olosuhteisiin oli tehty koko ajan parannusta niin työssä kuin sen ulkopuolellakin. Waldenin mukaan kiitos ei kuulunut pelkästään hänelle, vaan hän halusi kiittää niitä kaikkia, jotka olivat häntä tässä työssään auttaneet. Kiitos kuului jokaiselle työläiselle, joka vuodesta toiseen oli pysynyt ”*omalla*

¹⁵³ MVA, KV, Rakas Isä 4.8.1933; MVA, KV, Rakas Juuso, Elokuun 8 p:nä 1933.

¹⁵⁴ UPM, RW, 50- ja 60-vuotis juhlat, Rudolf Waldenin puhe 60-vuotis syntymäpäivillä 7.12.1938.

¹⁵⁵ Idem.

vartiopaikallaan”. Jokaisella työläisellä oli Waldenin mukaan tärkeä osa kokonaisuuden toimimisen kannalta. Walden oli kiitollinen työläisten uskollisuudesta tehtaiden toimintaan, eivätkä he olleet liikaa keskittyneet mustamaalaukseen, jota tehdasta vastaan oli esitetty. Lopuksi hän osoitti kiitoksensa kaikille kuulijoille heidän panoksestaan, mikä tultaisiin muistamaan historiassa isänmaallisena tekona.¹⁵⁶

Rudolf Waldenin puhe korostaa hänen tapansa ajatella työläisten parasta. Tehdas ei ollut Waldenille pelkästään työnantaja vaan kokonainen yhdyskunta. Tehtaan tuli pitää huoli työläisen jokapäiväisestä elämästä. Tätä huolenpitoa vastaan työläisen oli osoitettava kiitoksensa tehdasyhteisöä kohtaan. Juuri tästä kiitoksesta oli kyse Waldenin puheessa. Työläisen oli omaksuttava se asema, jonka tehdas oli hänelle osoittanut. Tähän kiitollisuuteen kuului myös oikeanlainen poliittinen toiminta. Mustamaalajien, eli sosialistien ja kommunistien, joukkoon oli turha lähteä, jos halusi vielä nauttia tehtaan tarjoamasta suojasta. Puhe osoittaa hyvin myös Waldenin käyttämää sotilaallista retoriikkaa. Sen kautta hän haki metaforia tehtaan työläisen ja armeijan sotilaan välille. Työläinen oli eräänlainen sotilas, joka oli Waldenin suoran komentovallan alainen.

Rudolf Waldenin ihannetta edusti myös hänen vaimonsa kenraalitar Anni Walden. Kenraalitar oli vierailut Walkiakosken tehtaalla ja tutustunut samalla työväenasuntoihin, lastenkoteihin, seurataloon, kerhohuoneistoihin, puutarhoihin, urheilukenttiin sekä muihin kohteisiin. Työn Äärestä julkaisi Anni Waldenin puheen, missä hän toi esille omia huomioitaan Walkiakosken tehtaista ja sitä ympäröivästä yhteisöstä. Kenraalitar totesi, että *”täälläkin oli hoidettava ei ainoastaan tehtaita ja koneita - vaan myös ihmisiä.”* Kenraalittaren mukaan tehtaan johdon ja isännöitsijän tehtäviin kuuluu vahva puuttuminen työläisiin myös työajan ulkopuolella. Tähän valtaan kuului puuttuminen erityisesti työläisten kotioloihin. Hänen mukaansa tehtaan johdon ja isännöitsijän aktiivinen toimiminen tehtaan työläisten parissa oli kunniaksi koko yhteisölle. Tämä käy Waldenin mukaan ilmi tehtaalla käytetystä lauseesta: *”Tulolähteen tulee pulputa kirkkaana”*. Tämän lauseen noudattaminen tarkoitti kenraalittaren mukaan sitä, että periaatteet *”luovat tehdaslaitokselle sen kalliopohjan, joka ei petä silloin kun myrskyt tulevat ja tuulet puhaltavat.”*¹⁵⁷ Kenraalittaren esittämä arvomaailma asettaa kysymyksen siitä, että puhuiko hän Rudolfin puolesta vai oliko Anni Walden miehensä puheiden takana.

¹⁵⁶ Idem.

¹⁵⁷ Sydäimestä lähtenyt puhe. TÄ 1, 1934, s. 2.

3. Tehtaan johdon valta suhteessa työtätekevään työläiseen

3.1. Työläiselle normitettu aika ja paikka

3.1.1. Työsäännön pykälät

Tehtaalte tullessaan työläinen otettiin työhön suullisella tai kirjallisella sopimuksella. Tällöin työläiselle annettiin työsäännöistä kertova vihko. Siinä tuotiin esille ne säännöt, joiden mukaan työläisen tuli toimia tehtaalla. Työsääntö oli hyväksytty sosiaaliministeriössä työ- ja huoltoasian osastolla¹⁵⁸. Työsääntö oli pakollinen yrityksille, joissa oli yli 10 työntekijää¹⁵⁹. Walkiakosken sääntöjen ensimmäinen pykälä antoi selkeän kuvan työläisen asemasta yhtiössä. Hänen yläpuolellaan olivat toiminimen johtaja, isännöitsijä, osaston johtaja ja edellämäinnittujen henkilöiden asettamat työnjohtajat. Jokaisella heistä oli oikeus erottaa työntekijä.¹⁶⁰ Työntekijälle tehtiin heti työhön tullessaan selväksi se, kuka oli hänen esimiehensä. Teksti osoittaa työntekijän sijoittumisen arvohierarkiaan. Työläisen tuli oman edun vuoksi kunnioittaa esimiehiään, sillä työläiset otettiin pääsääntöisesti tilapäisinä työmiehinä tehtaalle. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että työntekijällä ei ollut irtisanomisaikaa¹⁶¹. Tehdas säilytti sääntöjen avulla itsellään suvereenin oikeuden erottaa niskoittelevat työntekijät.

Kehitys 1930-luvulla oli kuitenkin työsopimusten teon kannattavuuden suuntaan. Sopimuksella saatiin ammattimiehet pysymään varmemmin yhtiön palkkalistoilla. Syyskuussa 1938 Yhtyneiden Paperitehtaiden yhteinen isännöitsijöiden kokous päätti, että jokaiselle työntekijälle tulisi tehdä oma erillinen kirjallinen työsopimus¹⁶². Työsopimuksia tehtiin siten, että niihin kirjattiin erillinen työkauden ja irtisanomisajan pituus. Tehdas säilytti työsopimuksen kirjoittamisen jälkeenkin mahdollisuuden purkaa sopimus. Työläinen voitiin erottaa työhönoton yhteydessä esitettyjen valheiden vuoksi. Erottamiseen riitti myös paheksuttavan elämän viettäminen tehtaan omistamissa huoneistoissa tai työntekijän sopimaton käytös muita yhteisön henkilöitä kohtaan. Tämän lisäksi liiallinen sairastaminen, sopimattomuus työntekoon,

¹⁵⁸ Työsääntöjä oli painettu useampana vuotena. Vuosien 1929, 1930 ja 1934 työsäännöt ovat identtiset ja ne on hyväksytetty sosiaaliministeriössä 8.6.1923. Vuonna 1942 painettu työsääntö oli otettu käyttöön uudennettuna, kun se oli hyväksytty sosiaaliministeriössä 8.7.1937. Aktiebolaget Walkiakoski 1929; Aktiebolaget Walkiakoski 1930; Aktiebolaget Walkiakoski 1934; Walkiakoski 1942.

¹⁵⁹ SAK 142/1922, 1§.

¹⁶⁰ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 1§; Walkiakoski 1942, 1§.

¹⁶¹ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 3§; Walkiakoski 1942, 3§.

¹⁶² UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 13.9.1938.

tehtaan omaisuuden turmeleminen, liikesalaisuuksien paljastaminen tai juovutusjuomien nauttiminen tarkoitti välitöntä erottamista. Työsopimuksen lopuksi todetaan, että erottamiseen riittää myös se, että työntekijä jättää noudattamatta työaikoja, työsopimusta tai esimiehen ohjeita.¹⁶³ Lisäyksenä vuonna 1937 voimaan tulleeseen työsääntöön kirjattiin kohta, joka takasi irtisanomissuojan synnyttävälle naiselle¹⁶⁴. Käytännössä tehdas pystyi löytämään syyt erottamiselle varsin helposti. Näin ollen tehtaan johto kykeni hallitsemaan työntekijäainesta vapaasti.

Työsopimuksessa määritellään myös työntekijän oikeudet irtisanoutua työstä. Perusteet irtisanoutumiseen olivat samankaltaiset kuin työnantajan oikeudet. Työntekijä oli oikeutettu irtisanoutumaan, jos tehdas oli johtanut häntä harhaan tai jättänyt palkan maksamatta. Irtisanoutuminen oli mahdollista myös silloin, kun työläinen oli joutunut tehtaan johtoon kuuluvien henkilöiden puolelta väkivallan, herjauksen, solvauksen tai rikokseen yllyttämisen kohteeksi.¹⁶⁵ Tehdas oli työsäännössä määritellyt oikeudet työntekijälle ja velvoitteet itselleen. Tehdas antoi käytännössä suuret lupaukset työläiselle työsopimuksen velvoitteidensa kautta.

Työsäännössä rajattiin tarkasti ne aikarajat, joita työntekijän tuli noudattaa työssään. Myös loma-aika, palkkauksen perusteet ja luokat oli tarkkaan kirjattu sääntöihin. Työsäännöissä vaadittiin työntekijältä valppautta muita työntekijöitä ja tehtaan laitteita kohtaan. Säännön tarkoituksena oli lisätä niin työntekijän turvallisuutta kuin työprosessin katkeamattomuutta. Työläiset velvoitettiin toimimaan toisessa pisteessä, jos hänen varsinaisella paikallaan ei ollut työtä. Työsäännön mukaan työntekijän velvollisuuteen kuului pysyä työvuoronsa ajan työpisteellä sekä ilmoittaa ajoissa sairastumisesta ja muusta esteellisyydestä esimiehelleen. Työläisiltä kiellettiin työaikana yksityisten töiden tekeminen. Säännöt määrittivät tarkasti työnteon normit. Uudessa työsäännössä annettiin tiukat normit työpaikan työrauhan säilymiselle.¹⁶⁶

3.1.2 Työsäännön maailmankuva

Tehdasyhteisöjen muotoutuminen merkitsi ajan ja tilan käsitteen muuttumista työläisten elämässä¹⁶⁷. Tehdastyö vaati ja tuotti järjestystä sekä säännöllisyyttä¹⁶⁸. Tästä seurasi se,

¹⁶³ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 4§; Walkiakoski 1942, 4§.

¹⁶⁴ Walkiakoski 1942, 4§.

¹⁶⁵ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 5§; Walkiakoski 1942, 5§.

¹⁶⁶ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 7-22§; Walkiakoski 1942, 7-22§.

¹⁶⁷ Esim. Työajan muotoutumisesta suomalaisessa yhteiskunnassa. Haapala 1994, s. 12-17, 23-24.

¹⁶⁸ Teräs 2001, s. 82.

että työläisten oli totuttava tarkasti määrättyyn vuorokausirytmiiin. Tämän lisäksi tehtaan sisäisen tilan käsite määritteli työläiselle tarkoin määrätyn alueen, missä hänen tuli tehdä päivittäinen työpanoksensa. Valkeakoskella tilan ja ajan määrittäjänä toimi tehtaan johto. Tehdas pyrki omaamaan vallan näillä elämänalueilla. Tilan käsitteeseen kuuluu myös tehtaan johdon puuttuminen työläisen vapaa-aikaan. Valkeakoskella tehtaan johto pyrki vaikuttamaan työläisen elämän perusrakenteisiin. Tätä hallinnan piiriä pidettiin yllä työsääntöjen asettamien pykäliden avulla.

Työsääntö kuvaa osaltaan sitä ajatusmaailmaa, jota Walden ja tehtaan johto pyrki pitämään yllä. Työläisen piti olla lojaali esimiestään kohtaan. Tehdas määritteli yhteisönsä rajat työsopimuksessa. Niin työntekijältä kuin työnjohtajaltakin oli kiellettyä aiheuttaa väkivaltaa taikka solvausta toisiaan kohtaan. Suojelu kosketti myös asianomaisten perheenjäseniä.¹⁶⁹ Tehdas määritteli perheenjäsenet kuuluvaisiksi tehtaan muodostamaan yhteisöön, joiden loukkaaminen oli katsottava yhtä vakavaksi kuin loukkaus itse tehtaan palkollista kohtaan. Huolehtiminen työntekijöiden perheistä oli varmasti myös pyrkimys taata uuden työntekijäsukupolven kasvamisen tehtaan yhteydessä. Suojelusuhde kuvastaa sinällään myös patriarkaalista valtaa, joka piti sisällään ajatuksen vastuusta.

Tehtaan aika oli alisteinen johdon vallalle maksetun palkan vuoksi. Näin ollen ”*vallattomuus, sopimaton meluaminen ja puheleminen työhuoneustoissa on kielletty. Työväkeä kielletään niin ikään toimettomana kerääntymästä ryhmiin työaikana.*¹⁷⁰” Edellinen lainaus osoittaa työsäännön pikkutarkkuuden. Teksti pyrkii antamaan selkeä linjat työnteolle. Työaikana ei saanut toimia samoin kuin vapaa-aikana. Tekstissä esiintyvät asiat ovat ilmeisesti sellaisia joihin on työnteossa törmätty. Työnantajan pyrkimyksenä oli saada palkkaa vastaan mahdollisimman tuottavaa työtä. Sosiaalinen kanssakäyminen pyrittiin rajaamaan työajan ulkopuolelle.

Kari Teräksen mukaan työsäännön tarkoituksena oli tiukkojen ja pikkutarkkojen ohjeiden avulla kurinalaista työntekijä¹⁷¹. Tämän lisäksi säännöillä tehtiin selväksi tehtaan sisäinen arvohierarkia eli käskyvaltasuhteet. Myös tilan kontrolloiminen oli sääntöjen taustalla. Tämän vuoksi säännöillä pyrittiin rajoittamaan ylimääräistä kanssakäyntiä työläisten kesken. Sääntöjen tarkoituksena oli opettaa

¹⁶⁹ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 4-5§; Walkiakoski 1942, 4-5§.

¹⁷⁰ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 21§; Walkiakoski 1942, 21§.

¹⁷¹ Vrt. Pariisin nuorisovankilan säännöt vuodelta 1838 osoittavat rangaistuslaitoksen tavan kurinalaista vanki yhteisön järjestelmään. Foucault 1980, s. 10–11; Kiinteä päiväjärjestys tuli esille niin 1600-luvun käsiteollisuuslaitoksissa kuin 1800-luvun koululaitoksissa. Foucault 1980, s. 170–172.

työläiset ajan käyttöön. Kellonaikaan sidottu työ oli elinehto keskeytymättömälle tehdasprosessille. Sääntöjen luonteeseen kuului myös rangaistuksen uhka. Pisimmälle vietyinä rangaistuksena rikkomuksesta oli erottaminen¹⁷². Tavallisista rikkeistä selvisi yleisesti huomautuksella, mutta tehtailla oli tapana ottaa väliajoin varoittavia esimerkkejä, jotta työläiset ymmärtäisivät sääntöjen todellisuuden. Työntekijöiden puolella suhtauduttiin varauksellisesti tehtaiden itsensä tekemiin sääntöihin ja niitä pidettiin osittain orjuuttavina. Toisaalta työväenliike puhui teollisen kurin puolesta.¹⁷³ Lainsäädännössä oli huomioitu työläisten vaatimus heidän kuulemisestaan sääntöjä tehtäessä. Tämän lisäksi säännöt hyväksyttiin vain, jos ne eivät sisältäneet kohtuuttomia määräyksiä.¹⁷⁴ Työsäännöt olivat asiallisesti muotoiltuja, mutta niiden soveltaminen käytäntöön osoittautui kirjavaksi.

Tiukkojen sääntöjen avulla työläinen pidettiin patriarkaalisen kurin ja hallinnan alaisena. Vaatimus kurinalaisuudesta oli pyrkimys työläisen työajan, tilan ja liikkeiden hallintaan. Edellinen hallinnan periaate oli yleinen 1600- ja 1700-luvun armeijassa, luostarilaitoksissa sekä käsityölaitoksissa. Foucault'n mukaan kurin tarkoituksena on saavuttaa tottelevaisuus-hyödyllisyys suhde hallittavaan.¹⁷⁵ Työsääntöjen vaatimus kurista Walkiakosken työläisten keskuuteen osoittaa Foucault'n esittämää suhdetta. Sääntöjen noudattaminen takasi työprosessin jatkuvuuden, joka puolestaan tarkoitti taloudellista etua työnantajalle. Foucault'n teoriaa soveltaen Valkeakosken yhteisöön saadaan esiin sääntöjen teorettinen kattavuus. Sen mukaan sääntöjen avulla pidettiin yllä kiinteää päiväjärjestystä, suoritusten aikarakennetta, ruumiin ja liikkeiden vastaavuussuhdetta, ruumiin ja esineiden nivoutumista toisiinsa sekä perinpohjaista ajankäyttöä¹⁷⁶.

3.2 Tehtaan arvohierarkia

3.2.1. Ylin johto

Tehtaan ylintä johtoa edusti Rudolf Walden. Hän asetti sen arvomaailman ja ne tavoitteet joita johtajien tuli noudattaa. Hän piti huolen siitä, että tehtaalla oli jokaisessa korkeammassa tehtävässä oikeanlainen ihminen. Waldenin lisäksi tehtaan arvomaailmaa

¹⁷² Vrt. Erottamiseen liittyvät perusteet. Aktiebolaget Walkiakoski 1929 4§; Walkiakoski 1942, 4§.

¹⁷³ Teräs 2001, s. 84–87.

¹⁷⁴ SAK 142/1922, 7-9§.

¹⁷⁵ Foucault 1980, s. 157.

¹⁷⁶ Foucault 1980, s. 170–177.

jäsensivät muut hallituksen jäsenet, mutta heillä ei ollut Waldenin kaltaista valtaa. Perinteisesti tätä patriarkaalista hierarkiaa voidaan kuvata ihmisruumiin metaforalla. Pää oli työnantaja eli Walden ja hänen lähimmät alaisensa, kuten isännöitsijä ja insinöörit. Veri oli pääoma, eli osakkeenomistajien sijoitukset. Kädet ja jalat muodostivat työläiset, jotka pitivät tehtaan toiminnassa.¹⁷⁷

Isännöitsijä¹⁷⁸ toimi tehtaan arkipäivässä korkeimpana auktoriteettina. Hän oli Waldenin asettaman arvohierarkian korkein edustaja tehtaalla¹⁷⁹. Myös hän oli Waldenin patriarkaalisen käskyvallan alainen. Suora valta isännöitsijää kohtaan oli voimakkaampi kuin Waldenin henkilökohtainen valta alimpia työläisiä kohtaan¹⁸⁰. Isännöitsijän tehtävänä oli pitää tehdas liikkeessä päivittäin. Samalla hänen tuli valvoa työnjohtajien ja työläisten toimia tehtaalla. Isännöitsijä oli Waldenin tärkein lenkki tehtaaseen. Isännöitsijä hoiti samaa tehtävää patriarkaalisisessa järjestelmässä, kuin mitä oli 1600-luvun ruukissa hoitanut ruukinpehtori. Sillä erotuksella, että Waldenin nimeämillä isännöitsijöillä ei ollut käytössään fyysisen kurituksen menetelmää. Toisaalta isännöitsijän ei enää tarvinnut pelätä kuritusta Waldenin taholta, mitä oli ruukinpehtori saanut pelätä.¹⁸¹

Kulloisenkin isännöitsijän henkilökohtainen panos vaikutti suoraan vallinneeseen johtamiskulttuuriin. Waldenin aikakauden sosiologi Paavo Koli näki suomalaisessa teollisuudessa vallitsevan kolme johtajuusilmastoa. Ensimmäinen pelkoa heijastava johtajuusilmasto voidaan havaita työläisten suhteessa Waldeniin, sillä hänen henkilökohtainen saapumisensa tehtaalle oli työläisille ja ennen kaikkea johtajille pelottavaa. Syynä pelkoon oli Waldenin sotilaallinen persoona ja hänen harvalukuiset käynnit tehtaalla. Toisena johtajuusilmastona Kolilla oli tyytymättömyyttä heijastava johtamistapa. Tämä ilmeni yhteisössä johtajiston katteettomina lupauksina työläisille. Tyytymättömyyttä oli tehtaalla varmasti ilmennyt, mutta tämän kaltainen johtajuusilmasto ei ollut vallallaan tehtaalla. Kolmantena ja tavoiteltavimpana oli jännityksistä vapaa johtajuusilmasto, missä työläiset ovat tyytyväisiä tehtaan johdon

¹⁷⁷ Joyce 1982, s.139.

¹⁷⁸ Ab Walkiakosken isännöitsijät Waldenin aikakaudella. B. O. Heikel erosi keväällä 1925 Waldenin suorittamien uudistusten myötä. Tryggve Christiansen toimi isännöitsijänä vuosina 1925–1927, K. E. Ekholm vuosina 1927–1932 sekä Samuel Krogius vuosina 1932–1951. Nordberg 1980, s. 142–143, 156.

¹⁷⁹ Ks. Vertikaalisesta arvohierarkiasta tehtaalla. Liite 7.

¹⁸⁰ Esim. Ruukkiyhteisössä patruunan valta koski yhtäläillä, ellei tiukemmin, ylimpiä virkamiehiä kuin ruukintyöläisiä. Vilkuna 2002, s. 171.

¹⁸¹ Vilkuna 2002, s.171.

toimintaan.¹⁸² Tämänkaltaista tilannetta ei Valkeakoskella saavutettu Waldenin aikakaudella.

Rudolf Walden tarvitsi luotettavia ja asiansa osaavia isännöitsijöitä. Heidän asemastaan kertoo Waldenin 60-vuotis juhliensa yhteydessä pitämä puhe. Walden piti isännöitsijöiden vastuuta suurena samoin kuin työtaakkaakin. Isännöitsijät joutuivat Waldenin mukaan usein tekemään valtavasti töitä ja samalla kantamaan suurta kritiikkiä. Waldenin mukaan tehtaiden hyvä kehitys oli juuri sen ansiota, että isännöitsijöitä ”on elähdyttänyt samat näyt, samat päämäärät kuin minullakin”¹⁸³. Isännöitsijän tuli noudattaa Waldenin tavoitteita ja päämääriä työssään.

3.2.2. Insinöörit ja virkailijat

Insinöörit ja virkailijat kuuluivat isännöitsijän hallitseman hierarkian huipulle. Asema arvohierarkiassa oli selvästi havaittavissa tittelin, palkan, työsuhteen etujen ja arvostuksen mukaan. Tehtaan huippu koostui paristakymmenestä pääasiallisesti ruotsin- tai saksankielisestä perheestä ja yksinäisestä henkilöstä. Vieraskielisten insinöörien ja johtajien määrä väheni kuitenkin 1930-luvulla ja heidän tilalleen saapui pääasiallisesti suomenkielisiä johtajia.¹⁸⁴ Juuso Waldenin saavuttua Valkeakoskelle muutos oli jo käynnissä. Tellervo Walden toi esille haastattelussaan tapahtuneen muutoksen, mikä näkyi tehtaan rouville järjestettyjen kutsujen yhteydessä. Siellä puhuttiin 1930-luvun alussa ruotsia, mutta Tellervon ja muiden suomenkielisten myötä alettiin puhua enemmän suomea.¹⁸⁵ Sama kehitys on nähtävissä myös tehtaan tuottamien arkistomateriaalien kielen hiljattaisessa vaihtumisessa 1930-luvun alussa. Ylemmän sosiaalisen luokan vieraskielisyys suhteessa työväestöön on varmasti pitänyt yllä raja-aitaa, minkä murtumista edesauttoi siirtyminen samankielisyyteen¹⁸⁶.

Tehtaan isännöitsijä mukaan luettuna insinöörien ja virkailijoiden kanssa muodosti seudun ylimmän kerroksen, eli Olli Vuorisen termiä käyttäen ylimmän sosiaaliluokan. Heidän alapuolellaan olivat Vuorisen mukaan toinen sosiaaliryhmä, mihin kuuluivat kanavan esimies, nimismies, lääkäri, apteekkari, yhteiskoulun rehtori,

¹⁸² Koli 1955, s. 144–150.

¹⁸³ UPM, RW, 50- ja 60-vuotis juhlat, Rudolf Waldenin puhe 60-vuotis syntymäpäivillä 7.12.1938.

¹⁸⁴ Vuorinen 1995, s. 10.

¹⁸⁵ MVA, M, D240, Ä55, Tellervo Waldenin haastattelu 12.11.1981.

¹⁸⁶ Ks. Siltala 1999, s. 120–124.

meijerin isännöitsijä ja varakkaimmat kauppiaat. Näiden luokkien yhteydet kasvoivat 1930-luvulla tapahtuneen tehtaan ”suomalaistumisen” myötä.¹⁸⁷

Walden piti huolta johtajiston työmukavuudesta sekä kilpailukykyisestä palkkauksesta. Näitä etuja vastaan hän asetti käytännön johtotason edustajille suuren vastuun. Walden kuvaa johtamista seuraavaan tapaan: *”Vaaditaan johtajilta, paitsi hyvää sydäntä, myös kylmää päätä, sillä se on varma, että, jos jälkimmäinen vaatimus unohdetaan, silloin siitä joutuvat kärsimään ei vaan osakkeenomistajat vaan ennen kaikkea työläiset”*¹⁸⁸.” Johtajien tuli osata tasapainotella työläisten kanssa. Heitä tuli kohdella hyvin ja oikeudenmukaisesti. Mutta hankalat ja epämieluisetkin päätökset tuli tehdä. Taloudelliset päätökset erottamisineen ja palkanalennuksineen olivat usein välttämättömiä, mutta niiden kertominen työläisille oli usein raskasta. Walden tarvitsi tehtaalleen ammattitaitoisia johtajia, jotka pystyivät toimimaan aina tehtaan vaatimalla tavalla.

Patriarkalisessa järjestelmässä hierarkialla oli suuri merkitys. Tämä hierarkkinen puoli korostui sellaisissa yhteisöissä, missä alainen ja esimies oli läheisessä kontaktissa keskenään. Esimerkiksi Lars Edgren on tullut siihen johtopäätökseen, että mestarin valta kisälliin 1800-luvun Ruotsissa oli voimakkaimmillaan silloin, kun alainen asui hänen luonaan. Tällöin heidän välilleen oli syntynyt voimakas suhde, mitä perinteisesti voidaan kutsua isän ja pojan väliseksi suhteeksi.¹⁸⁹ Mestarin valta yletyi suureen osaan kisällin elämästä. Myös Valkeakosken yhteisössä patriarkaalinen valta, vaikka se ei ollut niin läheinen kuin Edgrenin kuvaamassa käsityöläisyhteisössä, pyrittiin ulottamaan työläisen elämään. Näin ollen oli erityisen tärkeätä pitää yllä selkeää arvohierarkiaa, minkä kautta oli mahdollista tuoda esiin valta- ja käskysuhteet.

3.2.3. Työnjohtajan vaikea asema

Tehtaan osastoilla oli tavallisia työläisiä korkeammassa asemassa olevia mestareita ja työnjohtajia. He olivat tehtaan kannalta merkittävässä asemassa. Heidän kauttaan kulki tieto tehtaan johdon käskyistä ja toiveista. He olivat eniten kosketuksessa tavallisten työläisten päivittäiseen arkeen ja työhön. Näin ollen heidän lojaalisuutensa tehdasta kohtaan oli ratkaisevassa asemassa. Uusia vuosisopimuksia tehtäessä vuonna 1929 päätettiin päästä eroon kaikista epäluotettavista mestareista. Muille luotettaville

¹⁸⁷ Vuorinen 1995, s. 10.

¹⁸⁸ MVA, KV, Rakas Juuso, Elokuun 8 p:nä 1933.

¹⁸⁹ Edgren 1987, s. 29.

mestareille annettiin lisää etuja uskollisuutta vastaan.¹⁹⁰ Esimerkkinä esimiehille annettavista etuuksista oli huomattavasti paremman palkan lisäksi pidempi palkallinen loma-aika¹⁹¹. Hyvä asema takaisi tyytyväisyyden, mutta myös riippuvuuden tehtaasta.

Työnjohtajan asemasta kirjoitettiin 1920- ja 1930-luvulla useita ohjesääntöjä¹⁹² ja tutkimuksia. Muun muassa J.E. Airola sekä Paavo Koli kuvaavat työjohtajan tehtävää toiminnaksi kahden tulen välissä¹⁹³. Toisaalla oli tehtaan johtajan asettamat tavoitteet ja vaatimukset, sekä toisaalla työntekijöiden pelko tehtaan johdon harjoittamasta riistämisestä. Airolan mukaan työnjohtajan täytyi olla tietoinen jokaisesta työmaan tehtävästä ja käytännön toteutuksesta kyetäkseen onnistumaan johtamisessa. Työnjohtajalta vaadittiin kurin ja järjestyksen vaatimisen taitoa. Airolan mukaan työnjohtajan tuli toimia ennen kaikkea esimerkkinä sääntöjen ja ohjeiden suhteen¹⁹⁴. Airolan antamien ohjeiden sisältö on varmasti näkynyt laajalti suomalaisessa teollisuudessa ja myös Valkeakoskella. Työnjohtajan asema ei ole ollut helppo, kuten Kolin haastattelema työläinen oli todennut kysyttäessä työnjohtajan asemasta, että ”*isot herra haukkuu ylhäältä ja me jätkät alhaalta päin*”¹⁹⁵.

Työnjohtajan vastuu tapaturma valistuksessa oli merkittävä. Muun muassa Työn Äärestä -lehden työtaturma artikkelissa määriteltiin työnjohtajan velvollisuus valistaa muita työntekijöitä. ”*Työnjohtajan ja vanhan työntekijän on neuvottava vastatullutta ja työhön tottumaton, että hänen on työtänsä tehtävä mitä suurimmalla varovaisuudella ja osoitettava hänelle ne vaarat, jotka ovat havaittavissa*”¹⁹⁶. Tehtaan johto pyrki lehden artikkelilla tuomaan julki työnjohtajan vastuun uusien työntekijöiden kasvatuksessa. Samalla osavastuun siirtäminen vanhemmille työntekijöille ja työnjohdolle oli pyrkimys yhteisöllisen kontrollin ylläpitoon. Ihanteena oli osasto, missä kaikki valvoivat ja auttoivat toisiaan.

Työnjohtajan pääasiallinen toimenkuva oli valvoa työntekijöiden työntekoa. Teräksen mukaan työnjohtajan tehtäviin kuului tilan ja ajan käytön valvonta. Työnjohtaja oli se henkilö, jolla oli viimekädessä mahdollisuus tarkkailla työläisten toimintaa työpisteillä. Hän hallitsi tehtaan alinta tasoa, samalla pitäen huolen siitä, että

¹⁹⁰ UPM, YP, C6, Sosiaaliosioiden kokous 4.1.1929.

¹⁹¹ Vuonna 1929 mestarien lomien pituus oli kahdesta kolmeen viikkoa. ABW, D2, Mestarien, esimiesten ja paperikoneenhoitajien kesälomat 15.2.1929.

¹⁹² Esim. Rakennustaito 1939.

¹⁹³ Airola 1926, s. 151; Koli 1955, s. 98.

¹⁹⁴ Airola 1926, s. 151–153.

¹⁹⁵ Koli 1955, s. 99.

¹⁹⁶ Tapaturma ja sen ehkäiseminen. TÄ 2, 1934, s. 17.

työläiselle ei kehittynyt mahdollisuutta tilan hallintaan. Tämä suora kontrolli asetti omat rajansa työläisen jokapäiväisille mahdollisuuksille toimia vapaasti tehtaalla. Työnjohtajan vastuu tehtaan toiminnasta oli suuri, sillä he pitivät yleisesti huolen siitä, että jokainen yksikkö toimii niin kuin on vaadittu. Tämän lisäksi työnjohtajilla oli usein varsin suuri vastuu raaka-aineiden riittävydestä ja uusien työntekijöiden palkkauksesta.¹⁹⁷

Työläisten keskuudessa suhtauduttiin varauksellisesti työläisten keskuudesta työnjohtajiksi valittuihin. Näillä yleensä pitkään palvelleilla henkilöillä oli hyvä tuntuma työläisiin ja heidän tapoihinsa. Tässä piili työläisten pelko. Uusi esimies saattoi vuotaa tietonsa tehtaan johdolle. Näille oli etua siitä, että työläisten keskuudesta nostetuilla työnjohtajilla oli omakohtaista kokemusta työpisteiden epäkohdista, kuten puutteista ja hidasteista. Näitä tietoja hyväksi käyttämällä kyettiin kitkemään pois ylimääräinen vapaa-aika, mistä työläiset eivät olleet ilmoittaneet oman etunsa vuoksi.

3.2.4. Keskinäisesti eriarvoiset työläiset

Työläisten asema tehtaan patriarkaalisessa hierarkiassa oli kapea. Heidän kanssaan ei neuvoteltu, eikä niskurointiaan suvaittu. Waldenin mukaan yhteisön ideaali oli se, että työläiset vastaanottaessaan työn ja palkan, myös luopuisivat monista vapauksista. Näitä perustuslaillisia vapauksia, olivat sananvapaus, poliittisen toiminnan vapaus ja järjestötoiminnan vapaus. Edellä esitettyihin vapauden rajoituksiin ei työläisten puolella suhtauduttu suopeasti vaan vapauksista pyrittiin pitämään kiinni. Työpaikan menettämällä uhkaaminen sai useat työläiset pysymään maltillisena. Toisaalta toimintaa harjoitettiin tehtaan ulkopuolisten tahojen kautta ja tehtaan tietämättä.

Työläisen asemaa 1920- ja 1930-luvun tehdasyhteisössä rajoitti edellisten ulkoisten tekijöiden lisäksi myös varsinaiset työhön liittyvät tekijät. Pauli Kettunen kuvaa näitä tekijöitä aikakaudelle ominaisena tapana jakaa työläiset luotettaviin ja epäluotettaviin. Luotettava työläinen ei tärvellyt koneita, ei tuhlannut raaka-aineita, ei joutunut tapaturmiin eikä lakkoillut.¹⁹⁸ Kettusen ihannetyöntekijän määritelmä oli myös todellisuutta Walkiakoskella. Tuotantoprosessin häirtätekijät erotettiin surutta, sillä tilalle oli tulossa koko ajan työntekijöitä, jotka olivat valmiina täyttämään syntyneen vajeen.

¹⁹⁷ Teräs 2001, s. 108–109.

¹⁹⁸ Kettunen 1994b, s. 42.

Työläiset muodostivat yhteisön alimman ryhmän, mitä Olli Vuorinen kuvaa kolmanneksi sosiaaliryhmäksi. Kauppalan tasolla ei Vuorisen mukaan ollut nähtävissä mitään eroavuutta tavallisten työläisten ja ammattimiesten välillä.¹⁹⁹ Samaan yhteyteen Vuorinen kuitenkin toteaa, että mestarit ja koneenhoitajat muodostivat oman suhteellisen suljetun ryhmänsä²⁰⁰. Näin ollen he erottuivat muista työläisistä eriarvoisuutensa ja tärkeän asemansa vuoksi. Perinteisesti työläisten keskuudessa arvoasema oli määräytynyt ammatillisen aseman perusteella. Samankaltainen työtehtävään perustuva arvojärjestelmä oli käytössä 1600-luvun rautaruukkilaisten keskuudessa²⁰¹, Wariksen tutkiman Helsingin Pitkäsillan alueella 1800- ja 1900-luvun vaihteessa²⁰² myös tanskalaisella Breden tekstiiliyrityksellä 1900-luvun alussa²⁰³. Valkeakoskella tehtaan johdon kannalta merkittävimpiä olivat ne työläiset, jotka vastasivat tehtaan jokapäiväisestä toiminnasta. Erityisen merkittävään asemaan kohosivat koneenkäyttäjät ja korjauspajan ammattilaiset. Tämä näkyi myös ammattiryhmien palkkauksessa ja heidän pysyvyydestä huolehtimisesta. Korkealle arvostettujen ammattiryhmien sisällä arvostus oli Koivuniemen mukaan kiinni myös iästä ja työvuosista. Seuraavana arvohierarkiassa olivat vakituiset työläiset. Heitä seurasivat ulkotyöntekijät ja tilapäistyöntekijät. Hierarkian pohjalla olivat nuoret työntekijät ja naiset.²⁰⁴ Tuntipalkkauksen myötä tarve työläisten tarkempaan luokitteluun osoittautui tarpeelliseksi. Samasta työtehtävästä maksettiin usein erilaista palkkaa, sillä siihen vaikuttivat suuresti henkilökohtaiset kyvyt. Samoin elämäntilanteella, palvelusvuosilla ja suhteella tehtaaseen pystyi vaikuttamaan omaan palkkukseensa.²⁰⁵

Rasilan mukaan tehdasyhteisöjen läheisyyteen muodostui usein ulkotöistä ansioitaan hankkivaa sekatyöntekijäväestöä. Sekatyöntekijän palkka tehtaan ulkotöissä oli hyvä, mutta työtilaisuudet olivat rajoitettuja. Työn määrä vaihteli kausittain. Yhteiskunnan arvostuksessa sekatyöläiset sijoittuivat aivan häntäpäähän.²⁰⁶ Valkeakoskella ulkotyöntekijöille lisäansioita kertyi varsinkin 1930-luvulla tehtaiden uudistustöiden ansiosta²⁰⁷. Myös hakkuutyömaat palkkasivat sekatyöläisiä kausittain²⁰⁸.

¹⁹⁹ Vuorinen 1995, s. 11.

²⁰⁰ Vuorinen 1995, s. 10.

²⁰¹ Vilkuna 1996, s. 45–48.

²⁰² Waris 1973, s. 112–118.

²⁰³ Nielsen 1994, s. 73.

²⁰⁴ Koivuniemi 2000, s. 41.

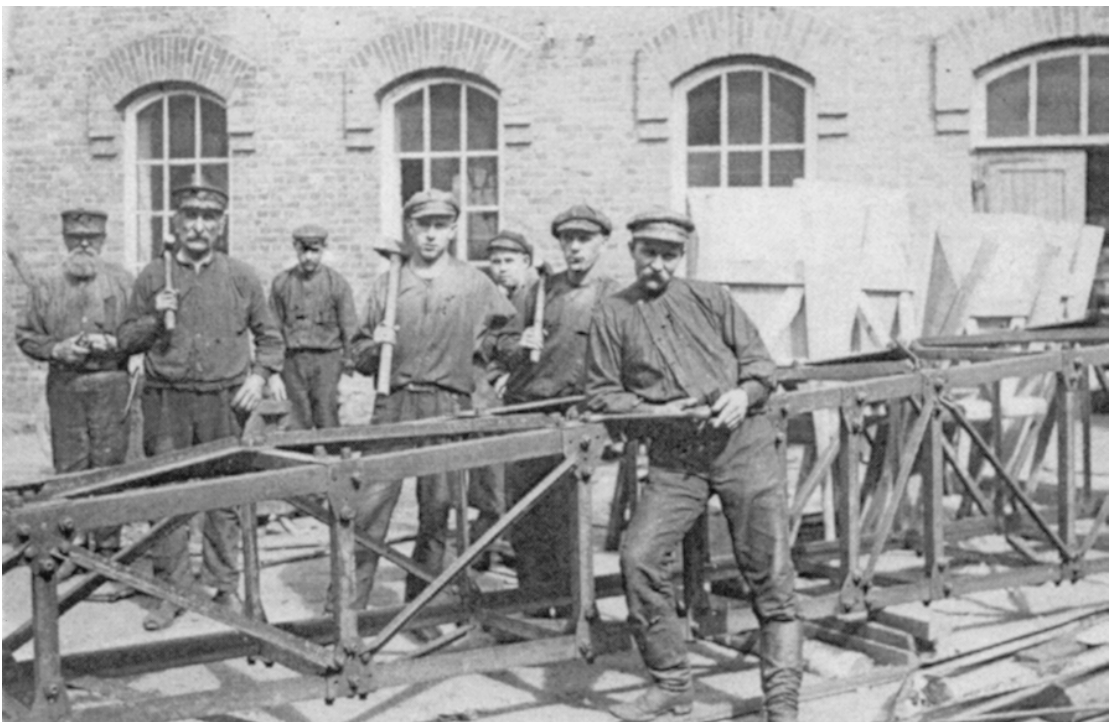
²⁰⁵ Teräs 2001, s. 119–120.

²⁰⁶ Rasila 1983, s. 68–69.

²⁰⁷ Osakeyhtiö Walkiakosken rakennustoiminnasta. VSS 36, 6.9.1934.

²⁰⁸ Esim. Rajaton määrä hakkuumiehiä. VSS 39, 27.9.1934.

Wariksen mukaan teollisuuden konemaisuuden vuoksi ammattitaidottomat sekatyöläiset pääsivät aika ajoin tehtaalle työhön²⁰⁹. Heidän asemansa oli kuitenkin heikoin ja supistukset kohdistuivat aina heidän työpanokseensa. Näin ollen sekatyöntekijän toimeentulon epävakaas heijastui suoraan heidän elämäänsä. Ulkotöissä palkkaus määräytyi tehokkuuden mukaan, joten sekatyöläinen oli itse vastuussa omasta palkastaan.²¹⁰

Kuva 1. Verstasmiehet olivat tehtaan johdon arvostamia ammattityöläisiä, joiden työsuhteesta pyrittiin pitämään kiinni. Lähde: UPM, VA, My5, A3586.

3.2.5. Naisen paikka erityisessä tarkkailussa

Naisten asema tehtaalla heijastuu suoraan palkkauksen kautta. Esimerkiksi sisätöitä tehneen naisen alin palkka oli vuonna 1933 2.25 markkaa tunnilta kun vastaava miehen palkka oli 3.75 markkaa²¹¹. Isännöitsijöiden kokous lisäsi naisten palkkoihin mahdollisuuden korotukseen. Ehtona oli se, että ”jos nainen tekee täyden työmiehen

²⁰⁹ Waris 1973, s. 113.

²¹⁰ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden isännöitsijöiden kokous 26.8.1936.

²¹¹ Ks. Liite 9.

*työn, niin sääliittävässä tapauksissa, etenkin jos nainen on elatusvelvollinen, voidaan hänelle isännöitsijän harkinnan mukaan maksaa lisäpalkkiota.”*²¹² Näin pyrittiin parantamaan perheellisten naisten asemaa. Palkkauksen taustalla pidettiin yllä patriarkaalisia arvoja, jotka pyrkivät pitämään perhettä erityisessä suojeluksessaan.

Työläisnaisten palkka oli jakautunut Walkiakoskella kolmeen luokkaan. Huonoimman palkan sai nainen, joka työskenteli ulkona. Keskimmäiseen palkkaluokkaan kuului päivätyössä käynyt nainen. Parasta palkkaa saivat vuorotyössä käyneet naiset. Isännöitsijöiden kokous päätti palkkojen yhteydessä myös siitä, että naisten vuorotyötä tulisi välttää aina kun se olisi mahdollista. Syynä tähän oli pöytäkirjojen mukaan humaniset ja sosiaaliset syyt.²¹³ Tarkemmin syitä ei tuoda esille, mutta taustalla on varmasti vaikuttanut ajatus naisten vaikeudesta tottua vuorotyön raskauteen. Toisaalta perheellisille naisille oli erittäin vahingollista käydä vuorotyössä.

Waldenin mukaan naisten palkkojen korottamiseen oli suhtauduttava hyvin varovaisesti. Ne naiset, joilla oli omia huollettavia, olivat oikeutettuja suurempaan palkkaan kuin yksinäiset naiset. Erityisen tarkkana oli oltava nuorten naisten kanssa, jotka laittoivat palkkarahansa vain ylellisyyteen. Walden näki yhteiskunnalle edullisena, että perheidensä elättämät yksinäiset naiset saadaan edes jonkinlaiseen työhön. Heille tuli järjestää hyödyllistä ajankulua.²¹⁴ Walden näki tehtaiden toiminnan kannalta merkittävänä pitää yllä matalapalkkaisia aloja. Niissä vaihtuvuus oli suurta, mutta näihin töihin ei pystynyt syntymään riippuvuutta ammattitaitoisista työntekijöistä, sillä työ oli usein yksinkertaista pakkaus- ja siivoustyötä. Hän yritti palkkapolitiikallaan suosia perheen perustamista. Pontimena perheen perusteelle toimi taloudellisen tilanteen paraneminen.

Naisten merkitys tehdasyhteisön työntekijöinä oli usein lisätyövoiman tarjoajina. Valkeakoskella naimattomille naisille tarjottiin huomattavia ansiomahdollisuuksia vuositöissä, mahdollisuus jota käyttivät myös naimisissa olevat naiset. Tanja Hakoluoto on omassa pro gradu työssään tullut samoihin päätelmiin. Hänen mukaansa naiset kävivät työssä täydentääkseen perheen toimeentuloa.²¹⁵ Tätä tehtiin, vaikka patriarkaalisessa järjestelmässä pyrittiin takaamaan perheelliselle miehelle parempi palkka kuin perheettömälle. Tosiasiallisesti suuri perhe ei tullut

²¹² UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 24.8.1933.

²¹³ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 30.12.1936.

²¹⁴ MVA, KV, Rakas Juuso, Elokuun 8 p:nä 1933.

²¹⁵ Hakoluoto 2002, s. 102.

toimeen pelkästään miehen palkalla, joten oli luonnollista, että muut perheenjäsenet menivät töihin tehtaalle.

3.3. Tehtaan suhde lakkoiluun

Suomalaisessa teollisuudessa käytiin valtataistelua työnantajien ja työläisten välillä. Tehtaiden johdossa pelättiin työläisten yhteenliittymiä. Pelon taustalla oli työläisten poliittinen maailmankatsomus. Erityisesti kommunismi oli teollisuusjohtajille kirosana. Oman asemansa säilyttämiseksi tehtaot eivät käyneet neuvotteluja tehtaan asioista työläisten edustamien liittojen kanssa. Työläisten ainoana keinona asian muuttamiseksi oli lakkoon meneminen. Kun muilla tehdaspaikkakunnilla oli lakkoja ja levottomuuksia, oli työläisten keskuudessa Valkeakoskella varauduttu lakkoon. Myös tehtaan hallitus seurasi tarkasti tapahtumia muilla paikkakunnilla. Näillä ennakkotiedoilla pyrittiin arvioimaan tulevaa tilannetta.²¹⁶ Tämän vuoksi Valkeakoskella ei yllätetty kun lakkomieliala saapui paikkakunnalle²¹⁷. Ennakoimalla tehtaan johto tiesi ajoittaa palkankorotukset juuri ennen lakon alkua. Pienillä korotuksilla pyrittiin antamaan positiivista kuvaa tehtaan toimista työläisten parhaaksi. Teoreettisesti katsottuna lakot olivat teollisten konfliktien yhteisöllisiä ilmauksia²¹⁸. Niiden tehokkuus riippui täysin siitä, kuinka laajasti niiden taakse saatiin yhteisön jäsenet.

Lakon uhan yhteydessä vuonna 1927 tehtaan johto oli antanut työläisille tiedonannon, mikä käsitteli Suomen paperityöväen liiton uhkausta. Tässä lehtisessä tehtaan johto ilmoitti vastapuolen harjoittaneen asioiden vääristelyä ja kiihotustoimintaa. Syynä maltilliseen palkkakehitykseen tehdas esitti huonoa taloudellista tilannetta ja tilausten vähyyttä. Tehdas todisti palkkojen nousseen pitkällä aikavälillä suhteessa elinkustannuksiin ja samanaikaista paperinhinnan laskua. Tehtaan pysäyttämällä kerrottiin myös olevan vaarallisia seurauksia tulevaisuudessa niin tehtaalle kuin kauppalallekin. Tehdas antoi työläistensä itse ratkaista sen, haluavatko he osallistua lakkoon. Lehtisessä asia oli ilmaistu seuraavasti: ”*Kehoitan edesvastuuntuntoisia työläisiämme tarkoin ja kyllicki ajoissa harkitsemaan sekä ilman intohimoja päättämään tahdotteko te kantaa vastuun siitä, että edesvastuuttomat kiihoittajat saavat teidät perheinne syöstyksi kurjuuteen, vai tahdotteko edelleenkin jatkaa hyvää yhteistyötämme.*” Tehdas antoi työläisten ymmärtää, että heillä oli

²¹⁶ Esim. UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 11.5.1928.

²¹⁷ Esim. Vuorinen 1995, s. 295–296.

²¹⁸ Koli 1955, s. 18.

mahdollisuus toimia koko yhteisön edun mukaisesti ja olla liittymättä lakkoon. Tehtaan johto antoi olettaa, että ajatus lakosta oli tullut kokonaan tehdaspaikkakunnan ulkopuolelta ja siinä ei ollut ajateltu ollenkaan paikkakunnan etua. Kirjeessä oli selkeä uhkaus: ”*Olen tahtonut saattaa tämän tietoonne, ettei kenenkään jälkeinpäin tarvitsisi syyttää muita kuin itseään saadessaan aihetta katumiseen.*” Tehdas lupasi samalla jatkaa kaikkien niiden työläisten töitä, jotka saapuvat suunnitellun lakon aikana töihin. Muiden osalta erottaminen olisi selviö.²¹⁹ Kirje asetti työläisen merkittäväksi yhteisön ja perheensä pelastajaksi. Kirjeen vaikutus työläisiin oli varmasti suuri niin mentaalilla kuin rationaalilla puolella. Työpaikasta kiinnipitäminen oli elinehto suurimmalle osalle työläisistä.

Tehtaan johto päätti ottaa selvää työntekijöidensä halusta osallistua lakkoon äänestyksen avulla. Palkanmaksun yhteydessä järjestettyyn äänestykseen osallistui 795 työntekijää, joista 446 oli lakkoa vastaan, 235 oli sen puolesta ja 114 ääntä hylättiin ilman erityistä syytä. Äänestyksen myötä Walden kutsui työntekijät kokoukseen, missä päätettiin tehtaan työntekijöiden pysymisestä lakon ulkopuolella. Tehtaan johto perusteli päätöstä sillä, että ajatus lakosta ei ollut lähtöisin omista työntekijistä, vaan se oli ulkopuolisten tahojen käsialaa.²²⁰ Valkeakosken äänestyksen järjestelyistä ei ole löytänyt tarkkaa kuvausta. Mutta siellä ei menty niin äärimmäisiin toimenpiteisiin kuin Waldenin johtamalla Jämsänkoscilla. Erään entisen työntekijän mukaan miespuoliset työläiset oli kutsuttu yksitellen tehtaan konttoriin, jossa oli paikalla tehtaan johto isännöitsijästä alempaan johtoon asti. Siellä oli kysytty halusta lakkoon liittymiseen. Työntekijät, jotka olivat vastanneet kyselyyn myöntävästi, joutuivat seuraavana päivänä tulemaan vain lopputilille. Kertojan mukaan suurin osa halukkaista ei ollut uskaltanut sanoa oikeaa mielipidettään työpaikkansa säilyttämisen vuoksi.²²¹ Valkeakoskellakin äänestyksen tulokseen oli varmasti vaikuttanut työnantajan suora painostus.

Tehdas pyrki estämään vuosisopimusten avulla työläisten lakkohalukkuutta. Vuosikertomus vuodelta 1929 kertoi työrauhan säilymisestä: ”*Och hava en avsevärd del av fackarbetarena medelst årskontrakt förbundit sig att även i händelse av allmän strejk kvarstå i arbetet*”²²².” Tehdas pyrki kaikin keinoin estämään

²¹⁹ UPM, ABW, D2, Valkeakosken tehtaiden työväestölle 16.4.1927.

²²⁰ Vuorinen 1995, s. 295–296.

²²¹ Kalela 1981, s. 131.

²²² UPM, ABW, A1c, Aktiebolaget Walkakiakoski berättelse över verksamhets- och redogörelseåret 1929.

työläisten mahdollisuuden lakkoiluun. Vuosisopimusten avulla pyrittiin varmistamaan se, että työläiset sitoutuisivat olemaan työssä lakonkin yhteydessä.

Valkeakoskella tiedettiin Waldenin asema lakonmurtojärjestö Yhtymä-Vientirauhassa. Läheinen esimerkki Vientirauhan lakonmurtamisesta tuli Nokian kumitehtaalta. Tehtaan 800 työntekijää oli mennyt lakkoon vuonna 1928. Lakonmurtajat saivat liikkeelle kaikkiaan 1969 murtajaa, joista samaan aikaan tehtaalla oli noin tuhat. He onnistuivat pitämään tehtaan toiminnassa lakon ajan ja lakon tuloksena työläiset joutuivat nöyrytmään tehtaan sanelemaan sopimukseen. Lakon tuloksena osa lakonmurtajista jäi pysyvästi tehtaalle, joten suuri osa työläisistä menetti lakon myötä työpaikkansa.²²³ Vientirauhan etuna oli toimiva ja yhtenäinen ideologia. Murtajat olivat usein pienviljelijöitä, talollisia tai maaseudun tilatonta väestöä, joka hankki lisäansioita lakkoja murtamalla. Vientirauhan ydin koostui Etelä-Pohjanmaalta tulleista suojeluskuntalaisista, jotka toimivat lakon alkuaikana tarkasti määrätyissä tehtävissä. Heidän tarkoituksensa oli taata tehtaan toiminta lakkojen ensimmäisinä viikkoina, minkä jälkeen heidän paikalleen saatiin uusia työntekijöitä lähiseudulta.²²⁴ Vientirauhan rahoittamisesta vastasi Suomen Työnantajain Keskusliitto, joten sillä oli erinomaiset taloudelliset mahdollisuudet toimia nopeasti lakkotilanteessa²²⁵. Valkeakoskelaiset työläiset tiesivät sen, että heidän laajamittainen lakkonsa tultaisiin nujertamaan Vientirauhan avulla samaan tapaan kuin Nokialla²²⁶. Läheinen varoittava esimerkki sai lakon suunnittelijat ajattelemaan omaa etuaan, sillä oli parempi tyytyä tehtaan sanelupolitiikkaan kuin työttömyyteen. Näin ollen Pihkalan kaartia²²⁷ ei tarvittu tositoimissa Valkeakoskella²²⁸.

3.4. Työläisen oikeus lomaan

Työsäännöt määrittivät kesäloman palkkauksen ja pituuden, joka oli vuodesta 1923 lähtien seitsemän päivän seisokin mittainen. Täyden seitsemän päivän palkan saivat kaikki ne työntekijät, jotka olivat olleet vuoden yhtiön palveluksessa. Ne työntekijät, jotka olivat olleet työssä puolesta vuodesta alle vuoteen, saivat neljältä päivältä palkkaa.

²²³ Koivuniemi 2000, s. 181–195.

²²⁴ Kettunen 1986, s. 137; Koivuniemi 1998, s. 99; Koivuniemi 2000, s. 188–189.

²²⁵ Mansner 1981, s. 303–307.

²²⁶ Nokian tapahtumista kerrottiin paikallislehdessä. Kappa ja teollisuus, VSS 52, 26.12.1929.

²²⁷ Pihkalan kaarti sai nimensä Vientirauhan toimitusjohtaja Martti Pihkalalta. Koivuniemi 2000, s. 188.

²²⁸ Nordberg 1980, s. 319.

Vuoden 1937 työsäännössä loma-aika määräytyi työsopimuslain mukaisesti. Uuden työsäännön mukaan lakkoon osallistuneet työntekijät menettivät loma-aikaa laskettaessa sen työajan, minkä he olivat saavuttaneet ennen lakkoon ryhtymistä. Loma-aika varmistettiin myös niille henkilöille, jotka joutuivat huoltamaan tehdasta yleisen loman aikana.²²⁹ Lakkoon meneminen ei uuden työsäännön mukaisesti houkutellut vanhoja työntekijöitä, sillä he olisivat menettäneet eniten lakkoon ryhtyessään.

Osastonjohtajat vastasivat loma-ajan vaatimista järjestelyistä. Loma-aika tuli käyttää pääsääntöisesti yleisen loma-ajan sattuessa. Myös eroavalle työläiselle maksettiin jäljellä oleva loma-aika ja lomarahaa. Sitä koskettivat samat aikamäärät kuin varsinaista lomaa. Poikkeuksena teki sellainen työläinen, joka oli erotettu työstä laiminlyönnin tai rikkomuksen vuoksi. Hänelle ei maksettu lomarahaa.²³⁰

Lomajärjestelmä koki mittavan muutoksen vuonna 1939. Uuden säännön mukaan alle kuusi kuukautta työssä olleen loma-aika korotettiin viiteen päivään ja samaan ryhmään kuuluvien alle 16-vuotiaiden kuuteen päivää. Yli vuoden työaika oikeutti yhdeksän vuorokauden lomaan ja alle 16-vuotiailla 12 vuorokauden lomaan. Vähintään viisi vuotta työssä olleiden loma-aika tuli olla 12 vuorokautta. Loma-aika tuli antaa vapaana ansiotyöstä, eikä loma-aikaa voinut maksaa rahassa. Osastojen johtajien tehtäväksi tuli jakaa työläisille lomakortit, joihin työläiset tekisivät ehdotukset lomienpidosta. Nämä lähetettiin tehtaan työnvälitystoimistoon tarkastettavaksi.²³¹ Tieto lomista oli otettu esille myös paikallislehdessä. Lehdessä haastateltiin huoltotarkastaja Salmista, joka kertoi tehtaan suunnitelmista rakentaa kokeeksi kolme lomamökkiä vesistöjen rannalle lähelle kauppala. Näihin mökkeihin työläiset voisivat mennä viettämään lomaansa edulliseen hintaan. Salminen korosti loman oikeanlaista viettämistä. Pelkkä makaaminen ei tullut kuuloonkaan. Toisaalta liika matkustaminen väsytti työläiset ja kulutti kaikki rahat. Väsynyt lomalta palaaja ei ollut toivottava ilmestys työhön tultaessa. Salmisen mukaan loma tuli käyttää Rousseautta lainaten luonnossa liikkuen.²³²

²²⁹ Aktiebolaget Walkiakoski 1929 13§; Walkiakoski 1942, 13§.

²³⁰ UPM, ABW, D2, Kiertokirje osastonjohtajille 3.1.1933.

²³¹ UPM, ABW, D2, Osastojen johtajille 8.4.1939.

²³² Kolme lomamajaa rakentaa Walkiakoski-Yhtiö. VSS 23, 8.6.1939.

3.5. Työläisen erottaminen

Valkeakoskella järjestettiin sosiaalisten asioiden kokous vuonna 1929. Paikalle oli kutsuttu myös edustajat kaikilta Yhtyneiden Paperitehtaiden tehtailta. Tapaamisen tarkoituksena oli tarkastella suhtautumista työläisiin ja heidän aiheuttamiin uhkiin. Eräs tarkasteltava asia oli työläisten erottamisen yhteydessä havaitut epäkohdat. Keskusteluun lisäpontta oli antanut Työnantajain Keskusliiton yleinen huomautus teollisuudelle siitä, että tehtaas eivät olleet lähettäneet säännöllisesti tietoja työläisten erottamisesta. Keskustelussa oli harkittu tarkan korttijärjestelmän käyttöönottoa. Ehdotuksesta ei käy seikkaperäisemmin ilmi kortiston periaate, mutta tarkoituksena oli estää erotettujen työläisten uudelleen palkkaus. Näin oli päässyt käymään tehtailla, kun toiselta osastolta erotettu oli mennyt toiselle osastolle työhön.²³³ Näin epäluotettavana pidetty työläinen saattoi vaikuttaa muihin työntekijöihin tehtaas toisilla osastoilla. Puhe kortiston järjestämisestä osoittaa tarvetta listojen ylläpitämiseksi epäluotettavista työläisistä. Muita mainintoja listojen olemassaolosta ei löydy tehtaas arkistosta. Oman näkemyksensä asiasta kertoi kauppalanjohtaja Kalle Kajanto. Hänen mukaansa tehtaalla oli käytössään 1930-luvulla mustat kirjat tai mustat listat. Niiden käyttö oli luvattu tehtaas toimesta lopettaa, jos kauppa lupautuisi rautatiehankkeen rahoittamiseen 1930-luvun puolivälissä.²³⁴

Olli Vuorinen kuvaa tehtaiden henkilöstöpolitiikkaa oikeistolaiseksi ja työläisiä kohtaan vihamieliseksi. Hän on muun muassa tutkinut vuosien 1927 ja 1929 vaalien työväen ja pienviljelijöiden vaalijärjestön valitsijayhdistysten valkeakoskelaisten allekirjoittajien nimiä²³⁵ suhteessa vuoden 1934 kauppalan työttömien luetteloon. Vuorisen mukaan tämä yhdenvertaisuus on liian suuri. Tehdas pyrki järjestelmällisesti erottamaan kaikki vasemmistolaiset työntekijänsä.²³⁶ Myös Kalle Kajanto oli kiinnittänyt huomiota paikkakuntalaisten erottamiseen ja korvaamiseen muiden paikkakuntien henkilöillä. Kajannon mukaan kauppa painosti yhtiötä ratahankkeen yhteydessä suosimaan valkeakoskelaisia työpaikkojen täyttämässä. Kajannon mukaan tehdas lupautui kauppalan pyyntöihin.²³⁷ Tehtaas suostuminen painostukseen kohoaa muiden lähteiden osoittaman kuvan myötä varsin poikkeavana tapauksena. Lupauksen

²³³ UPM, YP, C6, Sosiaaliasioiden kokous 4.1.1929.

²³⁴ MVA, M, K105, D388:3, Kalle Kajannon haastattelu 25.1.1965.

²³⁵ Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat julkaisi kommunististen valitsijayhdistysten Valkeakoskelaiset allekirjoittajat lehdessään. Kommunistit julkisuuteen. VSS 39, 25.9.1930.

²³⁶ Vuorinen 1995, s. 48.

²³⁷ MVA, M, K105, D388:3, Kalle Kajannon haastattelu 25.1.1965.

toteuttaminen jäi kuitenkin tehtaan omien päätösten varaan, joten myöntyminen tässä mittakaavassa oli taloudellisten etujen mukainen. Toisaalta Kajanto saattaa muistaa asian oman etunsa mukaisesti. Asia epäilyttää erityisen paljon, sillä tehdas ei halunnut antaa valtaa työläisten asioissa ulkopuolisille tahoille.

Samuel Krogiuksen haastattelu paikallislehdessä kertoo varsin suoraan niistä talouden sanelemista ehdoista, joilla tehdas perusteli toimensa työläisille. Lama-aikana jouduttiin irtisanomaan ensimmäisenä kausityöntekijät ja heidän jälkeensä vähiten aikaa tehtaalla olleet. Tehtaan vakituisille työntekijöille pyrittiin hankkimaan työtä erilaisista parannus ja korjaus töiden avulla. Heidän ammattitaitoaan ei haluttu päästää pois tehtaan käytöstä, ennen kuin oli pakko tehdä rajuja supistuksia. Myös tytäryhtiötä käytettiin apuna, kuten syksyllä 1939, jolloin 40 paperitehtaan naistryöntekijää siirrettiin Paperituotteelle töihin.²³⁸ Wariksen mukaan koneellistumisen myötä työsuhteen jatkuvuus ei ollut enää samalla tasolla, mitä se oli vielä 1800-luvun käsityöverstaissa ollut. Täten työläisillä ei enää ollut ammattitaidon takaamaa työturvaa kuten ennen.²³⁹ Työntekijä oli aina korvattavissa uudella, vaikka hän omaisikin vahvan ammattitaidon. Näin ollen ammattitaitoinen väärää aatetta edustanut työläinen pystyttiin erottamaan tehtaalta.

Erottamisella uhkaaminen oli patriarkaalisen kontrollin vahvin keino. Sen konkreettinen käyttö piti uhan aktuaalisena. Erottamisella uhkaamisen tehokkuus oli havaittu myös muissa patriarkaalisisissa yhteisöissä. Muun muassa 1900-luvun alussa ruotsalaisessa Norrahammarissa useat työläiset jättäytyivät ammattiyhdistyksen ulkopuolelle tehtaan johdon erottamisella ja hädöllä uhkaamisen vuoksi²⁴⁰. Tehokeino, mitä ei jätetty käyttämättä myöskään Walkiakoskella. Ne jotka eivät sopineet tehtaan ihannekuvaan saivat lähteä. Asenne kiteytyy toisen käden lähteeseen, jonka mukaan isännöitsijä Krogius oli toistellut seuraavaa lausetta: ”*Joka ei ole meidän kanssamme, se on meitä vastaan*”²⁴¹. Tämä mustavalkoinen maailmankuva osoittaa sitä päättäväisyyttä ja yksioikoisuutta, mikä vallitsi tehtaan johdossa 1920- ja 1930-luvulla.

²³⁸ Tilanne Valkeakoskella. VSS 37, 14.9.1939; Työtilanne Valkeakoskella. VSS 38, 21.9.1939.

²³⁹ Waris 1973, s. 55.

²⁴⁰ Ericson 1987, s. 203.

²⁴¹ VP pöytäkirja 15.4.1936, s. 4415.

3.6. Eläkkeelle pääseminen

Tehtaan maksama vanhuuseläke perustui hallituksen päätökseen. Jokainen tapaus harkittiin erikseen, joten eläkkeen saaminen ei ollut itsestäänselvyys. Tämän lisäksi eläkkeelle siirtyminen tarkoitti tulojen rajua laskua. Eläke oli työläisen minimipalkasta 30-50 %, joten se ei yleisesti riittänyt edes toimeentuloon.²⁴² Tämän vuoksi eläkkeelle siirryttiin vasta siinä vaiheessa kun työhön ei enää kyetty. Työn Äärestä -lehdessä kerrottiin usein kunniallisesti eläkkeelle siirtyneistä työläisistä. Eräs heistä oli Kalle Isaksson joka oli 80-vuotiaana eläkkeelle siirtyessään palvelut tehdasta yhtämittaisesti 56 vuoden ajan²⁴³. Häntäkin pidemmän palveluksen oli tehnyt Kalle Kanerva, joka palveli yhtäjaksoisesti tehdasta 62 vuotta jäädessään eläkkeelle 84 -vuotiaana²⁴⁴.

Työläisten leskille maksettiin eläkettä tapauskohtaisesti aina 1930-luvun puoliväliin asti. Tällöin eläkettä alettiin maksaa kaikille Walkiakosken työläisten leskille.²⁴⁵ Tehtaan tuli pitää kiinni tarkoista rajoista, sillä ilman niitä eläkehakemusten määrä kasvaisi huomattavasti. Näin oli tapahtunut, kun Krogius oli ehdottanut Yhtyneiden Paperitehtaiden hallitukselle, että erään tapaturmaisesti kuolleen työmiehen äidille pitäisi maksaa pientä eläkettä. Työmiehen vaimo ja tytär tulisivat saamaan eläkettä automaattisesti, mutta poika oli elättänyt myös äitinsä, joten Krogius tiedusteli mahdollisuutta tähän. Walden katsoi, että vaatimusta ei voitu periaatteellisesti hyväksyä.²⁴⁶ Tehtaan tuli ylläpitää tasapäistäviä sääntöjä ilman poikkeuksia, sillä työläiset pyrkivät saamaan tehtaalta mahdollisimman paljon tukea. Näin oli käynyt kaikille leskille maksettavan eläkkeen myötä. Huoltotarkastaja Salmisen mukaan tietoisuuden leviäminen yhteisön piirissä oli aiheuttanut todellisen hakemusten ruuhkan.²⁴⁷ Isännöitsijöiden yhteinen kokous päätti muuttaa leskeneläkkeen enemmän tapauskohtaiseksi vuonna 1938. Tehdas ei myöntänyt leskeneläkettä sellaisissa tapauksissa, joissa kuolleelta vanhalta työläiseltä jäi jälkeensä nuorempi työkykyinen

²⁴² Nordberg 1980, s. 347–348.

²⁴³ Eläkkeelle siirtynyt. TÄ 1, 1934, s. 11.

²⁴⁴ Kalle Kanerva syntynyt 20.2.1853 Sääksmäellä kuoli 20.8.1939 Valkeakoskella. VSS 8, 24.2.1938; VSS 34, 24.8.1939; Vanha Kanerva on ollut perustamassa Valkeakosken tehtaita vieden Myllysaaren ensimmäisiä sorakuormia. TÄ 1, 1937, s. 20.

²⁴⁵ Aluksi eläkettä maksettiin vain 1935 jälkeen kuolleiden työläisten leskille, mutta ajankohtaa päätettiin valitusten myötä siirtää aina 24.3.1928 asti. Tätä päivämäärää vanhempiin tapauksiin ei eläkettä myönnetty UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 27.9.1936.

²⁴⁶ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 27.9.1936

²⁴⁷ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.1.–31.3.1937.

leski. Leskeneläkkeet nähtiin tehtaan silmissä vapaaehtoisina uhrauksina, joten tärkeimmäksi perusteeksi nähtiin niiden todellinen tarve.²⁴⁸

Tehdas muisti eläkeläisiään ja järjesti heille juhlia, joissa pidettiin puheita ja tehtaan puolesta tarjottiin kahvit. Salmisen mukaan tehtaan järjestämässä tilaisuudessa oli varsin harrastunnelma, mikä osoitti Salmisen mukaan sitä, ”*kuinka kiitollista työväestö sentään voi olla heitä muistettaessa*”.²⁴⁹ Salmisen toteamuksesta käy ilmi vallinnut kitka työläisten ja tehtaan välillä. Tätä kitkaa piti yllä epävarma eläkejärjestelmä. Muutos järjestelmässä koettiin 1930-luvun lopulla, jolloin työnantajan velvollisuudeksi tuli eläkkeiden kerääminen suoraan palkoista ja niiden maksaminen valtiolle kansaneläkelain myötä²⁵⁰.

4. Suojelusuhde

4.1. Työturvallisuus kaikkien yhteinen asia

Suomalaisessa puunjalostusteollisuudessa alettiin kiinnittää huomiota työläisten työtaturmiin ja niiden ehkäisyyn 1920-luvulla. Syynä toiminnalle oli tapaturmien jatkuva suhteellinen kasvu²⁵¹ sekä valtion taholta annetut lait, joissa määriteltiin työnantajan velvollisuus korvata työntekijän työssä saamat vammat vakuutusmaksujen kautta.²⁵² Tämän lisäksi valtiovalta oli kiinnittänyt huomiota työolosuhteiden järjestämiseen²⁵³. Annettuja määräyksiä valvoivat ammattientarkastajat. Heidän vastuulleen jäi lainkirjaimen tulkitseminen kullakin paikkakunnalla työturvallisuuden parantamisen nimissä. Tapaturmat paperitehtailla olivat usein varsin vaarallisia koneistumisen ja suuren työntekijämäärän vuoksi²⁵⁴. Näin ollen tarve työturvallisuuden kohottamiseen oli todellinen.

Tapaturman sattuessa tuotantoprosessi kärsi, koska ammattitaitoisen sijaisen saaminen työpisteelle oli ongelmallista. Mallia toiminnalle haettiin ulkomailta Gösta Serlachiuksen johdolla. Hän toi mukanaan Yhdysvalloista työturvallisuuteen

²⁴⁸ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 18.10.1937.

²⁴⁹ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.4–30.9.1937.

²⁵⁰ SAK 248/1937.

²⁵¹ Esim. Tapaturmat 100 työläistä kohden 1918–1933, TS 2, 1934, s. 1.

²⁵² Ks. SAK 120/1917; 271/1925; SAK 152–153/1935.

²⁵³ SSA 10/1917; SAK 104/1930.

²⁵⁴ Tapaturmien yksilöllisistä luonteista saa kattavan kuvan tapaturmaluetteloiden kautta, UPM, ABW, D2, Tapaturmatilastot 1920–1929.

kehitetyn Safety First -mallin²⁵⁵. Perusajatuksena toiminnassa oli se, että tapaturmien ehkäiseminen oli pääsääntöisesti järjestys- ja kasvatustehtävä. Tapaturmien ehkäiseminen oli tehtaan johdon ja työläisten yhteinen asia. Safety First -toiminta ilmeni tehtailla varoituskylttien ilmestymisenä, lentolehtisten jakamisena ja erilaisina valistustapahtumina. Safety First -toiminnan kautta kyettiin varmistamaan suurten teollisuuslaitosten tuotantoprosessien häiriöttömyys. Tapaturmien estäminen oli niin työläisen kuin työnantajankin etu. G. A. Serlachius Oy aloitti työturvallisuustoiminnan 1920-luvun alkupuolella ja perusti huolto-osaston vuonna 1927.²⁵⁶ 1920-luvun lopulla toimintaan lähti mukaan useita yrityksiä kuten Enso-Gutzeit ja Kymi-yhtymä. Vuonna 1928 Suomen Puunjalostusteollisuuden Työnantajaliitto kehotti jäseniään aloittamaan Safety First -toiminnan.²⁵⁷ Tapaturmien torjunta keskittyi kansallisesti merkittävimmille talousaloille. Kun Suomessa toiminta kohdistui puunjalostusteollisuuteen, niin Yhdysvalloissa se kohdistui rauta- ja terästeollisuuteen²⁵⁸. Nämä olivat aloja, missä koneistumisen ja työntekijöiden määrän kasvu oli nopeata. Tästä seurasi se, että alat olivat varsin tapaturmaherkkiä. Yhtiöille oli edullista aloittaa valistustyö, sillä se maksoi itsensä takaisin tapaturmien ennaltaehkäisyn ja vakuutusmaksujen pienentymisen myötä.

Myös Ab Walkiakoski ja Yhtyneet Paperitehtaat päättivät aloittaa yhteisen sosiaalitoiminnan. Ensimmäisen yhteisen huoltotarkastajan Lilli Vuorelan nimeämisen yhteydessä oli korostettu Safety First -toiminnan merkitystä²⁵⁹. Tämän seurauksena tehtaan eri osastoille alettiin perustaa turvallisuuslautakuntia 1930-luvun alussa. Niiden tarkoituksena oli koota työntekijät ja työnjohtajat yhteen suunnittelemaan tehtaan turvallisuuden parantamista. Safety First -toiminnan kantava teema oli se, että vain 20 % onnettomuuksista tapahtui koneiden vuoksi. Loput 80 % johtuivat ihmisistä, heidän fysiologisista ominaisuuksistaan sekä ulkopuolisista tekijöistä²⁶⁰. Vuonna 1948 teollisuuden sosiaalista toimintaa tutkineen Keijo Keravuoren toimituskunnassa asiaan oli perehtynyt diplomi-insinööri Carlborg. Hänen mukaansa tapaturmien syinä olivat ”*huono järjestys, huonot työtavat, puuttuva ammattikoulutus, epäselvät tai puutteelliset*

²⁵⁵ Esim. Lisää Safety First -mallista Suikkanen 1983, s. 60–87.

²⁵⁶ Bonsdorff & Kontio 1968, s.83.

²⁵⁷ Kettunen 1994a, s. 232–246; Kettunen 1994b, s. 40–41; Kettunen 1999a, s. 227. Kettunen 2001, s. 97–101.

²⁵⁸ Suikkanen 1983, s. 98.

²⁵⁹ UPM, ABW, A1c, Aktiebolaget Walkiakoski berättelse över verksamhets- och redogörelseåret 1929.

²⁶⁰ Kettunen 1999a, s. 240–241.

ohjeet, tietämättömyys vaanivista vaaroista, uhkarohkeus, huolimattomuus, hutiloiminen, tottelemattomuus, henkinen tai kehollinen vajaavaisuus tai sairaalloisuus, väsymys...”²⁶¹ Luettelossa mainitaan samoja syitä kuin huoltotarkastajien kokouksissa Valkeakoskella²⁶². Safety First -järjestelmän tuleminen suomalaisen teollisuuden käyttöön havahdutti tehtaat huomaamaan sosiaalitoimintaan sijoitettujen markkujen moninkertaisen takaisintulon saavutettujen etujen muodossa. Turhien tapaturmien, sairaspäivien ja kuoleman aiheuttamien poistumien väheneminen oli tehtaan edun mukaista.

Walden oli innostunut työturvallisuustyön tarpeellisuudesta. Hän kirjoittikin isännöitsijä Ekholmille kirjeen helmikuussa 1930. Sen pohjana olivat Lilli Vuorelan huoltotarkastusraportit ja tapaturmatilastot. Nämä olivat herättäneet Waldenin mielenkiinnon ja hän halusikin että niitä esitettäisiin myös niille henkilöille, jotka ovat vastuussa tapaturmanehkäisytyöstä eri osastoilla. Walden toi esille Ekholmin kanssa edellisellä kerralla käymänsä keskustelun, missä Ekholm oli maininnut kiinnostuksen tapaturmatyöhön olleen tehtaalla vähäistä. Tästä Walden sanoi keskustelewansa tarkemmin seuraavalla kerralla kun hän saapuisi Valkeakoskelle.²⁶³ Ekholmin oli tartuttava työturvallisuustyöhön kunnolla. Tämän lisäksi hänen olisi saatava tehtaan eri osastojen esimiehet innostumaan asiasta. Rudolf Waldenin kiinnostusta oli varmasti lisännyt Juuson kokemukset tehtaiden työturvallisuudesta 1920-luvun lopulta. Juuso oli havainnut muun muassa Sulfiittiosastolla liikkumisen hengenvaaralliseksi huonon valaistuksesta, paikoittaisen savun sekä salakavaliien kuoppien vuoksi.²⁶⁴

Työturvallisuustoiminnan pontimina ei Kettusen mukaan ollut ainoastaan vakuutuskulujen vähentäminen. Vaikka 1920-luvulla suomalaisessa teollisuudessa tapaturmien ja menetettyjen työpäivien määrät olivat kasvussa, niin Kettunen näkee todellisena syynä tapaturmien merkityksen muutoksen. Tapaturmien ehkäisyyn kiinnitettiin huomiota enenevin määrin, koska ne näyttivät tuotantoprosessin kannalta haitallisilta. Kettusen mukaan paperiteollisuuden johtajilla ja insinööreillä oli vallallaan oppi ihmisen ja koneen välisestä järjestelmästä, missä tapaturma oli häiriö. Tämä taloudellinen rationalisointi tarkoitti käytännössä sitä, että oli mahdollista laskea tapaturmien todennäköisyys ja karsia ne tapaturmat, jotka oli mahdollista välttää

²⁶¹ Keravuori 1948, s. 43–45.

²⁶² Esim. UPM, ABW, D2, Walkiakosken sulfaatti- ja sulfiittitehtaiden turvallisuustoimikunnan kokous 19.2.1930.

²⁶³ UPM, YP, C6, Disponent K. E. Ekholm med hälsningar Rudolf Walden 19.2.1930.

²⁶⁴ Walden 1971, s. 72.

koulutuksen ja valistuksen avulla.²⁶⁵ Eräissä tapauksissa työsuojelutoimenpiteitä painotettiin juuri rationalisoinnin perusteella. Turvallisuustoimikunnan kokouksessa mainittiin Myllysaaren paperisalin naisista, jotka valittivat liiasta vedosta. Asiaa perusteltiin kokouksessa seuraavasti: ”*Veto on kylmä ja sitä paitsi se vaikeuttaa lajittelutyötä kun paperit lentävät*”²⁶⁶. Näin ollen häiriötekijänä tuotantoprosessissa oli samaan aikaan veto, mistä saattoi seurata sairauksia ja paperien lentämistä, joka hankaloitti työntekoa.

Tapaturmien ehkäisemisen lisäksi tehtaalla kiinnitettiin huomiota tartuntatautien ja sairauksien ehkäisemiseen. Veikko Talven mukaan paperiteollisuudessa sairastavuutta lisäsivät kehnot asuinolot ja kuiva eväsrुoka. Työläiset sairastivat yleisten flunssa- ja kuumetautien lisäksi keuhkotauteja, reumatismia, maha- ja suolistosairauksia, hermotauteja sekä yleistä heikkoutta. Talven mukaan paperityöntekijöiden terveys oli yleisesti parempi kuin muilla teollisuuden aloilla.²⁶⁷ Suojelusuhteen kannalta oli merkittävää kiinnittää huomiota myös sairauksien estämiseen. Niiden haitallisuus työprosessille oli samankaltainen kuin työtapaturmien.

4.2. Huoltotarkastaja työläisen hyvinvointia edistämään

Ennen täysipainoista huoltotoimintaa oli tehtaalla ollut oma sairaanhoitaja. Hän hoiti pienemmät tapaturmat, kuten haavojen ja ruhjeiden parantamisen. Terveystenhoitajalla oli käytössään uudenaikaisia laitteita, kuten valohoitokone. Walkiakosken hallitus määräytteli sen käytön olevan: ”*Men på grun av köpingens avvisande hållning hälsosystemens verksamhet inskränkts enbart till anställda vid Aktiebolaget Walkiakoski*”²⁶⁸. Näin ollen tehdas ei kokenut velvollisuudeksensa hoitaa muita kuin omiaan. Tehdaspaikkakunnille oli yleistä, että tehtaot palkkasivat 1920-luvulla sairaanhoitajattaren, jonka lisäksi lääkäri oli palkattu tekemään tarkastuksia tietyin väliajoin²⁶⁹.

Määrätietoinen sosiaalitoimen kehitystyö aloitettiin vuonna 1929, kun yhtiö palkkasi Lilli Vuorelan vakinaiseksi huoltotarkastajaksi Yhtyneiden

²⁶⁵ Kettunen 1994b, s.41–42,

²⁶⁶ UPM, ABW, D2, Walkiakosken tehtaon turvallisuustoimikunnan kokous 14.3.1930.

²⁶⁷ Talvi 1979, s. 331.

²⁶⁸ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 12.2.1929.

²⁶⁹ Esim. Tervasaaren paperitehtaan terveydenhoito, Annala 1950, s. 359–362.

Paperitehtaiden kanssa.²⁷⁰ Vuorelan pääasiallisena tehtävänä oli parantaa tehtaan turvallisuutta ja järjestää ensiapukursseja. Myös asunto-olojen parantaminen kuului hänen toimenkuvaansa²⁷¹. Tehtaan johdossa oltiin huolestuneita korkeiden tapaturmalukujen aiheuttamien poissaolojen ja maksujen vuoksi. Varsinkin vaihtuvat ja uudet työntekijät aiheuttivat vaaratilanteita²⁷². Valistustyö oli merkityksellistä juuri muuttuvien työsuhteiden vuoksi. Uudet työläiset oli koulutettava talon tavoille mahdollisimman nopeasti. Tehtävä oli erityisen rankka, kun huoltotarkastajan vastuulla oli neljän tehtaan sosiaalinen toiminta ja työolosuhteiden tarkastus.²⁷³ Olikin selvää, että yhden ihmisen mahdollisuudet vaikuttaa kaikkiin viran edellyttämiin asioihin, oli mahdotonta, mutta toiminnan aloittaminen osoitti tehtaan todellisesta tahdosta vaikuttaa tapaturmien vähentämiseen. Vuorela erosikin tehtaiden palveluksessa neljän vuoden jälkeen vuonna 1933. Tällöin Yhtyneet Paperitehtaat ja Walkiakoski palkkasivat yhteiseen huoltotarkastajan toimeen Saimi Ahlstenin, jonka pääpaikkana toimi Myllykosken tehdas. Huoltotarkastajan toimenkuva oli Ahlstenin valinnan yhteydessä esitetyn kuusikohtaisen tavoiteohjelman mukaan laajentunut huomattavasti Vuorelan valinnan ajoista. Nyt toimintaan oli lisätty Työn Äärestä -lehden toimittaminen, laajempi valvontavastuu tapaturmaehkäisytyöstä ja huoltokonttorin toiminnasta. Lisäksi huoltotarkastajan tuli kiinnittää yhä enemmän huomiota kerhotoiminnan ja urheilutarjonnan lisäämiseksi.²⁷⁴ Yhtyneiden Paperitehtaiden yhteinen huoltotarkastaja ei enää kyennyt yksin hoitamaan virkaansa, joten jokaiselle tehtaalle päätettiin palkata oma huoltotarkastaja. Walkiakoski sai uuden huoltotarkastajan vuonna 1936, kun virkaan oli valittu voimistelunopettaja Pauli Salminen.²⁷⁵ Huoltotarkastajan toimenkuvaan tuli turvallisuustoimikunnan valvominen ja niiden kokousten sihteerinä toimiminen. Huoltotarkastajan oli tarkkailtava työoloja kaikilla osastoilla, sekä hänen tuli tehdä parannusehdotuksia puutteista tehtaan johdolle. Hänen tuli myös puuttua tapaturmapropagandaan ja pitää huolta tapaturmatilastoista.²⁷⁶

²⁷⁰ UPM, ABW, A1c, Aktiebolaget Walkiakoski berättelse över verksamhets- och redogörelseåret 1929.

²⁷¹ Nordberg 1980, s. 349.

²⁷² Näkökohtia nykyaikaisessa työväenhuoltotyössä. TÄ 2, 1931, s. 9-10.

²⁷³ Nordberg 1980, s. 348-350.

²⁷⁴ UPM, ABW, A2a, Osakeyhtiö Walkiakoskis styrelsesammanträde 3.8.1933.

²⁷⁵ Nordberg 1980, s. 349-350.

²⁷⁶ UPM, YP, C6, Huoltotyön uudelleen järjestely 12.12.1935; Huoltotyön uudelleen järjestely 2.1.1936

Huolta Walkiakosken johdossa herätti varmasti se tosiasia, että tehdas oli Yhtyneiden Paperitehtaiden tapaturma-altein²⁷⁷. Varsinkin kun Yhtyneiden Paperitehtaiden piirissä näyttää olleen voimakasta keskinäistä kilpailua niin teollisen toiminnan kuin urheilun alalla. Korkeat luvut olivat häpeä, mihin tuli saada aikaan muutosta. Työturvallisuus valistuksen kautta pyrittiin vähentämään onnettomuuksia. Tämän lisäksi tehdas tilasi Tapaturmasuojelu -lehden pääsääntöisesti turvallisuustoimikuntien jäsenille²⁷⁸. Heidän toivottiin antavan lehteä myös muiden työntekijöiden katsottavaksi. Työläisille jaetuissa työsäännöissä työläisiä määrättiin välttämään kaikkea sitä, mikä olisi voinut aiheuttaa vaaraa hänelle itselleen tai työtovereilleen taikka yhtiön omaisuudelle²⁷⁹. Tehtaalla oli velvollisuus korvata vakuutuksiansa kautta vahingot, mutta korvausvastuussa saattoi käydä myös toisin, jos työläinen oli toiminut sääntöjen vastaisesti itse aiheuttaen onnettomuuden. Valistuksella ei kuitenkaan pystytty estämään kaikkia tapaturmia. Vakavimpia tapaturmia olivat onnettomuudet, joissa ihminen menetti henkensä. Näin tapahtui lokakuun lopulla 1934, kun sulfaattitehtaassa lipeänsulatusuuni räjähti tappaen samalla kaksi työntekijää²⁸⁰. Vakavat onnettomuudet olivat tehtaan ja yhteisön kannalta kaikkein vakavimpia uhkia. Niiden ehkäiseminen olikin työturvallisuustyön keskiössä.

Sosiaalisen toiminnan hoitaminen oli tehtaan johdolle luonnollinen asia ja sillä oli pitkät perinteet. Patriarkaalinen sosiaalitoiminta on kuitenkin sosiologiassa nähty tehtaan johdon pyrkimyksenä pitää edelleen tiukkaa kontrollia työläisiinsä. Näin uudessa tilanteessa ja muuttuneessa yhteiskunnassa sosiaalinen toiminta tuli uudistaa ajanmukaisesti yhteistyössä kunnan kanssa.²⁸¹ Tätä kontrollia lisättiin, kun Walkiakosken huoltokonttorin palvelut annettiin kakkien työläisten käyttöön vuoden 1933 alusta. Konttorin jäsenyys oli ilmainen ja siitä saatava hyöty huomattava. Konttori huolehti työläisen jokapäiväiset laskut, maksaen ne erissä suoraan työläisen palkasta. Tämän lisäksi konttoriin saattoi jättää rahaa tilille, missä se kasvoi yhden prosentin parempaa korkoa kuin paikallisessa pankissa.²⁸² Huoltokonttorin kautta tehdas pystyi

²⁷⁷ Vrt. Tapaturmatilastoa tehtaillamme vv. 1934–1935. TÄ 1, 1936, s. 11–12; Liite 3.

²⁷⁸ Lehti oli Suomen Teollisuudenharjoittajain Keskinäisen Tapaturmavakuutusyhdistyksen neljästi vuodessa julkaisema valistuslehti. UPM, ABW, D2, Walkiakosken tehtaan turvallisuustoimikunnan kokous 14.3.1934.

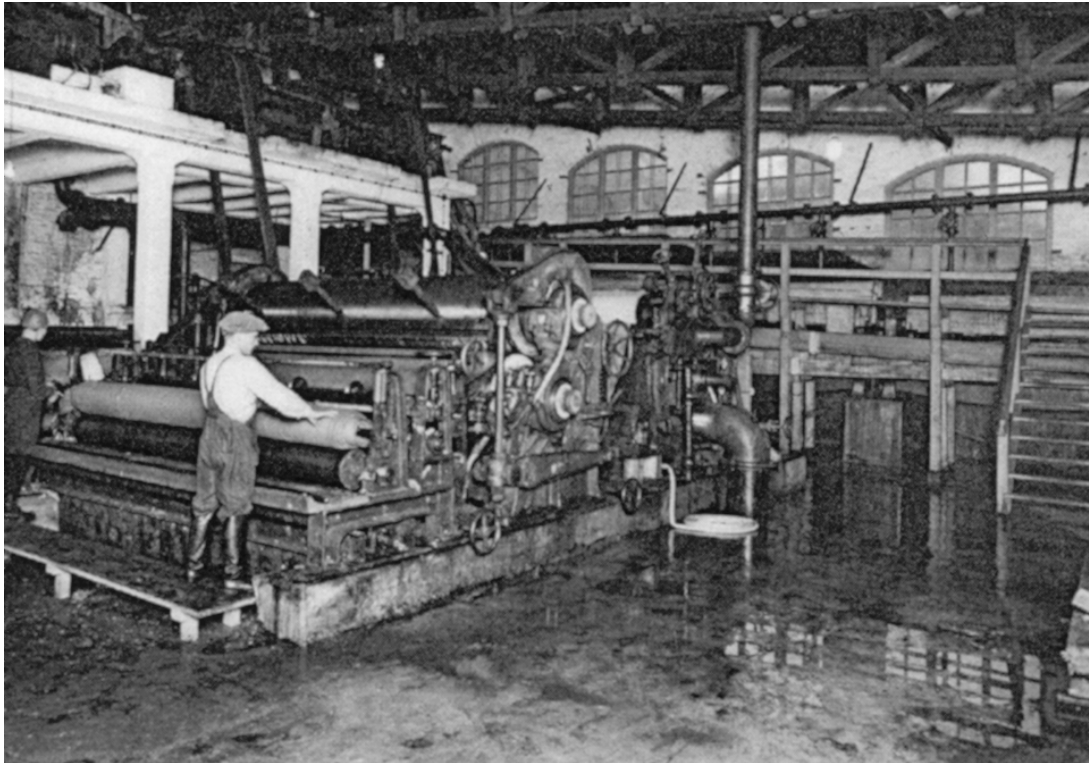
²⁷⁹ Aktiebolaget Walkiakoski 1929, 14§; Walkiakoski 1942, 14§.

²⁸⁰ Tuhoisa räjähdys O.y. Valkeakosken sulfaattitehtaassa vaati kahden ihmishengen menetyksen. VSS 44, 11.1.1934.

²⁸¹ Esim. Karisto, Takala & Haapola 1999, s. 275.

²⁸² A.B. Walkiakosken Huoltokonttoria laajennetaan. VSS 52, 29.12.1932.

valvomaan paremmin työläisten rahankäyttöä. Samalla se toimi vallan ja kontrollin välineenä.

Kuva 2. Sihtiosastolta vuonna 1933 otettu kuva osoittaa työturvallisuuden vaarantaneiden tekijöiden jatkuvan esiintymisen, kuten lattialle valuneen veden ja ahtaat käytävät. Lähde: UPM,VA, Te13, A348.

4.3. Huoltotarkastajan vaikutusmahdollisuudet Valkeakoskella

4.3.1. Vuorela määrittää huoltotyön tarpeellisuuden

Vuorela aloitti tehtävässään Yhtyneiden Paperitehtaiden ja Walkiakosken tehtaan yhteisenä huoltotarkastajana 3.7.1929. Ensimmäisen kerran hän saapui Valkeakoskelle elokuun puolivälissä. Tällöin hänen ei annettu aloittaa varsinaista työturvallisuustyötä. Perusteluna tehtaan isännöitsijä Ekholm oli maininnut sen, että työ olisi parempi aloittaa myöhäisempänä vuodenaikana tehtaalla olleiden rakennus kiireiden vuoksi.²⁸³ Isännöitsijä asetti taloudellisen toiminnan työturvallisuuden kehittämisen edelle. Huoltotarkastajan merkitys ei ollut vielä asettunut arvohierarkiassa paikalleen. Uutena järjestelmänä sitä tarkasteltiin varauksella, näin jäivät myös resurssit työhön antamatta.

²⁸³ UPM, YP, C6, Toimintakertomus huoltotarkastajan työstä v. 1929.

Vuorela oli tietoinen työturvallisuusvalistuksen ja -työn uudesta asemasta suomalaisessa teollisuudessa. Hän oli huomannut, että ensimmäisen puolen vuoden aikana ajatus oli saanut jonkin verran kannatusta insinöörien ja työnjohtajien keskuudessa. Vuorela asetti tässä vaiheessa suurimman toivonsa työnjohtajiin, jotka innostuessaan työturvallisuustoiminnasta pystyisivät jakamaan tietojaan ja taitojaan työläisille. Vuorela mukaan heti ei ollut mahdollista saavuttaa tuloksia, mutta jatkuvan työn kautta oli mahdollista saavuttaa todellisia tuloksia.²⁸⁴ Vuorelan suurin työ oli tehtaan johdon luottamuksen saavuttaminen. Vasta tämän jälkeen hänen olisi mahdollista saada esittämiään parannusehdotuksia toteutumaan.

Työläisiin vaikuttaminen oli Vuorelan mukaan erityisen tärkeätä tapaturmanehkäisytyön kannalta. Tähän tarkoitukseen Vuorela oli havainnut tehokkaaksi työläisille esitettävät työturvallisuudesta kertovat propagandaelokuvat. Hän oli havainnut ne tehokkaammaksi kuin aiheeseen liittyvät puheet. Tämän lisäksi työläisten työmielentilaan tuli vaikuttaa. Tähän ratkaisuksi Vuorela oli esittänyt, että työläisten tyytyväisyyttä niin työ- kuin asunto-olojakin kohtaan oli parannettava.²⁸⁵

Vuorela kiinnitti huomiota työturvallisuuden puutteellisuuteen. Hän halusi pikaista parantamista varsinkin suojalasiensa käyttämättömyyteen, juomavesiastioiden hygieniaan, ensiapukaappien puuttumiseen, asiattomien työntekijöiden vaelteluun muilla osastoilla sekä valaistukseen ja koneiden puutteelliseen suojaukseen. Lisäksi hän puuttui varsinkin naisten asemaan ja edellyttikin naisten käyttävän koneiden lähellä housupukuja, jotta hameet eivät olisi takertuneet koneiden hammasrattaisiin.²⁸⁶ Parannusehdotukset olivat välttämättömiä turvallisuuden vuoksi. Ilmeisesti asioihin oli tehty parannuksia, sillä huoltoraportin sivuun oli merkitty kyseinen puute, ja siihen tehtävä muutos²⁸⁷. Alkuvaiheessa suuri osa ongelmista oli yksinkertaisilla toimilla korjattavissa. Asenteiden muutos oli kuitenkin ensisijainen vaatimus huoltotyön onnistumiselle.

Tehtaalla alkoi kokoontua erilaisia työturvallisuustoimikuntia. Osa toimikunnista kokoontui osastokohtaisesti ja osa edustaen koko tehdasta. Vuoden 1930 alussa huoltotarkastaja Vuorela oli kertonut tapaturmienehkäisytyön saavutuksia muiden tehtaiden osalta. Varsinaisia työturvallisuuspuutteita etsivät nyt myös osastojen

²⁸⁴ Idem.

²⁸⁵ Idem.

²⁸⁶ UPM, YP, C6, Sosiaalikeromus Walkiakoski 22.2.1930.

²⁸⁷ Esim. Finnas och påpekad. UPM, YP, Sosiaalikeromus Walkiakoski 22.2.1930.

henkilökunta. Pääsääntöisesti puutteet kohdistuivat yksittäisiin koneisiin, turvalaitteisiin, ensiapukaappeihin tai varauloskäytäviin.²⁸⁸ Esimerkiksi sulfaatti- ja sulfiittitehtaiden turvallisuustoimikunta oli havainnut puutteita suojautumisessa myrkkykaasuilta, minkä vuoksi päätettiin kaasu- ja suojanaamareiden hankinnasta. Tämän lisäksi vaadittiin naisille kunnollisia suojapukuja koneiden lähellä työskenneltäessä ja nämä puvut oli päätetty hankkia tehtaan kustantamina.²⁸⁹ Toiminnan hankaluus tuli ilmi seuraavassa kokouksessa. Toimikunta oli havainnut, että naiset eivät olleet ottaneet housupukuja käyttöön, vaikka ne oli heille hankittu.²⁹⁰ Vuorelalla oli edessään suuri tehtävä, sillä muutosvastarintaiset työläiset eivät ottaneet uusia tehtaan toimia tosissaan. Työläisnaiset olivat tottuneet työskentelemään omissa työhameissaan, näin ollen työn tekeminen housupuvuissa tuntui vieraalta. Toisaalta taustalla on saattanut olla paljon syvällisempi symbolinen merkitys. Naisen esiintyminen housupuvussa toi varmasti mieliin vuoden 1918 tapahtumat ja niiden suhde housupukuihin naisiin²⁹¹.

Huoltotarkastaja Lilli Vuorela kirjoitti Työn Äärestä -lehteen artikkeleja työnturvallisuustyöstä. Niissä hän kertoi työläisille huoltotarkastajan toimesta ja työturvallisuuden parantamisesta. Oman tehtävänsä hän kuvaili työturvallisuustoiminnaksi tehtaissa sekä työväestön huolloksi. Näistä tärkeimmäksi Vuorela oli kohottanut tapaturmaehkäisytyön. Hän todisti amerikkalaisten tutkimusten ja omien huomioidensa perusteella, että valtaosa tapaturmista oli työläisten omaa syytä. Hän pitikin tärkeimpänä tehtävänä työturvallisuuden parantamisessa työläisten kouluttamista. Vuorela oli huolestunut toimintansa laajuudesta ja totesikin, ettei hän yksin kykene poistamaan tapaturmia. Hän vaati kaikkia tehtaan työntekijöitä yhteistyöhön tapaturmien torjunnassa aina toimeenpaneovasta ja teknillisestä johtajasta nuorimpaan työnjohtajaan asti.²⁹² Vuorela halusi varmasti kiinnittää huomiota omaan raskaaseen työhönsä neljän tehtaan huoltotarkastajana. Hän ehdottaakin rivienvälistä, että huoltotarkastajien määrää tulisi kasvattaa parempien tulosten saavuttamiseksi. Samalla hän toi ilmi yhteistyön hankaluuden johtajien kanssa. Naispuolista

²⁸⁸ UPM, ABW, D2, Walkiakosken tehtaan tapaturmain ehkäisemistoimikunnan kokous 19.2.1930.

²⁸⁹ UPM, ABW, D2, Walkiakosken sulfaatti- ja sulfiittitehtaiden turvallisuustoimikunnan kokous 19.2.1930.

²⁹⁰ UPM, ABW, D2, Walkiakosken sulfaatti- ja sulfiittitehtaiden turvallisuustoimikunnan kokous 12.3.1930.

²⁹¹ Esim. Ylikangas 1993, s. 474.

²⁹² Näkökohtia nykyaikaisessa työväenhuoltotyössä. TÄ 2, 1931, s. 9-10.

huoltotarkastajaa ei aina ollut otettu vakavissaan, varsinkin kun hän oli neuvonut johtajia teknisissä ratkaisuissa.

4.3.2. Toiminnan jäsentyminen oman huoltotarkastajan kautta

Pauli Salminen aloitti innokkaana ja idearikkaana tehtaan omana huoltotarkastajana vuonna 1936. Salminen uskoi valistustyön ja kurin merkitykseen tapaturmien ehkäisemisessä. Hän siirsi vastuuta suurista tapaturmatilastoista työläisille, jotka olivat käyneet liian innokkaasti lääkärin luona valittamassa tapaturmista²⁹³. Kolmen ja puolen kuukauden työn jälkeen Salminen joutui toteamaan tapaturmia edelleen tapahtuvan normaalia runsaammin. Hän oli aloittanut jo valistustyön parantamisen ja oli pyrkinyt puuttumaan epäkohtiin. Salminen oli tullut samoihin johtopäätöksiin Vuorelan kanssa tapaturmien syistä. Hän oli havainnut, etteivät syyt tapaturmiin olleet koneissa tai puutteellisissa suojalaitteissa vaan työläisissä. He olivat Salmisen mukaan yksinkertaisesti varomattomia ja huolimattomia. Tämän lisäksi työläiset eivät huolehtineet terveydellisistä seikoista, sillä he olivat antaneet naarmujen ja haavojen pahentua siten, että niistä oli seurannut pahempia jälkisairauksia.²⁹⁴ Tämä huomio on ristiriidassa Salmisen aikaisempaan selvitykseen turhista lääkärillä käynneistä. Salminen siirtääkin työläiselle varsin suuren vastuun diagnosoida itseään. Toisaalta työläinen ei saanut valittaa pienestä naarmusta, mutta pienestä naarmusta ei saanut antaa kehittyä suurempaa myrkytystä.

Tapaturmatietouden lisäämiseksi Salminen oli suunnitellut järjestettäväksi erityiset tapaturmaehkäisyypäivät²⁹⁵. Näiden päivien aikana hän uskoi saavuttavansa työntekijöiden huomion asioiden vakavuuteen sekä sääntöjen ja ohjeiden noudattamisen ensisijaisuuteen. Idean tapaturmaehkäisyypäivien pitoon hän oli saanut Enso-Gutzeit Osakeyhtiön vastaavista tapahtumista²⁹⁶. Teemapäivien kautta Salminen pyrki lisäämään työläisten yleistä tietoutta työturvallisuuden merkityksestä. Työturvallisuustoimikunta pyrki parantamaan Salmisen aikana työntekijöiden tietoutta palkanmaksun yhteydessä annettujen kiertokirjeiden avulla. Niissä kerrottiin tapaturmien vaikutuksista niin yksilön, tehtaan kuin yhteiskunnan tasolla. Samalla kirjeellä työläiset kutsuttiin

²⁹³ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 1.5.–1.6.1936.

²⁹⁴ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.7.–15.8.1936.

²⁹⁵ Tapaturmaehkäisyypäivät Valkeakoskella. VSS 41, 8.10.1936.

²⁹⁶ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.7.–15.8.1936; Suojelupropagandapäivät saavuttavat suosiota. TS 4, 1936, s. 17.

tapaturmapäiville.²⁹⁷ Päivien aikana oli iltaisen esitetty työntekijöille elokuvia työturvallisuudesta. Samat elokuvat oli näytetty myös koululaisille päivisin²⁹⁸. Näin taattiin se, että tulevat työntekijät saivat alusta pitäen valistusta työn vaaroista. Usko puheiden tehoon propagandassa näkyi tapaturmasuojelupäivien järjestelyissä. Tehtaan johdossa oltiin luottavaisia päivien tuloksellisuuteen ja vuoden 1936 turvallisuuspäivät saivat jatkoa vuonna 1937²⁹⁹. Aikakaudelle ominaiseen tapaan uskottiin, että ihmisten mieliin voitiin vaikuttaa julisteiden³⁰⁰, elokuvien ja puheiden avulla.³⁰¹ Salminen pyrkiikin ensimmäisen työvuotensa aikana voimakkaaseen propagandatyöhön tapaturmien määrän vähentämiseksi.

Tehtas toimi tiiviissä yhteistyössä muiden Yhtyneiden Paperitehtaiden kanssa työturvallisuuden parantamisessa. Salmisen aikana yhteistyö syveni huoltotarkastajien yhteisten kokousten muodossa. Kokemusten vaihtaminen tehtaiden kesken oli katsottu kannattavaksi, sillä muiden tekemät virheet saatettaisiin estää etukäteen omalla tehtaalla. Toiminnan tarkoituksena oli tapaturmaehkäisytyön yhtenäistäminen. Kokemusten vaihdolla ja yhteisillä normeilla pyrittiin lisäämään toiminnan tehokkuutta.³⁰² Myös suojalaitteiden jatkuva parannustyö edesauttoi turvallisuuden parantamista. Lisäksi tehtaalla oli järjestetty aktiivisesti ensiapukursseja, joiden tarkoituksena oli pienten tapaturmien hoitaminen omin neuvoin. Omatoimisen ensiavun ansiosta puolet tapaturmista olikin kyetty hoitamaan ilman asiantuntevaa apua.³⁰³

Isännöitsijöiden kokouksen yhteydessä 1937 oli keskusteltu puku-, ruokailu-, wc- ja pesuhuoneiden hankkimisesta tehtaiden osastoille. Asiaan oli puututtu tehtailla, mutta vielä oli parannettavaa.³⁰⁴ Keskittyminen työläisten työmuokavuuteen ja työpaikan hygieniaan osoittaa tehtaan johdon pitkänäköisyyttä. Parannuksien kustannukset tulisivat välillisesti takaisin, kun työläiset viihtyisivät paremmin työssään

²⁹⁷ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 15.8.–30.9.1936.

²⁹⁸ Raportin mukaan tapaturmapäiville osallistui 850 aikuista ja 450 koululaista. UPM, YP, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 1.10.–31.10.1936; Tapaturmaehkäisyäpäiviä. TÄ 3, 1936, s. 130.

²⁹⁹ UPM, YP, C6, Sosiaaliosasto Tervasaari 14.10.1937.

³⁰⁰ Teollisuusharjoittajain Keskinäinen Vakuutusyhtiö jakoi asiakkailleen ilmaiseksi varoitustauluja, joita voitiin asettaa työpaikalle muistutukseksi vaanivista vaaroista. Omat varokuvamme. TS 3, 1935, s. 16–19.

³⁰¹ Esim. Aronson & Pratkanis 1992.

³⁰² Esim. UPM, YP, A6, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön eri tehtaiden huoltotarkastajien kokous 10.3.1937.

³⁰³ UPM, YP, C6, Sosiaaliosasto Tervasaari 14.10.1937.

³⁰⁴ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 13–14.10.1937.

ja sairastelisivat vähemmän. Toisaalta Teräksen mukaan oli tehtaiden edun mukaista pitää erillään työ- ja sosiaalitulat. Tämän erottelun tarkoituksena oli taata työläisille taukotila, jolloin tauolla ei tarvitse olla alituisesti tietoisena työnteosta. Teräs on kuitenkin tutkimuksessaan havainnut sen, että työläiset eivät aina olleet oman edun mukaisesti taukoihin tarkoitetuissa tiloissa. He käyttivät tauot usein peleihin, kilpailuihin ja tarinointiin. Näin ollen he eivät keränneet voimia tulevaa työponnistusta varten.³⁰⁵

Huoltotarkastajien yhteisessä kokouksessa vuonna 1938 keskusteltiin työ mukavuuden kehittämisestä. Ruokailuhuoneisiin tuli hankkia kunnollinen ilmanvaihto, lämmitys- ja jäähdytyskaapit, pöydät ja tuolit, tupakka-astiat sekä kukkia. Pukuhuoneisiin tuli hankkia lukittavat työmaakaapit. Pesutiloihin tuli saada lämmin ja kylmä vesi, suihkuosasto, lavuaarit, pesualtaat ja seinäpeilit. Lisäksi tehtaille tuli rakentaa kuivausosastot, missä työläiset saisivat kuivaksi kenkensä ja muut työvaatteensa. Kokouksen yhteydessä tuotiin esille Walkiakosken erinomainen tapa vetää omasta kaivosta juomavettä tehtaan eri osastoille. Näin kyettiin takaamaan puhtaan juomaveden saanti.³⁰⁶ Edellinen kokous osoittaa työsuojelun edistyksen myötä tapahtuneen kehityksen, jonka avulla kyettiin tarttumaan pienempiin ongelmiin ja työ mukavuuden lisääviin asioihin.

4.4. Kun työsuojellussa epäonnistuttiin - tapaus Roulamo

Tapaturmien ehkäiseminen oli huoltotarkastajan ja muiden tehtaan henkilökuntaan kuuluvien suurena tavoitteena. Tapaturmien ehkäisemisen suurimpana tappiona voidaankin pitää juuri kuolemaan johtaneita tapaturmia. Tehtaalla vuonna 1936 aloitettu tehostettu tapaturmavalistus oli juuri saatu alkuun, kun kuorimon etumies Konrad Roulamo³⁰⁷ menehtyi tapaturmassa saamiinsa vammoihin. Tapaturma oli ilmeisemmin järkyttänyt kovasti niin uutta huoltotarkastajaa kuin työläisiäkin³⁰⁸. Tapahtuihan tapaturma lokakuun 22 päivänä, vain reilun viikon tapaturmapäivien jälkeen. Tapauksen johdosta työläisille lähetettiin kiertokirje, missä tapaturman kulku oli kerrottu³⁰⁹.

³⁰⁵ Teräs 2001, s. 100–108.

³⁰⁶ UPM, YP, C6, Huoltotarkastajien kokouksen pöytäkirja 30.8.1938.

³⁰⁷ Kuolinilmoituksen mukaan Konrad Friidolf Roulamo oli syntynyt Kalvolassa 26.11.1898 ja kuollut Tampereen yleisessä sairaalassa 23.10.1936 saamiinsa vammoihin. VSS 44, 29.10.1936.

³⁰⁸ Kertomus tapaturman kulusta oli esillä myös paikallislehdessä. Järkyttävä tapaturma Valkiakosken tehtaalla. VSS 44, 29.10.1936; Myös tehtaan oma lehti kirjoitti asiasta. TÄ 3, 1936, s. 128.

³⁰⁹ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.10.–31.10.1936.

Reagointi osoittaa tapahtuman suurta merkitystä varoittavana esimerkkinä. Syy tapahtuneeseen oli saatava selville, varsinkin kun tehtaalla oli aloitettu vakavimpien tapaturmien karsiminen.

Turvallisuustoimikunta oli kutsuttu kokoon heti tapaturman jälkeen. Tapaturman kulku selvitettiin kokoukseen osallistuneille. Roulamo oli ollut iltapäivällä korjaamassa lastunkuljetushihnaa. Hän oli asettunut hihnan alle korjatakseen vuotanutta vesijohtoa. Roulamo ei ollut ilmoittanut toimistaan hihnaa käyttävälle keittäjälle, eikä ollut laittanut varoituskylttiä käynnistimen päälle. Kun keittäjä oli saapunut paikalle ja käynnistänyt hihnan, niin mitään ei enää ollut tehtävissä. Roulamo oli raahautunut kymmenen metrin matkan hihnan alla ja tämän johdosta vammautunut pahoin. Hänet oli siirretty pikaisesti Tampereen yleiseen sairaalaan, missä hän kuoli samana yönä.³¹⁰

Toimikunnan raportissa tultiin siihen johtopäätökseen, että tapaturma oli johtunut ajattelemattomuudesta. Tapahtuman uhrimaisuus paljastuu raportin kohdasta, missä vakavasti loukkaantunut Roulamo oli saatu pois hihnan välistä. Raportti antaa varsin opettavaisen kuvan toteamalla: ”*Roulamo oli tapaturman jälkeen vielä tajuihinsa ja varoitteli muita, etteivät he vain mene vaarallisiin paikkoihin korjauksia suorittamaan asiaankuuluvia varoituksia antamatta*”³¹¹. Näin syylliseksi kuolemaansa todetulle Roulamolle oli annettu raportissa hyveellinen kuva. Hän oli ymmärtänyt virheensä ja valistikin muita, etteivät he sortuisi samaan virheeseen. Onnettomuudessa kuollutta työntekijää ei enää saatu takaisin, mutta lohdullisella ja tarpeeksi vakavalla esimerkillä, saatiin muut työntekijät pysymään tarkkaavaisempina omilla työpisteillään.

Tehtaan puolella mietittiin sitä, kuinka tämänkaltaiset tapaturmat vältettäisiin. Valistus oli toimista ensimmäisenä, sen tehoon uskottiinkin kaikkein eniten. Työläiset olivat tehtaan mielestä itse suurin uhka itselleen. Toisena tehtävänä oli päätetty ottaa yhteyttä sähköosastoon. Heille ilmoitettaisiin sähköisten kytkinten epävarmuudesta, sillä oli ilmentynyt tapauksia, missä laitteet olivat käynnistyneet itsestään. Kolmantena ja viimeisenä ehdotuksena oli kokeilla suurille linjoille laitteiden käynnistämisen yhteyteen laitettavaa sireeniä. Viimeinen vaihtoehto oli esillä vain, jos se todettaisiin tarpeelliseksi.³¹² Näin tehdas myönsi oman osuutensa tapaturman yhteydessä ja samalla se toi esille sireenin, mikä olisi voinut pelastaa Roulamon. Tätä ei tuoda suoraan ilmi, sillä näin sanottuna tehdas olisi myöntänyt oman vastuunsa.

³¹⁰ UPM, YP, C6, Walkiakosken tehtaan turvallisuustoimikunnan kokous 27.10.1936.

³¹¹ Idem.

³¹² Idem.

Sairauskassa Walkia käsitteli Roulamon tapausta kokouksessaan päättäen antaa hänen omaisilleen 400 mk hautausapua³¹³. Näin yhden tapauksen kautta on mahdollista nähdä, että jokainen vakava tapaturma aiheutti yhteisössä keskustelua. Sitä lisäsi Roulamon hyvä maine yhteisössä. Huoltotarkastajan selostuksesta kävi ilmi, että onnettomuuden uhri edusti sitä työmiehen malliesimerkkiä, minkälaisia muistakin työläisistä pyrittiin kasvattamaan. Roulamo oli innokas suojeluskuntalainen ja urheilun ystävä. Ihmisenä hän oli Salmisen mukaan säästäväinen ja tarmokas, mikä ilmeni hänen kuollessaan kesken olleen saunan remontista. Tämän saattoivat loppuun työtoverit vapaa-ajallaan. Hän oli tullut tehtaan palvelukseen vuonna 1923 ja oli kahden pojan isä.³¹⁴ Hän oli isänmaallinen, pitkään tehtaan palveluksessa, perheellinen ja ilmeisesti tarmokas työssäänkin. Näitä ominaisuuksia toivottiinkin ilmenevän myös muissa työläisissä.

4.5. Tehtaan suhde työläisten hallinnoimaan sairauskassaan

Kun Ab Walkiakoski eriytti Rudolf Waldenin tervehdyttämistoiminnan myötä Työväestön Sairaus- ja Hautausapukassan³¹⁵ tehtaan yhteydestä vuoden 1925 alussa, johti se kassan taloudellisesti epävarmaan tilanteeseen. Jouko Jaakkolan mukaan tehtaiden irtautuminen kassojen hoidosta oli tapahtunut usealla tehdaspaikkakunnalla välittömästi kansalaissodan päätyttyä. Yleisesti tämä tarkoitti kassojen taloudellisen tilanteen heikkenemistä.³¹⁶ Valkeakoskella tilannetta pahensi myös se, että tehdas lopetti sairaalan ylläpidon. Kassa otti sairaalan hoitoonsa, saaden toimintaan tukea kauppalan hallitukselta.³¹⁷ Tämän lisäksi kassa sai avustusta tehtaalta useisiin yhteisiin hankkeisiin. Päivittäisen toimintansa kassa hoiti työntekijöiltä saatujen maksujen avulla. Kassan sääntöjen mukaan jokainen tehtaan työntekijä oli velvoitettu liittymään kassaan. Työntekijät joutuivat maksamaan jäsenmaksua, joka oli suuruudeltaan 2 % palkasta. Pidätys oli otettu välittömästi palkanmaksun yhteydessä.³¹⁸ Jouko Jaakkolan mukaan tämänkaltaisen työväen keskinäisen avustustoiminnan juuret ovat Suomessa 1600-luvun

³¹³ SW, Hallituksen pöytäkirja 18.11.1936.

³¹⁴ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.10.–31.10.1936.

³¹⁵ Ks. Lisää kassan historiasta. Eloranta-Jokela 1999.

³¹⁶ Jaakkola 1993, s. 36–37.

³¹⁷ SW, Sopimusasiakirja Valkeakoskella 6.6.1925.

³¹⁸ SW, Sääntökomitean kokoukset, Osakeyhtiö Valkiakosken ja Paperituote Osakeyhtiön Sairaus- ja Hautausapukassan säännöt vuodelta 1933.

ammattikunnissa ja niiden keräämissä avustuslippaissa, joista jaettiin vaatimattomia avustuksia hädänalaisille³¹⁹.

Tehdas suhtautui varsin myönteisesti kassan tehtävään työläisten terveyden hoitamisessa. Tämän vuoksi se oli antanut sairaalalle ilmaisen tontin ja myynyt ylläpitämänsä sairaalan kaluston edullisesti sairauskassalle.³²⁰ Tämän lisäksi tehdas oli tukenut sairauskassaa antamalla elävien kuvien esittämiseen tarvittun tilan ilmaiseksi kassan käyttöön, millä kassa saavuttikin vuosittain merkittävän tulon³²¹. Tehdas pyrki tukemaan sairauskassaa myös antamalla alennusta tehtaan järjestämiin palveluihin, kuten viemäröinnin järjestämiseen³²². Myös tehtaan oma avustusjärjestelmä ja sairauskassan vastaava oli läheisessä yhteistoiminnassa. Tämä ilmeni tapauksissa, joissa sairauskassa kieltäytyi antamasta sairausavustusta silloin, kun henkilö oli nauttinut tehtaan myöntämää eläkettä³²³. Näin tehdas ja sairauskassa pyrkivät estämään hyväksikäytön.

Sairauskassalla oli samoja arvoja kuin tehtaalla. Sairauskassa osallistui muun muassa valistustoimintaan tilaamalla ylläpitämäänsä sairaalaan Helsingin Sanomat, Kotimaan ja Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat³²⁴. Myöhemmin Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat, Kansan kuvalehden ja Uuden Suomen³²⁵. Tämän lisäksi kassa piti yllä hyveellisiä elämäntapoja. Esimerkkinä tästä oli sairauskassan sääntöjen kohta, missä kassalla oli mahdollisuus kieltäytyä maksusta silloin, kun sairaus tai tapaturma oli syntynyt siveettömän elämän, päihtymyksen tai tappelun vuoksi³²⁶.

Sairauskassan siirtäminen täysin erilliseksi yksiköksi kuvaa Waldenin ajantajua. Hän ymmärsi sen, että valvontavastuun siirtäminen työläisille itselleen tuottaa parhaan mahdollisen tuloksen. Hän uskoi siihen, että siirtämällä työläisten itse palkastaan maksaman kassan hallinnoinnin työläisille, niin tällöin työläiset valvoisivat tarkemmin toisiaan. Varsinkin kun työläiset tiesivät, että sairauskassan maksua tulisi nostaa silloin, kun aiheettomat maksut tyhjentäisivät kassan. Jaakkola on nähnyt järjestelmässä merkkejä perussosiaaliturvan takaamisesta. Työläinen tienasi oman

³¹⁹ Jaakkola 1993, s. 29–30.

³²⁰ SW, Aktiebolaget Walkiakosken työväestön sairaus ja hautausapukassan toiminnasta vuodelta 1925.

³²¹ SW, Hallituksen pöytäkirja 23.10.1929; SW, Aktiebolaget Walkiakosken työväestön sairaus ja hautausapukassan toiminnasta vuodelta 1925–1929.

³²² SW, Hallituksen pöytäkirja 9.2.1938.

³²³ SW, Hallituksen pöytäkirja 11.11.1931.

³²⁴ SW, Hallituksen pöytäkirja 18.12.1929; SW Hallituksen pöytäkirja 7.1.1931.

³²⁵ SW, Hallituksen Pöytäkirja 7.1.1932.

³²⁶ SW, Hallituksen pöytäkirja 23.10.1929.

alkeellisen sosiaaliturvansa. Tehtaan johdolle sairauskassa tarjosi edullisen tavan huolehtia työläisten yleisestä terveydestä ja työkunnosta.³²⁷

5. Tehdas aktiivisesti mukana työläisen kotipiirissä

5.1. Työläisille kunnolliset asunnot

Tehdasyhteisön asukkaiden pysymiseen paikkakunnalla vaikuttivat voimakkaasti asunto-olot. Kuten Hakoluoto on todennut, niin tehtaan huoli työläisten asumisolosta oli kiinni tehtaan omasta tahdosta, koska sillä ei ollut lainsäädännöllistä velvoitetta huolehtia asuntojen rakentamisesta ja kunnossapidosta³²⁸. Tämä johti siihen, että asunto-olot kehittivät varsin erilailla tehdaspaikkakunnista riippuen. James Salvesenin sahalle Haapakoskelle muodostui vanhan asuntokannan vuoksi hökkelikylä³²⁹. Toisaalla Joh. Parviaisen tehtaat Oy:n Säynätsaloon rakennuttama tehdasyhteisö voitiin suunnitella vapaasti alusta alkaen³³⁰. Ulkopuolelta saapuville ammattitaitoisille työläisille oli järjestettävä sellaiset oltavat, että he jäisivät paikkakunnalle. Työntekijöiden liikkuvuus esti työprosessin parasta mahdollista jatkuvuutta, joten panostaminen asunto-oloihin oli taloudellisesti kannattavaa. Pysyvyyden saavuttaminen oli tavoitteena myös ruotsalaisilla teollisuuspaikkakunnilla, missä asunto kuului usein työn luontaisuuhiin³³¹. Ericssonin mukaan Nybyn tehtaan patruunalla oli strategia sosiaalisesta yhteisöstä, mikä koostuisi turvallisuudesta, pysyvyydestä ja yhteenkuuluvuudesta³³². Sama ideologia oli myös Waldenilla, joka uskoi tehdasyhteisöjen muodostavan eheitä kokonaisuuksia³³³.

Työväen vaihtoehtoina asumisen suhteen oli asettuminen vuokralle tehtaan omistamaan asuntoon, vuokraus ulkopuoliselta, meneminen alivuokralaiseksi tai oman asunnon hankkiminen³³⁴. Liikkuvalle työväestölle asuminen vuokralla oli paras vaihtoehto, sillä se ei sitonut työläistä tehtaaseen. Asunto-olot heijastuivat suoraan työläisen asemaan yhteisössä. Paremmilla ansioilla oli mahdollista päästä parempaan asuntoon. Näin ollen kohoaminen patriarkalisessa arvohierarkiassa merkitsi suoranaista

³²⁷ Jaakkola 1985, s. 16–17.

³²⁸ Hakoluoto 2002, s. 104.

³²⁹ Idem.

³³⁰ Sinkkonen 1990, s. 57–62.

³³¹ Ericsson 1997, s. 128–129.

³³² Ericsson 1997, s. 130.

³³³ Ks. UPM, RW, 50- ja 60-vuotis juhlat, Rudolf Waldenin puhe 60-vuotis syntymäpäivillä 7.12.1938.

³³⁴ Esim. Hakoluoto 2002, s. 71.

etua työläisen arkipäivään. Asunto oli palkan ohella konkreettinen palkkio uskollisuudesta.

Tehdas katsoi asiakseen puuttua työläisten perhearvoihin. Tehtaan edun mukaista oli pitää yllä ihannetta tiiviistä perheestä. Perheellisyys pitäisi työläiset tiiviimmin kiinni yhteisössä. Pirjo Markkola on kiinnittänyt huomiota työläiskodin käsitteeseen. Työläiskodin muotoutumista teollistumisen yhteydessä on tulkittu työläiskodin heikentymisenä toisaalta vahvistumisena. Heikentymisen näkökulma on peräisin varhaisemmista tutkimuksista. Nykyisin työläiskodin synnyn nähdään vahvistaneen perhe- ja sukuverkostoa. Toisaalta teollisuuden vaikutusta perheiden keskinäiseen suhteeseen on tulkittu vanhempien ja lasten suhteen hajoamisena. Todellisuudessa tehtaissa työskennelleet lapset eivät itsenäistyneet yhtään nopeammin kuin maaseudun yhteisöissä, joissa lapset lähetettiin rengeiksi ja piiioiksi. Perheiden sisäinen patriarkaalinen suhde pysyi samankaltaisena myös työläiskodeissa. Markkolan mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa oltiin huolestuneita työläisen kyvystä huolehtia omaa perhettään.³³⁵ Markkolan mukaan suomalaiset työläisperheet muodostivat yhteiskunnassa oman yksikkönsä aina 1860- ja 1870-luvulta lähtien. Tämän vaiheen jälkeen työläiset eivät enää kuuluneet valtioon isännän ja työnantajan kautta, vaan edustivat itseään siinä laillisesti.³³⁶ Työläiset edustivat itseään suhteessa valtioon, vaikka tehdas pyrki vaikuttamaan tähän suhteeseen. Paikallisella tasolla työläinen kykeni edustamaan itseään kunnallisessa päätöksenteossa. Ainoa paikka missä työläisellä ei ollut vaikutusmahdollisuutta 1920- ja 1930-luvulla, oli työhön liittyvissä asioissa. Markkolan mukaan tällöin vakiintui Suomessa ajatus työläisperheestä, missä nainen oli kotona lasten kanssa ja perheen elättämiseen riitti miehen hankkima palkka³³⁷. Ideologia, mitä pyrittiin toteuttamaan myös tehtaan palkkapolitiikassa. Tämän teoreettisen taustan kautta on paremmin ymmärrettävissä tehtaan johdon toimet työläiskodin ideologisessa rakentamisessa.

Asunto-olot Valkeakoskella olivat Waldenin saapuessa kehnot. Jonkinlaisen yleiskuvan alueesta saa Juuso Waldenin kuvauksesta 1920-luvun lopulta. Hänen mukaansa ”*katujen virkaa tekevät kujat ja kinttupolut ja kaikki Valkeakoskelle pystytetyt asuinrakennukset olivat sokin sokin ja varsin tiiviinä rykelminä*”³³⁸. Tämän

³³⁵ Markkola 1994, s. 8-11.

³³⁶ Markkola 1994, s. 226–229.

³³⁷ Markkola 1994, s. 229–232.

³³⁸ Walden 1971, s. 72.

kaaoksen oli aikaansaanut asemakaavan puuttuminen, mihin epäkohtaan tehtaan johdossa päätettiin puuttua tonttien lunastuksilla. Juuso oli kiinnittänyt huomiota myös kauppalan puutteelliseen vesijohtotilanteeseen. Tällöin paikkakunnalla oli vain kaksi WC:tä, johon tuli vesi.³³⁹ Valkeakosken työväenasuntojen ahtaudesta seurasi se, että samassa huoneessa asui useasti koko perhe kerrallaan. Tässä yhdessä huoneessa tapahtui kaikki päivittäinen kanssakäyminen. Näin ollen yksityisyydestä ei ollut tietoa.³⁴⁰ Vastapainona esitettyyn kritiikkiin voidaan pitää Vuorinen kuvausta sokkeloisesta kylästä, joka oli viihtyisä ja idyllinen. Vaikka työläisten asunnot olivat rakennettu mahdollisimman halvalla ja ne olivat ahtaita, niin Vuorinen toteaa niiden olleen usein varsin hienoiksi koristeltuja. Tämän lisäksi työläismökkien ympärillä oli yleisesti kasvimaita ja omenapuita. Kylän ahtaus oli kuitenkin havaittu suurimmaksi epäkohdaksi jo aikalaisten kuvauksissa.³⁴¹

5.2. Pihamaiden ja asuntojen tarkistaminen

Eräänä patriarkaalisen suhteen omalaatuiseina piirteenä ovat pihamaiden hoitokilpailut. Ne otettiin tehtaan toimintasuunnitelmaan vuonna 1933. Tällöin järjestettiin ensimmäinen pihanhoitokilpailu kaikille tehtaan palveluksessa oleville. Kilpailujen tarkoituksena oli tarkastaa asuntojen puhtaus ja järjestys niin asuntojen sisällä kuin ulkopuolellakin. Erityisen tarkasti kiinnitettiin huomiota pihamaiden kuntoon. Tarkastuksen kohteena olivat pihan puut, kasvit ja yleinen viihtyvyys. Paikallislehdessä olleessa ilmoituksessa työläisille kerrottiin, että ”*kilpailuun ei tarvitse erikoisesti ilmoittautua sillä siihen osallistuvat kaikki Osakeyhtiö Walkiakosken palveluksessa olevat ilman muuta*”³⁴². Tehdas ilmoitti yksipuolisesti, että sen valtaan kuului puuttuminen yksilön kotioloihin. Kilpailu järjestettiin vuosittain ja sen yhteydessä tehdyt tarkastuskäynnit olivat yllätyksiä työläisille. Vuoden 1935 ilmoituksessa sanottiin, että ”*kehoitamme kaikkia nyt jo ajoissa kunnostamaan pihamaansa y.m., sillä ensimmäiset osastotarkastukset voivat tapahtua koska tahansa*”³⁴³. Näin ollen työläinen ei tiennyt koska hänen ovelleen tultaisiin.

³³⁹ Idem.

³⁴⁰ Saarikangas 1993, s. 167–168.

³⁴¹ Vuorinen 1972, s. 108–115.

³⁴² Asuntojen ja pihamaiden hoitokilpailu. VSS 21, 25.5.1933.

³⁴³ Asuntojen ja pihamaiden hoitokilpailu. VSS 20, 16.5.1935.

Kilpailu alkoi kesän alussa, jolloin oli tarkastettu osastojen parhaat pihat ja asunnot. Loppukilpailuun osastoja edustamaan valittiin kolmesta viiteen asuntoa. Näiden loppukilpailuun osallistuneiden kesken ratkottiin voittajat, jotka saivat rahapalkintoja. Kilpailussa oli kaksi palkintoluokkaa, asuntojen ja pihamaiden luokka sekä rakennusten ja aitausten luokka. Kilpailu oli jakautunut varsin selvästi sukupuolen mukaan. Miehet huolehtivat suuremmista kokonaisuuksista, kuten talojen ulkoisesta kunnosta ja aidoista. Naisten tehtävänä oli parannella pihamaita ja siistiä talot sisäpuolelta. Työn Äärestä -lehden haastattelussa palkintolautakunnan puheenjohtaja Onni Perolahti perustelee kilpailun tarvetta onnettomasti rakennetulla kauppalalla. Asunnot oli alun perin rakennettu ilman suunnitelmia ja yhdenmukaisuutta. Perolahden mukaan pihamaita parantamalla pystyttiin kohentamaan kauppalan ilmettä. Toisaalta tehtaan johdossa pelättiin tuberkuloosin ja muiden sairauksien pesiytyvän likaisiin asuntoihin.³⁴⁴

Huoltotyön uudelleen järjestelyn yhteydessä oli painotettu työväen asunto-oloihin tutustumista. Huoltotarkastaja oli velvoitettu tarkastelemaan asuntojen kuntoa, puhtautta, järjestystä, terveydellisiä oloja, ympäristöä ja viihtyvyyttä. Varsinkin saunan ja pesutilojen tarkastaminen oli tautien leviämisen kannalta tärkeitä. Tehtävään kuului myös ”*saada aikaan virkailijoiden ja työläisten rouvien välinen kanssakäyminen*”³⁴⁵. Huoltotarkastajan tuli toimia tehtaan johdon ja työläisten välissä. Hänen tuli muodostaa rajoja ylittäviä suhteita. Tämän integraation tarkoituksena oli rakentaa mahdollisimman yhtenäinen yhteisö, missä ei tunnettaisi luokkarajoja.

Ensimmäisen työkuukautensa aikana Salminen oli omien sanojensa mukaan saanut yllättävän kohteliaan vastaanoton vierailleessaan noin 100 työläiskodissa kilpailujen yhteydessä. Tarkastuskäyntien perusteella hän oli arvioinut suurimman osan taloista olevan sisältä siistejä ja puhtaita. Toisaalta huolta oli kuitenkin herättänyt se, että ”*monet olivat kyllä ulkoapäin katsellen vallan toivottoman näköisiä*”.³⁴⁶ Näin ollen Salminen piti tärkeänä toiminnan jatkamista parempien tulosten saavuttamiseksi.

Kilpailujen aikana tarkastajat tulivat yllättäen tarkastuskäynnille työläisen asunnolle. Tarkastuksessa käytiin lävitse pihamaan kunto ja järjestys, sekä asunnon ulkoinen ja sisäinen siisteys. Salminen toteaa suorittamiensa tarkastusten yhteydessä heränneen eräiden henkilöiden keskuudessa vaatimuksia kuten ”*kotini on linnani*”. Mutta Salminen oli nähnyt vain toiminnan hyvät puolet, kuten yleisen siisteyden ja

³⁴⁴ Asunnot ja pihamaat parantumassa Valkeakoskella. TÄ 2. 1936, s. 72–73.

³⁴⁵ UPM, YP, C6, Huoltotyön uudelleen järjestely 12.12.1935; Huoltotyön uudelleen järjestely 2.1.1936.

³⁴⁶ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 1.5.–1.6.1936.

järjestyksen paranemisen. Varsinkin pihamaiden suhteen oli kilpailu saanut aikaan tulosta. Osastojen johtajat olivat mukana tarkastuskäynneillä, minkä Salminen näkee johtaneen työläisten ja työnjohtajien välisten suhteiden paranemiseen.³⁴⁷ Salmisen suhtautuminen toimintaan oli varsin yksipuolinen, sillä hän oli tehtaan virkailijana edustamassa juuri tehdasta, ei työläistä.

Ilmeisemmin huoltotarkastajan selvitys vuoden 1937 lopulta Tervasaaren sosiaaliosaston papereista tuo esille pihamaakilpailujen kyseenalaisuuden. Raportin valmisellut henkilö olisi halunnut muuttaa kilpailujen luonnetta. Hän oli toivonut, että kilpailuun osallistuttaisiin tulevaisuudessa vapaaehtoisesti ilmoittautumisen kautta. Koska asiakirjan kirjoittaja jää epäselväksi, ei voi täysin varmasti sanoa, että juuri huoltotarkastaja halusi käytäntöön muutosta. Mutta asiakirja osoittaa sen, että tehtaan sisällä oli myös eriäviä mielipiteitä työläisten taloihin kohdistuneista yllätysvierailuista.³⁴⁸ Vapaaehtoisuuden toinen puoli olisi saattanut olla se, että työläiset olisivat tunteneet, että heillä olisi oikeasti mahdollisuus itse vaikuttaa omaan kotipiiriinsä.

Pihamaiden hoitokilpailun perimmäisenä syynä oli esitetty Valkeakosken ahtaus ja asuntojen epäsiisteys. Työn Äärestä -lehdessä oli kiinnitetty huomiota kilpailun aikaansaamiin tuloksiin. Lehden mukaan kymmenet kauniit puutarhat ja pihat olivat saaneet alkunsa juuri pihamaakilpailuista. Lehti piti toimintaa tuloksekkaana ja halusikin kiittää kilpailujen järjestäjiä tapahtuneesta positiivisesta kehityksestä.³⁴⁹ Näin uutisoidessaan lehti legitimoii toimintaa, koska se tuotti hyviä tuloksia. Tehtaan johto oli kilpailun avulla saavuttanut kauppalan yleisen ilmeen paranemisen, mutta samalla se oli kiinnittänyt työväestön tiiviimmin tehtaan valvovan katseen alle.

5.3. Ihanne omakotitalosta

Kiinnostus omakotitalotoimintaan tuli Valkeakoskelle ulkopuolisena ilmiönä. Omakotitoiminnan juuret suomalaisessa teollisuudessa ovat 1880-luvun puolivälissä, jolloin Kymin ja Kuusankosken tehtailla alettiin vuokrata tontteja työläisille. Jussi Koivuniemi on tarkastellut Nokian kehitystä huomaten, että omakotirakentaminen alkoi

³⁴⁷ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 1.6.–1.7.1936.

³⁴⁸ Huoltotarkastaja Salmiseen viittaa se, että raportissa käydään lävitse kaikkia niitä asioita, jotka ovat määritelty hänen toimenkuvassaan. UPM, YP, C6, Sosiaaliosasto Tervasaari, asuntokysymykset 14.10.1937.

³⁴⁹ Valkeakoskella on kauniita ja hyvin hoidettuja puutarhoja, pihamaitten hoitokilpailu on saanut paljon hyvää aikaan. TÄ 2, 1937, s. 32–33.

Nokiolla 1900 luvun alussa. Tehdas antoi työläisille lainaa sekä vuokratontin rakentamista varten. Nokiolla perusteena toiminnalle oli oman asunnon luoman turvan ja kiintymyksen aiheuttaminen työläiselle. Näin ollen Nokiallakin uskottiin oman asunnon pitävän työläiset maltillisina.³⁵⁰ Jorma Ahvenaisen tutkimalla Kankaan paperitehtaalla omakotitalotonttien myyminen sijoittui vuosien 1925–1928 välille. Kankaan paperitehtaalla tehtaan johto oli aktiivisesti ajamassa työläisiä omien asuntojen rakentamiseen. Kun kysyntä ei ollut riittävää, alettiin tehtaalla huojentaa myyntiehtoja ja pidentämään lainojen takaisinmaksua.³⁵¹ Ajatus oman kodin rauhoittavasta vaikutuksesta on varsin kansainvälinen. Samankaltaista oli toiminta Ericssonin mukaan myös ruotsalaisissa rautateollisuusyhtiöissä³⁵². Walkiakoskella tehdas pyrki aktivoimaan työläisiä oman kodin rakentamiseen vasta 1930-luvun puolivälissä. Valkeakoskella lähdettiin myöhään liikkeelle omakotitalojen rakentamisessa.

Tehtaan johdossa alettiin muodostaa strategista omakotitalo-ohjelmaa. Tämän vuoksi vuoden 1938 Työn Äärestä -lehden ensimmäinen numero oli keskittynyt omakotiaatteen mainostamiseen. Kotia markkinoitiin perheen keskipisteenä, minne isä pääsi lepäämään työpäivänsä päätteeksi. Oman kodin rakentaminen esitettiin ratkaisuksi kasvavan väestön ja teollisuusyhdyskuntien ahtauden poistamiseksi.³⁵³ Lehdessä annettiin selkeät toimintaohjeet kiinnostuneille. Ensimmäinen vaihe rakentajalla oli yhteyden ottaminen kunkin tehtaan vastaavaan henkilöön. Valkeakoskella huoltokonttorissa jaettiin tietoa omakotitalotonteista ja myyntiehdoista. Toinen vaihe oli ottaa selvää yhtiön tarjoamista lainaehdoista, jotka takasivat lainan 30 - 40 000 markkaa asti. Laina oli korotonta rakennustöiden ajan. Kolmas vaihe oli rakennussuunnitelmien tekeminen. Tehdas antoi ilmaista apua piirustusten ja kustannusarvojen tekemiseen. Neljäntenä kohtana oli luvan hakeminen kunnalta. Yhtiö auttoi myös tontinerotusasioissa. Näiden kohtien jälkeen lehden mukaan omakotitalon rakentaminen voitiin aloittaa.³⁵⁴ Yhtiö pyrki tarjoamaan kaiken mahdollisen avun omakotitalojen rakentamisen yhteydessä.

Omakotitalotoiminnan edistäminen oli tehtaan johdon tehtävä. Toimintaperiaatteet kirjattiin isännöitsijöiden kokouksessa neljäkohtaiseen toimintaohjelmaan, millä pyrittiin aktivoimaan työläisiä omakotitoimintaan. Ensinnäkin

³⁵⁰ Koivuniemi 2000, s. 83–84.

³⁵¹ Ahvenainen 1972a, s. 231–232.

³⁵² Ericsson 1997, s. 128–134.

³⁵³ Oma koti jokaiselle. TÄ 1. 1938, s. 3.

³⁵⁴ Omakodinrakentajan ensimmäiset toimenpiteet. TÄ 1. 1938, s. 5.

sellaiset perheet, joilla olisi ollut varaa rakentaa oma talo, mutta jotka asuivat tehtaan halvoissa vuokra-asunnoissa, tuli irtisanoa. Toinen toimintamalli oli vanhojen asuntojen hävittäminen ja niissä asuvien asukkaiden irtisanominen. Kolmantena tapana oli vanhojen vuokra-asuntojen peruskorjaus, mikä tarkoitti vuokrien tuntuva korottamista. Neljäntenä keinona oli hyvässä kunnossa olevien talojen vuokrien korottaminen aina kun asukas muutti niistä pois.³⁵⁵ Todellisuudessa ei ole tietoa siitä, kuinka paljon kyseistä toimintaohjelmaa pystyttiin toteuttamaan. Vuokra-asuntojen kohdalla ohjelmaan oli kirjattu 18 kuukauden irtisanomisaika. Omakotitoimintaa pyrittiin aktivoimaan tehtaan rakennuttamien katujen sekä viemäri- ja vesijohtojen avulla. Tällä toiminnalla pyrittiin valmistautumaan huonompiin aikoihin. Walden totesikin omassa kirjeessään, että lamakauden yllättäessä omakotitalojen rakentamisella kyettäisiin työllistämään työttömiä³⁵⁶.

Kiinnostus omakotitalotonttien hankintaan oli vaihtelevaa. Omakotipalstoja myytiin tehtaan toimesta Valkeakoskella vuonna 1936 kaksi, vuonna 1937 kymmenen, vuonna 1938 kaksi, 1939 19 tonttia.³⁵⁷ Talvisodan johdosta tehdas pyrki parantamaan sodassa vammautuneiden ja kaatuneiden työmiesten perheiden elämää jakamalla heille omakotitalotontteja ilmaiseksi.³⁵⁸ Tehdasyhdyskuntaa pyrittiin kehittämään turvallisten ja kauniiden kotien avulla. Taustalla oli pyrkimys työläisten pitämisestä sidottuna tehtaaseen. Varsinkin perheellisten kohdalla tehtaan tarjoama talo hillitsi kapina intoa.

5.4. Puhtauden ja hygienian puolesta

Tehdas pyrki aktiivisesti puuttumaan työläisten kotiolojen parantamiseen. Tähän toimintaan sisältyi aktiivinen puhtauspropaganda. Vuonna 1935 Työn Äärestä -lehti puuttui epäsiisteyteen. Lehti totesikin, että *”nykyaikana ei enää epäsiisteyttä pitäisi mainittavasti esiintyä meidänkään maassamme, sillä opetetaanhan kaikille jo kansakouluissa varsinaisena oppiaineena puhtautta ja siisteyttä itsessämme ja ympäristössämme.”* Tätä puhtauden teemaa pitävät yllä niin lotta-, martta-, maatalous- ja partiokerhotkin. Kuitenkin paheksuttavaa epäsiisteyttä esiintyi ja tähän lehti näki

³⁵⁵ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 18.7.1938..

³⁵⁶ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 18.7.1938; Rudolf Waldenin liite kirje, Lähetetty kaikille isännöitsijöille 17.8.1938.

³⁵⁷ UPM, YP, D1, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön vuosikertomukset vuosilta 1936, 1937, 1938 ja 1939.

³⁵⁸ UPM, YP, D1, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön vuosikertomus vuodelta 1940.

syllisiksi perheiden emännät ja yleensä koko naisväen.³⁵⁹ Tehtaiden kodeissa ei lehden mukaan pitänyt olla puutetta ja köyhyyttä. Kuitenkin asiat olivat huonosti kodeissa, joissa vallitsi huolimattomuus, epäsiisteys ja väliinpitämättömyys. Lehden mukaan eräissä työläisten asunnoissa ”*peittelemättä suoraan sanoen luteet ja torakat ovat liian yleisiä.*” Lehden mukaan perheet eivät olleet tarpeeksi aktiivisia elukoiden tuhoamisessa. Heidän tulisi käydä tuholaisia vastaan sotaan, sillä tuholaiset pysyisivät poissa kun huolehdittaisiin aktiivisesti puhtaudesta ja tuuletuksesta.³⁶⁰

Siivoamisen tuli tapahtua kodeissa yhtä tarkasti kuin työn tehtaalla. Perheiden emäntiä syyllistettiin suoranaisesta väliinpitämättömyydestä siivouksen suhteen. Lehden mukaan perheiden äidit olivat miestensä työajan juoruamassa naapurien kanssa ja eivät huolehtineet siivouksesta. Siivottomuus näkyi myös ruokailujen yhteydessä. Ruoka tuotiin pöytään epäsiisteissä astioissa, jotka saattoivat olla ruosteessa. Ruuan säilytykseenkään ei kiinnitetty tarpeellista huomiota.³⁶¹ Lehti pyrkiikin valistamaan tehtaan työväestöä kotiolojen parantamiseksi. Kodeissa tapahtuva parannustyö saattoi näkyä suoraan työläisten yleisen hyvinvoinnin kasvamisessa. Varsinkin sairauden vuoksi tapahtuneet poissaolot saatettaisiin saamaan vähenemään ruuan oikealla säilyttämisellä.

Tehdas otti vastuuta työläisten hygienian parantamisesta. Tehdas rakensi vuonna 1935 Valkeakoskelle kaksikerroksisen sauna- ja pyykinpesurakennuksen. Tehtaan lehti ei säästellyt juhlallisia ylistyssanoja tästä rakennuksesta. Se toteaaakin ”*Onnittelemme Valkeakoskea ja sen onnellisia tehtaalaisia tästä odotetusta hyvästä, mikä nyt on saatu.*” Lisäksi juhlalliseen kirjoitukseen oli lisätty runot, joista käy hyvin ilmi saunan rakentamisen tosiasiallinen etu. ”*Reipas mieli, iloisuus, hyvä tahto, uutteruus, ruumis siisti, puhdas tunto - siin on terveys ja kunto. Terveys on elon sisko, turva, parhain toveri, taudilta ja kuolemalta elämää se kaitsevi.*”³⁶² Tehtaalle oli edullista, että työläiset huolehtivat omasta hygieniastaan ja vaatteistaan. Näin kyettiin hillitsemään kulkutautien leviämistä.

Tuulettamisen merkitys työkykyä lisäävänä tekijänä tuli usein esille Työn Äärestä -lehden sivuilla. Lehdessä valistettiin ummehtuneen ilman haittavaikutuksista. Lehden mukaan unen ja levon takia tuuletuksesta huolehtimiseen tuli kiinnittää

³⁵⁹ Opin, neuvon ja nuhteen palsta. TÄ 1, 1935, s. 39–40.

³⁶⁰ Idem.

³⁶¹ Idem.

³⁶² Valkeakosken uusi sauna. TÄ 3, 1935, s. 98.

huomiota. Tuuletuksen avulla varmistettiin kunnan yöuni, mikä puolestaan lisäisi työläisen jaksamista. Tuuletukseen tuli kiinnittää huomiota varsinkin silloin, kun joku perheestä oli sairastunut. Tuulettamisen propagointi oli tärkeää, sillä ihmiset olivat itsepintaisia pitämään ikkunat suljettuina.³⁶³ Tuulettamisen välttämiseen oli syynä talvisin lämmön karkaaminen. Työläiset pyrkivät säästämään lämmityskustannuksissa, joten tuuletusta ei haluttu järjestää.

Tehtaan johdossa pyrittiin kiinnittämään huomiota vuokratalojen terveysvaikutuksiin. Niiden viihtyvyyttä oltiin valmiita lisäämään aitaamisella ja pienimuotoisilla kukka- ja hyötykasvimailla. Lisäksi tehtaan vuokrahuoneistoihin haluttiin hankkia kärpäsverkkoikkunat, erilliset terveysikkunat sekä rottavarmat kellarit.³⁶⁴ Huoltotarkastajat olivat tyytyväisiä suunnitelmiin huonojen ja epäkäytännöllisten vuokra-asuntojen tuhoamisesta ja toisten peruskorjaamisesta.

6. Tehtaan johdon tavoitteena luotettava työläinen

6.1. Äänestyskäyttämisen muuttaminen

Tehdas yritti puuttua Valkeakosken kunnallispolitiikkaan. Tarkoituksena oli saada valta kauppalan hallituksessa tehtaan käsiin. Ongelmana oli kuitenkin työläisten äänestyskäytös. Tehtaan poliittisesta näkemyksestä kertoo kauppalan valtuustolle heinäkuussa 1930 lähetetty kirjelmä³⁶⁵. Sen oli allekirjoittanut 40 tehtaan insinööriä, mestaria, virkailijaa ja heidän puolisoaan. Siinä vaadittiin valtuustoa karkottamaan kaikki kommunistiset valtuutetut. Vuorisen mukaan kyseiset insinöörit vaativat myös osaa työläisistä allekirjoittamaan listan ja täten todistamaan, etteivät itse ole kommunisteja. Allekirjoittaneita oli kaikkiaan 217, joista valtaosa oli oikeasti asian takana, mutta osa allekirjoittajista oli Vuorisen tulkinnan mukaan siihen pakotettuja. Kirjelmän myötä kommunisteiksi leimatut edustajat joutuivat keskeyttämään kunnallispoliittisen toimintansa.³⁶⁶

Tehdas pyrki kasvattamaan vaikutusvaltaansa kunnanhallinnossa, mutta valta valtuustossa pysyi vuodesta toiseen työläisten käsissä. Tehtaan pelko ilmeni Valkeakoskella korkean veroäyrin kautta. Tehdas pyrki saamaan omia työläisiään äänestämään tehtaan listaa, johon oli valittu luotettavia työläisiä ja esimiehiä tehtaalta,

³⁶³ ”Kell’ on terveys takana häll’ on ehjä elon kulku”. TÄ 1, 1938, s. 7.

³⁶⁴ UPM, YP, C6, Huoltotarkastajien kokouksen pöytäkirja 30.8.1938.

³⁶⁵ Ks. Yleinen liikehdintä kommunisteja vastaan. Siltala 1985, s. 82–90; Huttunen 2000.

³⁶⁶ Vuorinen 1995, s. 258–260.

sekä muita talonomistajia kauppalasta. Tehdas oli koonnut vuoden 1933 vaaleihin vaaliliiton, missä oli laajasti edustettuna kauppalan väestö. Vaalipropaganda kävi voimakkaana, mikä näkyi propagandavihkojen jaosta. Lehtisiä levittivät niin tehtaan kuin työväestönkin edustajat.³⁶⁷ Vuoden 1933 vaalit olivat Vuorisen mukaan erittäin kärjistyneet. Syynä tilanteeseen oli kauppalan heikko taloudellinen tila, korkea veroäyri ja työttömyys. Vastakkainasettelua lisäsi IKL:n järjestötoiminnan aktivoituminen sekä kommunistien vainoaminen.³⁶⁸

Tehtaan vaalipropaganda perustui voimakkaasti vallassaolijoiden virheiden esiintuomiseen. Vuoden 1933 vaalitaistoa varten tehdas oli painattanut vihon, missä hyökättiin voimakkaasti kauppalan hallintoa ja työläisten järjestöjä kohtaan. Kauppalan viranomaisia syytettiin rötöksistä, tehottomuudesta ja rehellisten työläisten pettämisestä. Syylliseksi kauppalan ahdinkoon vihko esitti: ”*Kansainvälisen marxismin puolesta toimivat suutarit, räätälit ja maalarit ovat kunnan asiat hunningolle saattaneet.*”³⁶⁹ Tehdas oli painattanut myös vaalijulistein, missä korkea veroäyri esitettiin taakkana myös tavalliselle työläiselle. Julisteessa oli vaadittu toimenpiteitä työttömyyden vähentämiseksi sekä vanhusten, lapsien, työkyvyttömien ja sairaiden aseman parantamiseksi. Toisaalta julisteessa vaadittiin, että kunnan ei enää pitänyt tukea juoppoja, hulttioita ja laiskureita. Tehdas vaati työläisiä kantamaan vastuuta poistamalla valtuustosta vastuuttomat henkilöt, jotka olivat julistein mukaan toimineet valheellisesti työläisten puolella.³⁷⁰ Propagandatyötä harjoitettiin myös tehtaan jakamien lentolehtisten avulla. Eräässä lentolehtisessä tehtaan vaatimus ilmaistiin seuraavasti: ”*Te Yhtyneitten ja Paperituotteen palveluksessa olevat! Tämän kauppalan veronmaksajat vetäkää äänenne näin: Sosiaalidemokraattien vaaliliitto: Tämä ei ole teidän listanne. Veroäyri yhteisvoimin kohtuulliseksi vaaliliitto.*” Jälkimmäisen listan nimet olivat jätetty esiin kun taas vaalilipun sosiaalidemokraattien nimet oli poistettu ja tilalle laitettu kieltö. Esimerkkinä toiminut viiva oli laitettu kohtaan, missä toisena ehdokkaana oli Rudolf Waldenin poika Juuso Walden.³⁷¹ Hän oli lähtenyt ajamaan muutosta kunnallispolitiikassa. Propagandan levittämiseen soveltuneen paikallislehden haastattelun kautta hän oli ottanut esille omia poliittisia päämääriään. Hän korosti tehtaan merkitystä kauppalan veronmaksajana. Juuson mukaan kauppa oli

³⁶⁷ VTY, KOJ 7B:1 Valkeakoskelainen työläinen; VTY, KOJ 7B:2 Sinä Valkeakosken veronmaksaja.

³⁶⁸ Vuorinen 1995, s. 260–261.

³⁶⁹ VTY, KOJ 7B:2 Sinä Valkeakosken veronmaksaja.

³⁷⁰ VTY, KOJ 7B:4, Vaalijuliste, Kaikille, Kaikille, Kaikille.

³⁷¹ VTY, KOJ 26:3 Vaalimainos kauppalan kunnanvaltuutettujen vaali 4-5.6.1936.

riippuvainen tehtaan maksamista veroista. Näin ollen hän vaati myös tehtaan äänen esiin saamista kauppalan päätöksenteossa.³⁷² Waldenin toiminta tuotti tulosta, sillä hänet valittiin kauppalanvaltuustoon saman vuoden vaaleissa³⁷³. Valtasuhteita tehdas ei kuitenkaan kyennyt muuttamaan propagandasta huolimatta.

Tehdas oli määrittänyt huoltotarkastajan toimenkuvaan poliittisen tilanteen seurannan. Omassa raportissaan Pauli Salminen puuttui vuoden 1937 alussa paikkakunnan poliittiseen tilanteeseen. Kunnallisvaaleissa oli sosialisteille annettu 414 ääntä enemmän kuin porvareille. Salmisen mukaan kehitys oli suotuinen, sillä kesän eduskuntavaaleissa ero oli vielä ollut 680 ääntä. Salminen totesi, että ”*toivotonta ei ole valkeakoskelaisten elämäkatsomuksen ja mielipiteitten muuttaminen.*” Syynä sosialistien suurempiin äänimääriin hän näkee kotipropagandan, joka oli kohdistunut tehdasta vastaan. Propagandaa olivat harrastaneet Salmisen mukaan tehtaasta riippumattomat henkilöt, jotka olivat vierailleet kodeissa, työväentalolla ja ompeluseuroissa. Salminen mainitsee tehtaasta kerrotuiksi valheiksi asunnon saannin vaikeuden, eläkkeiden myöntämättömyyden, huonot asunto-olot sekä työmaaterrorin.³⁷⁴ Salmisen tekstistä käy ilmi tehtaan johdossa vallinnut huoli työläisiin vaikuttaneista vaarallisista poliittisista tahoista. Salminen uskoi vakaasti siihen, että työläisistä kyettäisiin saamaan porvarillisia päämääriä ajavia henkilöitä. Tämän todistaa hänen kertomuksensa nuorison oloista paikkakunnalla. ”*Voin esimerkkinä mainita erään isän sanat: Minä kyllä olen punainen ja sosialisti, mutta minun pojistani tulee valkoisia*”³⁷⁵. Tämä motivoi varmasti tehtaan johtoa unelmoimaan täysin valkoisesta ja harmonisesta tehdasyhdyskunnasta. Pyrkimys punaisten työläisten kasvattamiseksi valkoisiksi oli utopiaa, mutta tehtaan johdossa pyrittiin käännettävään mahdollisimman suuri joukko työläisistä porvarilliselle puolelle.

Valkeakosken työväenyhdistyksessä huomioitiin tehtaan voimakas vaalipropaganda vuoden 1936 kunnallisvaalien yhteydessä. Tehdas oli jakanut työläisille kirjeitä ja irtolehtisiä, jotka olivat täynnä vaalipropagandaa. Työväenyhdistyksessä ymmärrettiin tehtaan tarkoitusperät, joista kerrotaan vuosikertomuksessa seuraavaan tapaan ”*paikallisen tehtaan suunnitelma väestön käännettämiseksi porvarillismieliseksi jatkuu edelleen*” Pelko oli työväenyhdistyksessä

³⁷² Työttömyys Valkeakoskella, eräs haastattelu. VSS 13, 30.3.1933.

³⁷³ Kunnallisvaalit. Vaalivoitto oikeistolle Valkeakoskella. VSS 49, 8.12.1933.

³⁷⁴ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.11.1936–15.1.1937.

³⁷⁵ Idem.

niin voimakas, että yhdistys ei uskaltanut koota perinteistä vappukulkuetta. Syynä tähän oli yhdistyksen mukaan se, että tehdas aloittaisi varmuudella painostustoiminnan marssille osallistuneita kohtaan.³⁷⁶ Tehtaan toiminta oli ajanut työväenyhdistyksen varovaisuuteen sekä maltillisuuteen. Näin tehdas oli saavuttanut osavoiton taistelussaan omien arvojensa juurruttamisessa yhteisöön.

6.2. Oikea lehti työläisten luettavaksi

Tehdas toimi aktiivisesti työläisten poliittisen maailmankuvan muokkaamisessa. Toiminta-ajatus perustui ajatukseen siitä, että sivistämisen kautta työläisistä saataisiin luotettavampia. Tätä sivistystyötä oli tehty tarkasti tehtaan johdon asettamien tavoitteiden mukaisesti. Tehdas ja myöhemmin sen palokunta piti yllä omaa kirjastoa, minkä tiloissa työntekijät saivat lukea sanomalehtiä ja aikakauskirjoja³⁷⁷. Kirjaston kirjat ja lehdet oli valittu tarkasti tehtaan edustamaan poliittiseen ajatusmaailmaan sopiviksi. Tehdas toimi aktiivisesti oikeanlaisten lehtien levittämisessä. Ab Walkiakosken hallituksen lehtitilauksesta kerrotaan vuodelta 1929 seuraavaan tapaan: ”*Anmäldes, att för år 1929 bland arberare spridits följande borgerliga tidningar: Uusi Suomi 369 exemplar, Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat 514 exemplar, Viikko sanomat 75 exemplar och Hakkapeliitta 219 exemplar. Ytterligare hade på bolagets bekostnad åt 146 arberare prenumerats tidningen Riippumaton Työläinen*³⁷⁸.” Vain Riippumaton Työläinen oli täysin ilmainen vuosikerta, muista työläiset maksoivat pienen nimellisen hinnan. Kuten tilausmääristä huomataan, niin paikalliset uutiset kiinnostivat työläisiä eniten. Ilmainen propagandalehti ei ollut herättänyt kiinnostusta.

Tehdas pyrki säilyttämään tehtaan työläisille varsin laajaa mahdollisuutta tilata porvarillisia lehtiä. Esimerkiksi vuoden 1938 tilauksiin oli lisätty enemmän lehtiä kuin vuonna 1929. Uusina lehtinä tulivat Ajan suunta, Suomen Urheilulehti, Hämeen Sanomat ja Aamulehti. Työläisten saama lehtietu oli rajattu siten, että he saivat tilata

³⁷⁶ VTY2, 10, Valkeakosken työväenyhdistys ry:n vuosikertomus vuodelta 1936.

³⁷⁷ Katsaus A.B. Walkiakosken Palokunnan toimintaan, TÄ 2, 1932, s. 10–11; Siren 1997, s. 118.

³⁷⁸ UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 12.2.1929. Viikko sanomat ilmestyivät Helsingissä vuosien 1923–1936 välisenä aikana. Lehden rahoituksesta vastasi kotimarkkina- ja puunjalostusteollisuus. Lehti ilmestyi kerran viikossa, kerraten menneen viikon uutisia. Lehdessä oli myös sivun verran paikallisuutisia Valkeakoskelta. Tommila 1988b, s. 271. Hakkapeliitta ilmestyi Helsingissä vuosien 1925–1944 välillä. Sen julkaisemisesta vastasi suojeluskuntajärjestö. Lehdessä kerrottiin suojeluskunnan tapahtumista ja asioista. Hersalo 1962, s. 208. Riippumaton työläinen ilmestyi Helsingissä vuosien 1928–1932 välillä. Lehti perustettiin lakkojen murtoa varten. Se oli sosialismia ja kommunismia vastustava lehti. Rahoittajana lehdelle toimivat työnantajat. Tommila 1988a, s. 316.

Uuden Suomen sekä valita lisäksi Aamulehden, Ajan Suunnan tai Hämeen Sanomat. Tämän lisäksi he saivat tilata yhden paikallisen lehden ja tämän lisäksi joko Urheilulehden tai Hakkapeliitan.³⁷⁹ Tehdas pyrki Rudolf Waldenin valtakaudella vaikuttamaan työläisten lukuvalintoihin tarjoamalla heille edullisia lehtitarjouksia. Näiden lehtien sisältämä arvomaailman toivottiin vaikuttavan työläisten ajatuksiin ja arvoihin. Samalla edulliset lehdet olivat paikkakunnalla kilpailemassa työväenliikkeen lehtien asemasta.

6.3. Hyveellinen kanssakäyminen

Ab Walkiakoski järjesti tehtaillaan työskenteleville naisille tai työläisten puolisoille ompelukursseja. Näitä kuukauden kestäviä kursseja järjestettiin 1931 kahdesti. Syyksi tähän oli se, että innokkaita äitiä ja tyttäriä oli enemmän kuin kurssille olisi mahtunut. Ensimmäisen kurssin oli läpikäynyt 47 naista ja toisen kurssin 45 naista, tämän lisäksi innokkaita olisi ollut vielä enemmän. Kurssien tarkoituksena oli kehittää tehtaan työväestön naisten hyvinvointia, kun he kurssin käytyään olisivat kykeneviä tekemään osan vaatteista itse. Kurssin päättymisen jälkeen pidetyssä juhlassa oli esitelty valmistuneita tuotoksia. Tämän lisäksi juhlaan kuului puheet, joissa korostettiin naisten töiden merkitystä ja tarpeellisuutta. Juhlassa esitettiin kiitosta myös opettajille ja tehtaan isännistölle.³⁸⁰ Ompelukurssi on erinomainen esimerkki sukupuolisten roolien esiintuomisesta. Naisia opetettiin vaatteiden ompeluun ja korjaukseen, koska se oli heidän tehtävänsä. Mutta loppujuhlassa kunniaa osoitettiin tehtaan isännistölle, eli niille miehille, jotka olivat antaneet tilat ja materiaalit toimintaan. Toisaalta ompelukurssit oli tarkoitettu työväestön naisten ja virkailijoiden sekä insinöörien puolisoitten tapaamispaikaksi. Näiden tilaisuuksien avulla pyrittiin saavuttamaan yhteistyötä näiden ryhmien välille. Samalla työläiset saatiin keskenään tehtaan valvomaan tilaan tehtaan toivomien vaikutteiden alaiseksi.

Joulukuussa 1934 Rudolf Walden piti isännöitsijöiden kokouksessa alustuksen tarpeesta muodostaa yhteistyötä työläisten ja heidän esimiestensä välille. Waldenin mukaan virkailijoiden ja heidän vaimojensa tuli aloittaa kanssakäyminen työläisperheiden vaimojen kanssa. Toisaalta naimattomien naisvirkailijoiden tuli tutustua naimattomiin työläisnaisiin. Tarkoituksena oli järjestää yhteisiä kokoontumisia,

³⁷⁹ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 13–14.10.1937.

³⁸⁰ Kotiompelukurssit Valkeakoskella. TÄ 2. 1931, s. 16–17.

kerhotoimintaa, voimistelua ja urheiluseuratoimintaa.³⁸¹ Walden pyrki toiminnalla sitomaan työläisnaiset tiukemmin tehdasyhteisöön. Samalla pyrittiin heikentämään työväenyhdistyksen ja muiden tehtaan kannalta haitallisten yhdistysten vaikutusvaltaa työläisnaisiin. Walden oli ottanut naisten välisen yhteistyön lisäämisen asiakseen, sillä hän oli tuonut asian uudelleen esille helmikuussa 1935. Hän käski isännöitsijöitä tarttumaan tähän toimeen tosissaan, sillä asia oli helposti hoidettavissa.³⁸² Walden toisti toivomuksensa uudelleen syyskuussa 1938³⁸³ ja kesäkuussa 1939³⁸⁴. Walkiakoskella Waldenin vaatimukseen oli tartuttu pöytäkirjojen mukaan parhaiten. Vuoden 1938 elokuuhun mennessä Valkeakoskella kerrottiin insinöörien kotonaan järjestämistä kahvihetkestä ja saariretkistä. Lisäksi Valkeakoskella oli pidetty osastojen kesken vuosijuhlia, joista osan toiminta oli johtanut todelliseen yhteistyöhön.³⁸⁵

6.4. Isänmaallisen toiminnan merkitys tehtaan johdolle

6.4.1. Tehtaan miehet mukaan suojeluskuntaan

Waldenilla oli läheinen suhde suojeluskuntalaitokseen, joten oli luonnollista, että tehdas tuki taloudellisesti paikallista suojeluskuntaa. Toiminta oli yleistä suomalaisessa suurteollisuudessa³⁸⁶. Seppo Satamon mukaan yhtiö oli Valkeakosken suojeluskunnalle kaikki kaikessa ja näin ollen oli luontevaa käyttää siitä nimitystä tehdassuojeluskunta³⁸⁷. Walden oli antanut ohjeet toiminnan tehostamiseksi tehtaalla. Kalle Vuorisen mukaan työnjohtajilla ja insinööreillä oli Waldenin antama tehtävä, jonka mukaan kaikki työläismiehet tuli saada mukaan suojeluskuntatoimintaan.³⁸⁸ Olli Vuorisen mukaan työläinen koki arvonnousua tehtaan johdon silmissä, jos hän liittyi suojeluskuntaan³⁸⁹. Toisaalta suhde oli vastavuoroinen. Kun vuonna 1927 kaksi tehtaan työntekijää oli jäänyt kiinni varkaudesta tehtaalla, niin heidät erotettiin samalla myös suojeluskunnasta³⁹⁰. Käytännöllisesti katsoen suojeluskunta toimi tehtaan kontrolloimana yksikkönä, minkä tarkoituksena oli suojata tehtaan etuja alueella.

³⁸¹ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 4.12.1934.

³⁸² UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 22.2.1935.

³⁸³ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 13.9.1938.

³⁸⁴ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden ja huoltotarkastajien yhteisen kokouksen pöytäkirja 9.6.1939.

³⁸⁵ UPM, YP, C6, Huoltotarkastajien kokouksen pöytäkirja 30.8.1938.

³⁸⁶ Kettunen 2001, s. 27; Koskinen 1989, s. 108; Vasara 1997, s. 343–348.

³⁸⁷ Satamo 1998, s. 50.

³⁸⁸ Vuorinen 1966, s. 97; Sama teksti uudessa painoksessa, Vuorinen & Vuorinen 1996, s. 112.

³⁸⁹ Vuorinen 1995, s. 49.

³⁹⁰ SA, SK1410, Valkeakosken suojeluskunnan vuosikertomus 1927.

Suojeluskunta oli tehtaalle konkreettinen turvatakuu. Valkeakosken suojeluskunta ymmärsi asemansa ja riippuvuutensa tehtaasta. Järjestö oli erittäin kiitollinen yhtiön tuesta, mikä ilmenee vuosikertomusten päätöksistä lähettää kiitossähke vuosittain suoraan Rudolf Waldenille³⁹¹.

Tehdas alkoi tukea suojeluskuntaa kansalaissodan loppumisesta lähtien. Tehtaan johdossa tukemista kannatettiin ja samalla todettiin kunnalta rahan saamisen olevan mahdotonta, sillä kunnanvaltuusto oli täynnä sosialisteja³⁹². Tehdas oli antanut suojeluskunnalle kanavakonttorista kansliatilat sekä lainannut seurahuonetta tarpeen mukaan. Rahallista tukea jatkettiin läpi 1920- ja 1930-luvun³⁹³. Rahallinen tuki oli mahdollista vähentää verotuksesta, mikä tuli ilmi tehtaan ja kauppalan oikeustaistelusta³⁹⁴. Näin ollen tukeminen oli ideologisen taustan lisäksi edullista verotusnäkökohdasta katsottuna. Vuosittaiseen toimintaan jaetun rahan lisäksi suojeluskunnalle annettiin erillistä varusterahaa, millä hankittiin uusia aseita. Tämän lisäksi lähiseudun suojeluskunnille annettiin vuosittaiset avustukset.³⁹⁵ Tehdas oli rahallisen tuen lisäksi rakennuttanut suojeluskunnalle ampumaradan vuonna 1932 ja 75 neliömetrin ampumamajan 1934³⁹⁶.

Tehtaalla järjestettiin vuonna 1937 suunnittelukokous uutta konttorirakennusta varten. Tässä yhteydessä kävi ilmi suojeluskunnan ja tehtaan välinen yhteistyö. Uuden rakennuksen toiseen kerrokseen suunniteltiin suojeluskunnalle kahta huonetta, joista toinen oli tarkoitettu aseille. Tämän lisäksi Lotille tuli järjestää kahvinkeittomahdollisuus.³⁹⁷ Kun käytännöllisesti katsottuna suojeluskunta oli toiminut koko ajan tehtaan omistamissa huoneistoissa ja säilyttänyt niissä aseitaan³⁹⁸ ei voi olla tekemättä päätelmää siitä, että näin tehdas piti yllä väkivaltakoneistoa hädän varalta. Työläiselle tieto pistoolien, kiväärien ja konekiväärin säilyttämisestä tehtaan tiloissa oli viesti siitä, että epäjärjestyksen aikana niitä voitaisiin käyttää kapinoinjia vastaan.

³⁹¹ SA, SK1410, Valkeakosken suojeluskunnan vuosikertomukset 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939 ja 1940.

³⁹² UPM, ABW, A2a, Sammanträde styrelsen för Aktiebolaget Walkiakoski 11.8.1919.

³⁹³ Ks. Tehtaan maksaman rahallisen tuen määrästä. Liite 8.

³⁹⁴ Ab. Valkiakosken ja Valkeakosken kauppalan välinen verovalitus v:lta 1926 päättynyt korkeimmassa hallinto-oikeudessa. VSS 38, 19.9.1929.

³⁹⁵ Esim. UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 14.3.1939.

³⁹⁶ Satamo 1998, s. 95–98.

³⁹⁷ UPM, YP, C6, Walkiakosken uuden konttorirakennuksen suunnittelu kokous 18.1.1937.

³⁹⁸ Suojeluskuntaa käsittelevässä artikkelissa todetaan tehtaan antaneen suojeluskunnalle vuokrattomat kanslia- ja varastohuoneet sekä harjoitushuoneistot. Vapautumisensa ja suojeluskuntiansa perustamisen 20-vuotisjuhla. VSS 17, 29.4.1938.

Suojeluskunnan aseet toimivat mentaalisenä pelotteena muistuttaen kansalaissodan voittajien läsnäolosta ja sen omaamasta voimasta.

Ajatus suojeluskuntalaisten etusijalle asettamisesta työhön ottamisen yhteydessä esiintyy useissa lähteissä 1930-luvun alussa. Toimintaa harjoitettiin Waldenin hallitsemien tehtaiden ulkopuolella, kuten Tarmo Koskisen tutkimalla Tervakosken tehtaalla, missä liittyminen suojeluskuntaan olisi nostanut työläisen parempaan työtehtävään³⁹⁹. Yhtyneiden Paperitehtaiden vuoden 1932 vuosikertomuksen mukaan maaseudun läheisyys takasi sen, että ”*suojeluskuntiin kuuluvat maanviljelijäin pojat pyrkivät tehtaidemme palvelukseen, siten syrjäyttäen epäluotettavamman aineksen*”⁴⁰⁰. Maanviljelijöiden poikien etuna oli usein se, että he edustivat poliittisesti tehtaan arvomaailmaa. Olli Vuorisen mukaan Valkeakoskella oli käytössä 1930-luvulla seuraava hokema: ”*Päivää, olen Pälkäneeltä, kuulun suojeluskuntaan*”⁴⁰¹. Kuten Vuorinen toteaaakin, että tämä kansanperinteessä kulkenut sanonta ei ole lainkaan tuulesta temmattu, vaan sillä on varsin paljon kosketuspintaa todellisuuteen. Suojeluskuntalaisten suosimista harjoitettiin myös palkkauksen muodossa. Siitä kertoo elokuussa 1933 pidetyn isännöitsijöidenkokouksen pöytäkirja, jonka mukaan suojeluskuntaan kuulumisen oli ehtona vuosisopimusten tekemiselle⁴⁰².

Työläisten saaminen suojeluskunta toimintaan ilmenee myös huoltotarkastaja Pauli Salmisen kuukausiselostuksesta. Siinä hän toteaa: ”*Suojeluskuntaan kuulumisen ei enää ole virkailijoiden yksinomaisena asiana, vaan esimerkiksi juuri Valkeakoskella suojeluskuntaharrastus on voimakkaassa nousussa työläisten keskuudessa - asia, jolla voi olla myöhemmin hyvinkin laajakantaiset seuraukset*”⁴⁰³. Voimakas painostus oli saanut työläiset siirtymään sankoin joukoin suojeluskunnan pariin.

Suojeluskunnan merkityksestä kertoo myös Työn Äärestä -lehden suojeluskuntaan liittyvät kirjoitukset. Lehdessä kerrottiin usein Valkeakosken suojeluskunnan toiminnasta. Suojeluskunnan suhteesta tehtaaseen kerrottiin muun muassa tilastollisten materiaalien avulla. Harrastustuntikeskiarvot kertovat, että innokkaimmin tehtaalla suojeluskuntatoimintaa osallistuttiin oppilaskoulun, metsäosaston ja konttorin toimesta. Vähiten toimintaan oli osallistuttu paperitehtaan,

³⁹⁹ Koskinen 1989, s. 108–109.

⁴⁰⁰ UPM, YP, D1, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön vuosikertomus 1932.

⁴⁰¹ Vuorinen 1995, s. 49.

⁴⁰² UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 24.8.1933.

⁴⁰³ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 1.5.–1.6.1936.

sulfiittitehtaan ja rakennusosaston piirissä.⁴⁰⁴ Tulos ei varmasti yllättänyt tehtaan johtoa, sillä kaikkein työläisvaltaisimmat osastot olivat vähiten edustettuna suojeluskunnan toiminnassa. Kiinnostuksen kärjessä olivat osastot, joissa oli vähiten varsinaisia työläisiä. Tilaston julkituominen lehdessä oli varmasti tarkoituksenmukaista ja sillä pyrittiin lisäämään aktiivisuutta huonoimmin sijoittuneiden osastojen parissa. Toisaalta tilasto osoitti tehtaan johdolle ne osastot, joiden keskuudessa tuli harjoittaa eniten painostusta ja valistustoimintaa.

Seppo Satamon suojeluskuntahistoriikki pitää sisällään muistitietoa tehtaan ja suojeluskunnan suhteesta. Monelle haastatellulle oli jäänyt mieleen työhönottotilaisuudessa esitetyt kysymykset halukkuudesta liittyä suojeluskuntaan. Työhönottajana toimineen Arvid Erikssonin kerrottiin pitäneen suojeluskuntaan liittymistä ehdottomana ehtona työn saamiselle. Satamon mukaan todellisuus ei kuitenkaan ollut näin ehdoton. Tehdas oli harjoittanut tämänkaltaista työhönotto politiikkaa, mutta Satamon mukaan ei näin suuressa mittakaavassa. Mielenkiintoiseksi asian tekee jäsenmäärän kaksinkertaistuminen vuosien 1929–1930 välillä. Synä tähän Satamo näkee esikunnan puuttumisen miesten passiivisuuteen, uuden aluejärjestelmän ja sen lisääntyneiden tehtävien kera, oikeistolaisuuntausta ja viimeisenä vasta tehtaan palkkauspolitiikan. Satamon mukaan muut syyt olivat tehtaan toimia merkittävämmät.⁴⁰⁵ Satamon väitettä vastaan nousee muun tutkimuskirjallisuuden ja tehtaan oman alkuperäisaineiston todellisuus. Jäsenmäärään vaikutti vahvasti taloudellinen laskusuhdanne. Työpaikkansa varmistavien ja työtä hakeneiden kannatti oman edun vuoksi liittyä suojeluskuntaan.

Sotilaallisen toiminnan suosiminen kuului tärkeänä osana tehtaan toimintaan. Suhtautuminen reserviläisharjoituksiin lähteviin työläisiin tuli esille hallituksen kokouksessa vuonna 1933. Kaikille kahden viikon irtisanomis- ja vuosisopimuksen kirjoittaneille oltiin valmiita maksamaan palkka reserviläisharjoitusten ajalta. Tämän lisäksi kaikille suojeluskuntaan kuuluville tuli maksaa harjoitusten ajalta palkkaa. Huoltovelvollinen suojeluskuntalainen sai 80 % palkasta, kun vastaavasti ilman huoltovelvollisuutta ollut suojeluskuntalainen sai tyytyä 60 % palkasta. Sopimusten nojalla palkkaa saavat huoltovelvolliset saivat 60 % palkasta ja sopimuksen tehnyt ilman elatusvelvollisuutta ollut työntekijä sai 20 % palkasta.

⁴⁰⁴ Suojeluskunta toiminta Valkeakoskella. TÄ 1, 1937, s.13.

⁴⁰⁵ Ks. liite 6; Satamo 1998, s. 72–74.

Tämän lisäksi suojeluskuntaharjoitukset, mitkä kestivät kuusi päivää tai vähemmän takasivat täyden ansion.⁴⁰⁶ Tehdas pyrki osoittamaan palkanmaksulla sen, että isänmaan palvelus ei haitannut toimeentuloa. Erityisen hyvät edut sai kuulumalla suojeluskuntaan.

6.4.2. Nuorille oma poikaosastonsa

Tehtaan ja suojeluskunnan tarkoituksena oli kasvattaa nuorista isänmaallisia ja sotilaallisia yksilöjä. Tähän tarkoitukseen Valkeakosken suojeluskuntaan perustettiin oma poikaosasto vuonna 1929. Poikaosaston perustamisen taustalla oli Lotilan teollisuusammattikoulun perustaminen. Oppilaat muodostivat oman komppaniansa kouluun tullessaan, minkä lisäksi he liittyivät automaattisesti Valkeakosken suojeluskuntaan. Ammunnalla oli tärkeä merkitys koulun oppilaiden toiminnassa kouluaihana ja sitä he saivat lisää suojeluskunnan kautta. Lotilan poikien merkitys suojeluskunnan poikaosaston runkona oli Satamon mukaan ratkaiseva. Alussa oli vaikeutta saada muita poikia mukaan toimintaan. Tästä seurasi se, että suojeluskunnassa pyrittiin lisäämään värväystä myös työläispoikien keskuudessa.

Tehdas vastasi oppilaskoulun puolella oppilaiden isänmaallisesta kasvatuksesta. Suojeluskunta ja sen aatteet olivat merkittävänä teemana koulun opetuksessa. Tätä ajatusmaailmaa vahvistamaan oli kutsuttu Yhtymä-Vientirauhan toimitusjohtaja ja Waldenin hyvä ystävä Martti Pihkalan. Pihkala esitelmöi oppilaille isänmaallisen toiminnan merkityksestä todeten, että ”*suojeluskuntatyö on tahtonut ylläpitää ja kehittää teissä rakkautta isänmaahan ja valmistamaan teitä kelvollisiksi miehiksi taistelemaan isänmaan vapauden säilyttämiseksi*”⁴⁰⁷.

Suojeluskunnan poikatoimintaa lähti työnsä ohella 1930-luvun puolivälissä hoitamaan tehtaan huoltotarkastaja Pauli Salminen. Hän oli toiminut aiemmin Satakunnan suojeluskunnan poikatyön ohjaajana. Salmisen merkityksestä tässä tehtävässä kertoo Satamo, joka kuvaa Salmista suojeluskunnan onnenpotkuna.⁴⁰⁸ Hänen aloittaessaan poikaosastoon kuului noin 40 poikaa, mutta Salminen epäili ryhmän kasvavan uusien ja yhtenäisien suojeluskuntapukujen myötä⁴⁰⁹. Salmisen motiivit suojeluskunta toimintaan osallistumisesta ilmenevät hyvin suojeluskunnan lastenjuhlien raportista: ”*Juhlassa oli lapsia noin 250 ja aikuisia noin 100, ja on varmaa, että hyvä*

⁴⁰⁶ UPM, ABW, A2a, Osakeyhtiö Walkiakosken hallituksen kokous 3.8.1933.

⁴⁰⁷ PUHE. TÄ 2, 1935, s. 59–61.

⁴⁰⁸ Satamo 1998, s. 178–188.

⁴⁰⁹ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 15.8.–30.9.1936.

*isänmaallinen ohjelma ei ollut vaikutusta herättämättä nuorissa mukanaolijoissa*⁴¹⁰.” Isänmaallinen henki oli saatava tarttumaan varsinkin työläisten lapsiin, jotta heistä kasvaisi yhtenäisen yhteiskunnan ja oikean poliittisen ideologian kannattajia. Porvarillisen isänmaallisuuden iskostaminen nuorten mieliin oli vaikeata seudulla, missä työläisten vanhemmat eivät aina hyväksyneet toimintaa.

Vuoden 1938 raportissaan Salminen toteaa tyytyväisenä suojelekuntatoimintaa kohtaan lisääntyneestä mielenkiinnosta. Varsinkin innostus Lotta Svärdiin oli kasvanut nuorten tyttöjen keskuudessa. Salmisen mukaan tämä toimi osoituksena siitä yleisestä muutoksesta ja hengestä, joka oli vallinnut Valkeakosken kansan keskuudessa.⁴¹¹ Lotta Svärd oli sopusoinnussa Rudolf Waldenin muodostaman isänmaallisen tehdasyhdyskunnan ihanteen kanssa. Nuorten naisten liittyminen Lotta Svärdiin merkitsi heidän olemista poissa muista paheellisista vapaa-ajan vietoista.

6.5. Vapaan yhdistystoiminnan hankaloittaminen

Valkeakoskelle ensimmäinen paperitehtaaseen liittynyt ammattiosasto perustettiin puuhiomo- ja selluloosatyöntekijöiden toimesta 7.1.1906. Sen kohtalona oli kuitenkin joutua vuoden 1930 kommunistivainojen aikana lakkautetuksi.⁴¹² Olli Vuorisen mukaan työntekijöiden ammattiyhdistykset eivät saavuttaneet työnantajan keskuudessa hyväksyntää. Varsinkin Rudolf Waldenia voitiin pitää ammattiyhdistysten kovimpiin vastustajiin lukeutuvana. Tämä käykin hyvin ilmi tehtaan toimissa.⁴¹³ Suhtautumisesta ammattiosastojen toimintaan kertoo metallityöväen osaston luottamusmiehen valinta 1920-luvun puolivälissä. Valinnassa noudatettiin varovaisuutta, sen vuoksi tietoa luottamusmiehen persoonasta pidettiin salassa kaikin keinoin työsuojelullisin perustein, sillä tehdas tulisi erottamaan hänet heti tiedon saatuaan⁴¹⁴.

Valkeakosken työväenyhdistyksen vuosikertomuksessa vuodelta 1929 kerrotaan tehtaan tarjonnan työläisille parempia sopimuksia sillä ehdolla, että he eroaisivat työväenyhdistyksestä. Kuitenkaan näin ei työväenyhdistyksen mukaan ollut tapahtunut kertaakaan vuoden aikana. Vuosikertomuksessa kerrotaan eräästä tapauksesta seuraavasti: ”Niinpä yhdistyksemme jäsen .. erosi ennen yhtiön

⁴¹⁰ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan toimintaselostus ajalta 1.10.–31.10.1936.

⁴¹¹ UPM, YP, C6, Katsaus Valkeakosken tehtaitten huoltotyöhön 1938.

⁴¹² Paperiammattiosasto 45:n perustamisesta 70 vuotta. VS 6, 10.1.1976

⁴¹³ Vuorinen 1995, s. 295.

⁴¹⁴ Blomqvist 1995, s. 37.

palveluksesta ennen kuin kirjoitti tuon halpamaisen sopimuksen”.⁴¹⁵ Vuosikertomus antaa olettaa, että työväenyhdistysaktiivien puolella aate oli työtakin tärkeämpi vaikuttaja. Toisaalta tehdas onnistui tavoitteessaan, sillä mainitun henkilön irtisanoutuminen merkitsi yhden järjestyneen työläisen poistumista. Tehtaan johdossa pelättiin juuri työväenyhdistysaktiiveja, sillä he saattoivat jakaa poliittisia ajatuksia työläisten keskuuteen tehtaan ajalla.

Työläisten sopimuksessa oli 1930-luvulla maininta siitä, että työläinen sai kymmenen prosentin palkankorotuksen jos hän *”ei ole kuulunut mihinkään sellaiseen yhdistykseen, järjestöön tai yhteenliittymään, joka toimii Suomen valtio- ja yhteiskuntajärjestyksen väkivaltaiseksi kumoamiseksi tahi tarkoittaa tällaisen toiminnan edistämistä tai tekemistä välillisesti tai välittömästi*”⁴¹⁶. Toivo Nordbergin mukaan samankaltaisia lisäyksiä oli käytössä myös muilla paperitehtailla, kuten Rosenlewillä ja Kajaani Osakeyhtiöllä. Syynä työläisten kannalta edullisten sopimusten tekoon oli tehtaan johdon tavoite luotettavan kantajoukon muodostamisesta.⁴¹⁷ Näin palkankorotuksen avulla pyrittiin pitämään parhaat työläiset erossa kommunistien toiminnasta. Työläiselle pysyminen erossa arveluttavasta toiminnasta tiesi lisäansioita, jotka vaikuttivat halukkuuteen osallistua palkankorotusta vaarantavaan toimintaan. Työläiset, joille kymmenen prosentin sopimusta tarjottiin, olivat etuoikeutettuja saamaan yli kuukauden ylimääräisen palkan vuoden lopussa. Taloudellisessa mielessä kannustin oli varmasti merkittävä.

Tehtaan johdossa ei peitelty kommunistien vastaista toimintaa. Tämän tarkoituksena oli tuoda kaikkien työläisten tietoisuuteen kommunistisen toiminnan seuraukset. Tehtaan työntekijöiden valinnasta vastannut Eriksson oli lähestynyt Pohjois-Sääksmäen suojeluskunnan päällikköä kysymyksellä erään henkilön taustoista. Samassa yhteydessä hän mainitsee tehtaan johdon toiminnasta: *”että tämän pitäisi olla kommunistien palveluksessa. Kun täkäläisellä tehtaalla on koitettu tehdä mahdollisimman tarkkaa puhdistusta tämän luontoisista henkilöistä.*”⁴¹⁸ Puhdistukset tapahtuivat tehtaan johdon aktiivisen toiminnan kautta.

Raimo Blomqvistin tutkimuksen mukaan metallityöväen ammattiosasto oli jo vuonna 1925 huolestunut työnantajan aktiivisuudesta johtaa työläisiä tehtaan kannalta

⁴¹⁵ VTY2, 10, Valkeakosken työväenyhdistys ry:n vuosikertomus vuodelta 1929.

⁴¹⁶ ABW, D2, Työntekijäsopimus 27.2.1932.

⁴¹⁷ Nordberg 1980, s. 333.

⁴¹⁸ Satamo 1998, s. 77.

suotuisiin järjestöihin. Työläisiä oli kehoitettu osallistumaan tehdaspalokunnan näyttämön sekä nuorisoseuran toimintaan.⁴¹⁹ Blomqvistin mukaan tehtaan käännytystoiminta oli alkanut Waldenin ensimmäisen toimintavuoden aikana. Kalle Vuorinen puolestaan ajoittaa tehtaan aktiivisen painostustoiminnan myöhemmään ajankohtaan 1930-luvun alkuun. Hän kertoo työväenyhdistyksen historiikissa kirjeestä, mikä oli lähetetty vuonna 1935 erääseen valtion elimeen. Vuorinen ei täsmennä tarkasti sitä tahoa, kenelle kirje oli osoitettu, mutta kyse oli ilmeisemmin sama mikä tuli ilmi eduskunnan keskustelussa 1936⁴²⁰. Kirjeessä kerrottiin tehtaan harjoittaneen positiivisesta suhtautumista työläisten yhteenliittymiin vielä 1920-luvun lopulla, mutta tämän jälkeen yhtiön kanta oli jyrkentyneet. Yhtiöllä oli käytössään järjestelmä, millä työläiset saatiin pidettyä työväenyhdistysten ulkopuolella. Kirje perusti väitteensä ajatukselle siitä, että tehdas oli saanut yliotteen työläisistä 1930-luvun alun laman avulla. Työttömyydellä uhattiin työläisiä, jos he eivät liittyisi tehtaan soittokuntaan ja urheiluseuraan⁴²¹. Tämän lisäksi syrjintä ilmeni siten, että töihin otettiin vain suojeluskuntaan ja porvarillisiin urheiluseuroihin kuuluneita. Tämän lisäksi toisessa lausunnossa oli tuotu esille tehtaan häikäilemätön tapa suhtautua pitkään tehtaalla olleisiin työläisiin, jotka erotettiin ammatillisiin järjestöihin kuulumisen vuoksi. Tehtaalla kerrotaan olleen myös musta lista, mihin oli kirjattu työläisten nimet ja heillä ei ollut minkäänlaista mahdollisuutta työskennellä enää tehtaan palveluksessa.⁴²² Blomqvistin ja Vuorisen eriävät tulkinnat kertovat siitä, että asioiden tila nähtiin erilaisissa yhdistyksissä erilaiseen tapaan. Varmaa on kuitenkin se, että Waldenin myötä oli tehtaalla aloitettu tiedostettu toiminta työläisten järjestystoimintaa vastaan.

6.6. Tehdaspalokunta – oikeanlaista harrastustoimintaa

Tehdaspalokunnan merkitys tehtaan suojelusuhteen osana oli merkittävä. Sen avulla pyrittiin takaamaan tehtaan turvallisuus ja työn jatkuvuus. Häiriönä tähän normaaliuteen olivat tulipalot. Ne uhkasivat niin tehtaan johtoa kuin työläistäkin. Toiminnan menestyksen kannalta oli tärkeää, että palokunta harjoitteli usein ja suurella osallistujamäärällä. Tämän lisäksi palokuntalaisille tuli järjestää kolutusta. Vuonna 1932

⁴¹⁹ Blomqvist 1995, s. 43–44.

⁴²⁰ Vrt. VP pöytäkirja 15.4.1936, s. 4321–4416

⁴²¹ Kirjeessä oli esitetty ympärilyövästi tapaukset, jotka löytyvät täsmällisesti Rudolf Waldenille lähetetystä kirjeestä. YP, C3, Tietoja työmaaterrorista Valkeakoskella; ks. Työmaaterrorin sisällöstä tarkemmin kappaleessa 9.1.1.

⁴²² Vuorinen 1966, s. 91–93; Sama teksti uudessa painoksessa, Vuorinen & Vuorinen 1996, s. 107–109.

oli järjestetty kahden viikon jaksoissa kurssit palotorjunnasta ja ensiavusta⁴²³. Tehtaalla syttyi usein pieniä paloja, mitkä kyettiin torjumaan tehtaan palokunnan voimin. Suurten tulipalojen yhteydessä jouduttiin turvautumaan lähialueen palokuntien apuun. Yhteisö kohtasi väliajoin suurempia onnettomuuksia. Näin tapahtui tutkimusaikakautena vuonna 1938, jolloin Myllysaaren paperitehdas ja osa Paperituotteen tehdasrakennusta tuhoutui suurpalon myötä. Tehdaspalokunnan apuna tuona tammikuisena yönä olivat alusta lähtien olleet runsaat määrät tehtaan työntekijöitä.⁴²⁴ Katastrofin yhteydessä yhteisö oli yhtenäisimmillään. Tuli edusti suurempaa asiaa kuin keskinäiset poliittiset eroavuudet. Samaa yhtenäisyyttä tehdas oli pyrkinyt saamaan aikaan myös jokapäiväisessä kanssakäynnissä.

Tehdas pyrki kehittämään omaa kulttuuritarjontaansa siten, että työläiset ja heidän esimiehensä voisivat kokoontua yhteen työajan ulkopuolellakin. Tähän tarkoitukseen tehdaspalokunta soveltui erinomaisesti. Onni Perolahti ryhtyi perustamaan näytelmäkerhoa syksyllä 1930. Siihen oli vuoden 1932 puoliväliin mennessä liittynyt jo noin kahdenkymmenen hengen näyttelijäjoukko. Työn Äärestä kertoi tämän joukon olleen innostunutta ja mukana muutama lahjakaskin näyttelijä.⁴²⁵ Tehdas tunkeutui näyttämön perustamisen myötä työväenyhdistyksen perinteiselle alueelle. Tämä johti siihen, että näyttämö kilpaili katsojista työväenyhdistyksen näyttämön kanssa. Tehdas kykeni rahoittamaan näyttämöä paremmin kuin lipputuloista riippuvainen työväennäyttämö. Tehtaan näyttämöllä oli vakinainen kuukausipalkan saanut ohjaaja ja näytelmien mukaan palkkaa saaneet näyttelijät, joille alettiin maksaa kuukausipalkkaa myöhemmin.⁴²⁶

Tehdaspalokunnalla oli oma soittokuntansa, millä oli Työn Äärestä -lehden mukaan juuret jo 1900-luvun alussa. Soittokunnan musiikkia oli kuultu paikallisissa tapahtumissa ja juhlissa. Lehti oli tuonut esille soittokunnan merkittävyyttä juuri sivistystyön saralla. Kiitosta soittokunta oli saavuttanut muun muassa Hämeenlinnassa järjestettyjen heimopäivien yhteydessä kesällä 1934, jolloin esitys oli radioitu. Tämä oli varmasti aikalaisten mielestä suuri kunnianosoitus. Soittokunnan merkitystä oli liioiteltu ja paisuteltu reilusti lehden artikkeleissa. Lehti väittikin, että ”*on syytä tunnustaa heti aluksi mainita, että edelleenkin soittokuntamme on ainoa*

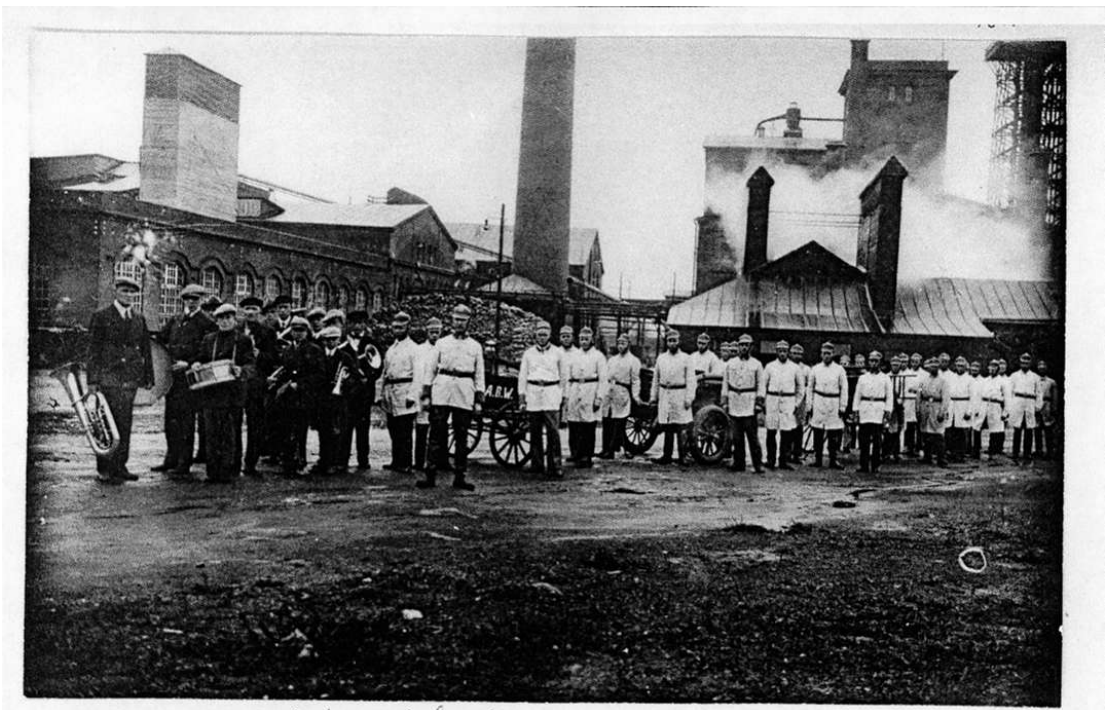
⁴²³ Katsaus A.B. Walkiakosken Palokunnan toimintaan. TÄ 2, 1932, s. 10–11.

⁴²⁴ Valtava tulipalo Valkeakosken tehdasalueella. VSS 4, 27.1.1938.

⁴²⁵ Katsaus A.B. Walkiakosken Palokunnan toimintaan. TÄ 2, 1932, s. 10–11.

⁴²⁶ UPM, YP, C6, Walkiakosken tehdaspalokunnan näyttämö, päivämäärä puuttuu vuodelta 1937.

*paikkakunnan musikaalisesta tasosta huolehtiva elin, sillä häpeä tunnustaa - paikkakunnalla ei ole edes minkäänlaista kuoroa.*⁴²⁷ Tosiasiassa valkeakoskella työväenyhdistyksellä oli oma soittokuntansa, mutta se ei ollut lehden mukaan musikaalisella tasolla mitattaessa kelpoinen saadakseen soittokunnan tittelin. Lehden asenne kuvaa sitä propagandistista luonnetta, mitä lehden toimitus piti 1930-luvun yllä. Aina kun oli mahdollista hyökätä suoraan tai epäsuorasti työväenyhdistystä vastaan, niin tilaisuus käytettiin.

Kuva 3. Palokunnan miehet puettiin sotilaalliseen tapaan vuonna 1928. Lähde: UPM, VA, Tu1, C536.

7. Huoli tulevasta työntekijäsukupolvesta

7.1. Tehdas mukana lapsen ensimmäisinä elinvuosina

Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliiton Valkeakosken osaston neuvonta-asema perustettiin Valkeakoskelle vuonna 1929. Neuvonta-aseman kustannuksista vastasi tehdas, minkä vuoksi asema oli tarkoitettu vain tehtaan työntekijöiden lapsille⁴²⁸.

⁴²⁷ Tehdaspalokunnan soittokunta Valkeakoskella. TÄ 1, 1935, s. 19–20.

⁴²⁸ Neuvonta-asema, VSS 24, 13.6.1929.

Ensimmäisen toimintavuoden aikana asemalle oli ollut käyttöä, sillä terveydenhoitaja oli tehnyt yli 1100 kotikäyntiä ja hoitanut asemalla yli 2000 tapausta⁴²⁹. Neuvonta-aseman merkitys kuvastaa patriarkaalisessa suhteessa tehtaan johdon vastuusta työläisten lapsiin.

Neuvonta-asemaa Valkeakoskella hoiti sairaanhoitaja. Hän järjesti päivittäin tarkastuksia lapsille. Tehtävään kuului lastenhoito-ohjeiden jakaminen ja neuvojen antaminen vanhemmille. Lisäksi aseman palveluihin kuului maksuttomat lääkärintarkastukset. Työn Äärestä -lehden mukaan terveystarkastus lähti tapaamaan uutta lasta heti, kun hän oli tapauksesta kuullut. Käynnin tarkoituksena oli kertoa neuvonta-asemasta ja kehottaa äitiä vierailemaan siellä. Asemalla käytyään lapsi otettiin kiinteästi osaksi tehtaan huoltojärjestelmää. Aseman perimmäisenä tarkoituksena oli saada äidit kiinnostumaan lastensa terveydestä. Heitä kehoitettiin suoraan hankkimaan tietoa lasten kasvattamisesta kirjallisuudesta ja ottamaan yhteyttä aina tarpeen vaatiessa neuvonta-asemaan.⁴³⁰ Puuttuminen lasten hoitoon ja syntymään oli tehtaan johdolta riskialtis tunkeutuminen työläiskodin omiin kulttuurillisiin tapoihin ja käytäntöihin.

Työn Äärestä -lehti kiinnitti kuitenkin varsin tiukkaan sävyyn huomiota niihin äiteihin, jotka eivät tuoneet lapsiaan neuvonta-asemalle. Työ oli vapaaehtoista, joten terveystarkastus ei lehden mukaan voinut kunnolla auttaa lasta pelkillä kotikäynneillä, jollei häntä tuotaisi asemalle lääkärintarkastukseen. Ilmeisemmin terveystarkastuksella oli oikeus käydä kodeissa niin usein kun tahtoi, mutta asemalle hän ei lapsia voinut määrätä. Lehti valistaakin vastuuntunnettomia vanhempia seuraavaan tapaan: ”*Lukuisat ovat ne äidit ja isät jotka eivät ymmärrä sitä tosiasiaa, että tautia on helpompi estää tulemasta kuin parantaa.*” Tämän perään lehdessä kerrottiin vakavana varoituksena työläisen perheestä, joka asui aivan aseman vieressä, mutta eivät olleet halukkaita tuomaan lapsiaan näyttille. Tästä seurasi se, että lapsista kahdelle kehittyi vakava selkärangantuberkuloosi. Lehti toteaaakin varsin syyttävään sävyyn: ”*Raskasta on terveystarkastuksen seisoa surullisten, syyttävien lapsensilmien edessä ja nähdä tuhon tulevan, sekä kaikkien auttamisyritysten kilpistyvän vanhempien ymmärtämättömyyden ja välinpitämättömyyden muuriin.*” Lehti pyrki rohkaisemaan niitä äitejä, jotka eivät vielä käyneet asemalla tulemaan ja samalla jättämään omaan arvoonsa ”*naapurin emännän ivapuheet*”.⁴³¹ Kirjoituksen avulla lehti pyrki saamaan työläisiä tulemaan

⁴²⁹ Tilastoa K.M:n Lastensuojeluliiton neuvonta-asemalta Valkeakoskella v:lta 1929. VSS 4, 23.1.1929.

⁴³⁰ Neuvonta-asemamme. TÄ 2, 1934 s. 18–21.

⁴³¹ Idem.

tehtaan järjestämälle neuvonta-asetalle. Tehdas pyrki huolehtimaan tulevista työntekijöistä alusta lähtien, sillä näin taataan tulevien työntekijöiden keskuuteen jo lähtökohdiltaan terveempiä työläisiä.

Terveysisar joutui Työn Äärestä -lehden mukaan puuttumaan usein perheiden asenteisiin omia lapsiaan kohtaan. Puhtauden ja siisteyden puutteeseen oli pyritty vaikuttamaan useaan otteeseen. Lehden mukaan terveysisar oli joutunut antamaan useita huomautuksia erään tyttölapsen siivottomuudesta. Kun perhe ei ollut tarttunut toimeen, oli terveysisaren pakosta leikattava tytön hiukset millikoneella puhtauden nimissä. Samankaltaisia tapauksia oli havaittavissa lapsissa, varsinkin hampaiden, käsien ja pukujen siivottomuudessa.⁴³² Terveysisar oli joutunut toimessaan astumaan vanhempien alueelle yhteisen hyvän nimissä. Terveysisar oli osa tehtaan pakkokoneistoa, jolla oli oikeus mennä työläisen kotipiiriin opettamaan työläisiä lasten hoidossa.

7.2. Kerhotoiminnalla punaista ainesta vastaan

Tehdas järjesti työläisten lapsille toimintaa niin kesäisin kuin talvisin. Lapsille ja nuorille suunnattiin toimintaa pääsääntöisesti urheilun kautta. Kerhotoiminnan alkuvaiheista on jäänyt hyvin niukasti viitteitä lähdeaineistoon. Erään viittauksen mukaan suojeluskunnan poikakerhon ei tarvinnut pitää omaa kerhonohjaajaa kesällä 1932, koska lapsien toiminnasta vastasi tehtaan palkkaama reservin vänrikki⁴³³. Vuonna 1936 tehdas ja sen rahoittama Mannerheimin lastensuojeluliitto järjesti lapsille kerhoja. Päivisin järjestettiin 12–17-vuoden ikäisille pojille kahden tunnin ajan liikuntakerhoa, minkä jälkeen pojat viettivät loppupäivän uinninopettajan kanssa. Mannerheimin lastensuojeluliiton edustaja vastasi tyttöjen ja nuorten lasten toiminnasta. Paikallislehdessä vanhempia kehoitettiin lähettämään lapsensa tehtaan kerhoihin, sillä niiden parissa nuoret oppivat oikeita harrastuksia ja taitoja.⁴³⁴ Uimakoulun suosio oli suurta, mistä kertoo vuoden 1938 tilasto, minkä mukaan osallistujia oli 400. Myös uimakausi päättyi päättäjäisiin. Vuoden 1938 päättäjäisissä pitämässään puheessa Pauli

⁴³² Opin, neuvon ja nuhteen palsta. TÄ 1, 1935, s. 39–40.

⁴³³ SA, SK1410, Valkeakosken suojeluskunnan vuosikertomus 1932.

⁴³⁴ Lasten leikkikenttä- ja urheilutoiminta on Valkeakoskella erinomaisesti järjestetty. VSS 25, 18.6.1936.

Salminen oli korostanut kerhotoiminnan korkeita tavoitteita niin fyysisen kunnon kuin lakeja noudattavan siveellisen elämän luojana⁴³⁵.

Työläisten lapsille järjestetyssä kerhotoiminnassa ei oltu täysin pyyteettömästi liikkeellä. Työn Äärestä toteaa suoraan, että tehtaan järjestämällä huoltotyöllä pyrittiin takaamaan tuleville työntekijöille tekemistä koulun ja työn aloittamisen väliin jääväksi joutoajaksi. Kerhotoimintaa järjestettiin muun muassa partiossa, mihin saattoivat osallistua lehden mukaan niin tytöt kuin pojatkin. Partion etuna oli se, että *”partioatehan kasvattaa puhdasta toverihenkeä ja opettaa olemaan aina valmiina kaikkeen hyvään, kunnioittamaan Jumalaa, kotia ja isänmaata”*.⁴³⁶ Huoltotarkastajan oli vallannut huoli nuorten tulevaisuudesta. Vanhemmat eivät päästäneet lapsiaan osallistumaan liian jyrkkiin ja työ muotoisiin järjestöihin. Tämän rinnalle huoltotarkastaja pyrki kehittämään uudenlaisia kerhomuotoja. Todellisena huolenaiheena ja syynä puuttumiseen hän kuitenkin pitää Valkeakoskella vallitsevaa *”punaista ainesta”*, jonka hän pelkäsi aloittavan nuorten kerhotoiminnan järjestämisen. Hän pyrki parantamaan epäkohdan mahdollisimman pian.⁴³⁷ Todellinen pelko tehtaan piirissä olisi se, että lapset ja nuoret saisivat muualta väärin väritynyttä tietoa. Tehtaan oli edullisempaa itse hallita lasten mieliä, kuin antaa kilpailevien punaisten liikkeiden vaikuttaa nuorten mieliin.

Tehdas pyrki herättämään työläisten keskuudessa vastuuntuntoa omia lapsiaan kohtaan. Työn Äärestä -lehden kautta tätä ajatusta oli iskostettu tehtaalla työskenteleville vanhemmille. Heille oli esitetty niitä vaaroja joita yhteiskunnassa saattaa vaania joutilaita nuoria kohtaan. Lehti esitteli pelkokuvaavaa seuraavaan tapaan: *”Nuorisomme on mennyt ajatusvapauden ja usein tuon työköyhyyden takia niin sielullisesti alas, että vaikeata on siinä saada minkään vieraan hyvän aatteen vaikutusala”*.⁴³⁸ Tehtaan pelkona oli se, että valistustoiminnalla ei saataisi aikaan niitä suuria porvarillisia päämääriä, joita tehtaan johdossa eläteltiin. Kirjoituksen taustalla oli varmasti vaikuttaneet nuoret, jotka olivat tutustuneet punaiseen aatteeseen ja näin saaneet siitä vaikutteita. Kaikkein vaarallisoin nuori oli sellainen, jolla oli alusta pitäen vahvat ja väärät ajatukset tehtaan järjestämään kerhotoimintaan tullessaan.

⁴³⁵ Onnistuneet uimakoulut. VSS 32, 11.8.1938.

⁴³⁶ Nuorison huolto. TÄ 2, 1935, s. 61–62.

⁴³⁷ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.7.–15.8.1936.

⁴³⁸ Nuorison huolto. TÄ 2, 1935, s. 61–62.

Tehtaan johdossa oltiin huolissaan työläisten lapsien koulun jälkeisestä elämästä. Koulusta päässeellä lapsella jäi kolmen neljän vuoden väli, ennen kuin hän kykeni aloittamaan palkkatyön. Juuri tämä aikakausi oli vaarallisinta aikaa nuoren tulevalle menestykselle elämässä. Työn Äärestä -lehti piti huolestuttavana sitä, että ”*tänä aikana voimakkaasti vetävät yhdistykset heitä vaikutuspiiriinsä*”. Lehti painotti vanhempien kunniakasta roolia vääränlaisten vaikutteiden estämisessä. Lehden mukaan: ”*Valitettavaa on, että meidän päivinämme kodit hyväksyvät vielä kaikkien yhdistysten ja niitten tilaisuuksien hengen ja antavat nuorten lastensa liidellä siellä yksin turmeltumassa.*”⁴³⁹ Tehdas pyrki osoittamaan oikeiden järjestöjen hyvyden ja samalla se leimasi muut yhdistykset vaarallisiksi ja mieliä turmeleviksi.

7.3. Koulutuksen merkitys

Tehtaan johdossa ymmärrettiin myös se, että valistustyö ei tuottanut aina toivottua tulosta. Kaikkia työläisiä ei ollut mahdollista kasvattaa kuuliaisiksi. Walkiakoski seurasi teollisuuden piirissä herännyttä keskustelua omien oppilaskoulujen tarpeellisuudesta. Koska tehtaalla ei ollut resursseja perustaa omaa koulua, niin tehdas haki apua luonnolliselta yhteistyökumppaniltaan Yhtyneiltä Paperitehtailta. Vuoden 1929 alussa järjestettiin Valkeakoskella kokous, missä suunniteltiin uuden koulun mahdollista sisältöä ja toimintaa. Kokouksella ei ollut varsinaista päätösvaltaa, mutta se ehdotti uuden koulun suuruudeksi 48 oppilasta ja sijaintipaikaksi Lotilan kartanoa⁴⁴⁰ Valkeakoskelta.⁴⁴¹ Yhtiöt pääsivät yhteisymmärrykseen koulun kustannuksista ja koulu perustettiin samana vuonna⁴⁴².

Perustamisen todellinen tarkoitusperä käy ilmi seuraavasta: ”*Kun kaikki oppilaat ovat valkoisten kotien lapsia, tulevat sen läpikäyneet ajanpitkään osaltaan korjaamaan työläiskysymyksemme kipeimmän kohdan, nimittäin luotettavan ja kykenevän korjauspaja-ammattiväestön luomisen*”⁴⁴³. Juuri korjauspajatyöntekijöiden korvaaminen lakkojen aikana oli teollisuudessa osoittautunut vaikeaksi. Maaseudulta saapuneet lakonmurtajat eivät osanneet entuudestaan korjauspajassa vaadittavia

⁴³⁹ Idem.

⁴⁴⁰ Koulun paikaksi valittu Lotilan kartano oli siirtynyt Aktiebolaget Walkiakosken haltuun vuonna 1920. Se sijaitsi kolmen kilometrin päässä tehtailta Sääksmäen pitäjän puolella Lotilanjärven rannassa. TÄ 2, 1932, s. 7-8.

⁴⁴¹ UPM, YP, C6, Sosiaaliasioiden kokous 4.1.1929.

⁴⁴² UPM, ABW, A1c, Aktiebolaget Walkiakoski berättelse över verksamhets- och redogörelseåret 1929.

⁴⁴³ UPM, YP, D1, Yhtyneiden Paperitehtaiden vuosikertomus 1929.

erityistaitoja. Ammattikoulujen taustalla oli myös kansakoulun loppumisen ja teollisuustyöhön pääsemisen väliset vuodet. Teollisuudessa pelättiin, että tällöin nuoriin pääsisi tarttumaan vaarallisia kommunistisia ajatuksia.⁴⁴⁴ Koulutuksessa uskottiin onnistuttava silloin, kun oppilaiden takaa löytyivät luotettavat vanhemmat. Todellisuudessa valkoisten perheiden lapsia ei ollut riittävästi täyttääkseen vuosittaisen oppilaskiintiön, joten valinnoissa täytyi ottaa huomioon myös tavallisten työläisperheiden lapset.

Valkeakoskella esitetyt peruseriaatteet oppilaskoulun perustamiselle olivat varsin samankaltaiset kuin Nokialla. Sinne perustettiin varsinainen poikien ammattikoulu vuonna 1935. Oppilailta vaadittiin Nokialla ammattitaitoa ja lojaalisuutta työnantajaa kohtaan. Erityisen tärkeänä pidettiin sitä, että oppilaat eivät saaneet olla alttiita punaisille aatteille. Ammattikoulun oppilaat totutettiin urheilun ja suojeluskunta-aatteen puhdistavaan voimaan.⁴⁴⁵

Lotilaan haki enemmän oppilaita, kuin oli aloituspaikkoja. Tämä takasi tehtaalle mahdollisuuden valita mahdollisimman hyvät oppilaat. Tilastojen mukaan vuosien 1929–1940 välillä suhteellinen sisäänpääsy prosentti oli 24⁴⁴⁶. Tämä johtikin siihen, että oppilaille suoritettiin esikarsintoja tehdaspaikkakunnilla. Näiden haastattelujen jälkeen valitut oppilaat joutuivat käymään vielä ennen lopullista valintaa Walkiakosken sairaskassan lääkärin luona terveystarkastuksessa.⁴⁴⁷ Näiden toimenpiteiden avulla koulun johto säilytti itsellään varsin laajan oikeuden valita juuri sopivia nuoria miehiä oppilaikseen.

Lotilan oppilaskoulu oli Yhtyneiden Paperitehtaiden onnistuneen yhteistyön tulos. Koulutus oli kolmivuotinen ja opiskelu oli ilmaista. Oppilas sai koululta vapaan asunnon, ruuan, työvaatteet ja markan päivässä taskurahaa. Samalla jokaiselle oppilaalle annettiin 500 markan rahasumma, jonka oppilas sai valmistuttuaan. Tehdas takasi valmistuneelle myös työtä tehtaalta, mitä lehti pitikin erinomaisena piirteenä koulun toiminnassa. Lisäksi oppilaat saivat mahdollisista ylitöistä palkkaa. Teorettinen lukukausi kesti 32 viikkoa, milloin oppilaiden viikko jakautui kahden päivän teoreettiseen opetukseen ja neljän päivä työssäolojaksoon eri osastoilla. Kesä kului työn merkeissä, joten lomaa oppilaille oli kymmeneen päivään vuodessa. Koulun

⁴⁴⁴ Vrt. Edellinen kappale; Kettunen 1997, s. 85–86; Kettunen 2001, s. 192.

⁴⁴⁵ Koivuniemi 2000, s. 214–217.

⁴⁴⁶ Oppilaaksi pyrkineitä vuosien 1929–1940 välillä oli yhteensä 820, joista valittiin 198. Kirjavainen, Paukku, Peltonen & Ruohotie 1979, s. 52.

⁴⁴⁷ Yhtyneet Paperitehtaat - Valkeakoski konsernin oppilaskoulu. TÄ 3, 1931, s. 12.

valittiin yli 15 vuotiaita poikia, jotka olivat käyneet ylemmän kansakoulun ja heidän vanhempansa olivat pääasiallisesti itse tehtaan palveluksessa.⁴⁴⁸ Koulun opetus oli suoraan ammattiin ohjaavaa. Taustalla vaikuttivat pyrkimykset oikeanlaisten kansalaistietojen opettamiseen, mutta ammatillinen osaaminen oli kuitenkin aina etusijalla. Koulun tarkoituksena oli opettaa tehtaan osa-alueiden toiminta ja eri yksilöiden paikka tuotantoprosessissa⁴⁴⁹.

Oppilaskoulussa kiinnitettiin huomiota oppilaiden fyysisen kunnon kehittämiseen. Työn Äärestä -lehden mukaan urheilutoiminnan edut näkyivät niin oppilaan omassa yleisilmeessä kuin ympäristössäkkin. Talvella hiihdettiin, luisteltiin ja hypättiin mäkeä omasta hyppymäestä⁴⁵⁰. Kesäisin harrastettiin yleisurheilua, pesäpalloa, jalkapalloa, maastojuoksua, uintia ja ammuntaa. Kartanolle oli rakennettu oma ampumarata pienoiskivääriä varten. Koulun urheilutarjontaan kuului tiiviisti kilpailuihin osallistuminen. Tehtaan järjestämien kilpailujen lisäksi oppilaskoulu oli ottanut osaa suojeluskuntien järjestämiin kilpailuihin, kuten ammuntaan ja pesäpallootteluihin.⁴⁵¹ Heti koulun alusta pitäen uudet oppilaat opetettiin kilpailemaan toisia vuosikursseja vastaan. Samalla muodostui tiiviit vuosikurssit. Sama asia ilmeni myös työnteossa. Sielläkin vaalittiin osastojen välistä kilpailua. Näin tulevat työntekijät opetettiin talon tavoille. Kuten urheilutarjonnasta käy ilmi, olivat lajit valittu niiden sotilaallisen ilmeen vuoksi. Sotilaallinen luonne oli vahvasti esillä oppilaskoulun muussakin toiminnassa.

Rudolf Walden seurasi tarkasti Lotilan oppilaskoulun toimintaa. Hän oli muun muassa huolestunut siitä, että kouluun oli otettu oppilaita, jotka olivat tehdaspaikkakuntien ulkopuolelta. Walden vaatikin vuoden 1935 alussa isännöitsijöitä toimimaan sen edestä, että kouluun hakeutuisi enemmän omien tehtaiden poikia.⁴⁵² Koulun ensisijaisena tarkoituksena oli toimia omien tahdaspaikkakuntien edun mukaisesti, eikä koulutus saanut mennä hukkaan toisten yhtiöiden hyväksi.

⁴⁴⁸ Valkeakosken oppilaskoulu. TÄ 1, 1935, s. 12–13.

⁴⁴⁹ Kirjavainen, Paukku, Peltonen & Ruohotie 1979, s. 8-12.

⁴⁵⁰ Välähdyksiä Lotilasta. TÄ 1, 1937, s.39.

⁴⁵¹ Urheiluosasto, oppilaskoulumme urheiluharrastuksista. TÄ 2, 1932, s. 12.

⁴⁵² UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 22.2.1935.

Kuva 4. Käytännötyöllä oli suuri merkitys Lotilan oppilaiden koulutuksessa. Vuonna 1938 otetussa kuvassa oppilaat harjoittelevat Tervasaaren korjauspajalla hitsausta. Lähde: UPM, VA, Ko1, C598.

Tehtas oli omien voimavarojensa mukaan avustamassa Valkeakoskelle suunnattujen sivistyshankkeiden rahoitusta. Tehtaan merkitys Valkeakoskelle suunnitellun yhteiskoulun rahoituksessa oli merkittävä. Vaikka Walden oli käynnistänyt tehtaan johtoon tullessaan mittavan säästöohjelman, niin sai koulun puolesta lähtenyt delegaatio pyörittämään Waldenin kielteisen rahoituspäätöksen yhteiskoulun suhteen. Aina vuoteen 1929 asti tehdas maksoi vuotuista avustusta koululle. Tapa palasi lamavuosien jälkeen 1930-luvun lopulla.⁴⁵³ Tehtaan merkitys yhteiskoulun alkutaipaleella oli tärkeä, kun yhteiskoululle etsittiin omaa koulurakennusta. Työn Äärestä antaa olettaa, että kauppalan toimettomuuden vuoksi asiaa oli valmisteltu jo useamman vuoden ajan ja olikin näyttänyt vakavasti siltä, että rakennus olisi jäänyt rakentamatta. Yhtyneet Paperitehtaat lahjoittikin koululle tontin aivan kauppalan keskustasta. Samalla koululle taattiin yhtiön puolesta laina ja annettiin muuta tukea rakennusmateriaalin muodossa.⁴⁵⁴ Tehtas sai avustuksiansa kautta oikeuden käyttää voimistelusalua aina, kun koululla ei ollut opetusta⁴⁵⁵. Yhteiskoulu palveli varmasti niin kauppalan kuin tehtaankin etua.

⁴⁵³ Kivelä 1998, s. 11.

⁴⁵⁴ Vrt. Valkeakosken yhteiskoulu on saanut ajanmukaisen koulutalon. TÄ 3. 1937, s. 19; Lehden väitteen tontin ilmaisuudesta asettaa uuteen valoon Juhani Kivelän epäselvä toteamus siitä, että koulu olisi maksanut tontistaan yhtiölle 199 000 markkaa. Kivelä 1998, s. 28.

⁴⁵⁵ Kivelä 1998, s. 28–29.

8. Urheilutoiminta arvomaailman heijastajana

8.1. Tehdas aktiivisena urheilutoiminnan kehittäjänä

Valkeakoskella toimi Waldenin saapuessa TUL:n kuuluva työväenliikkeen urheiluseura Jyry. Porvariston ja näin ollen tehtaan urheilutoiminnasta vastasi heikko tehtaan palokunnan yhteydessä ollut urheiluseura. Siitä ei ole kuitenkaan säästynyt varsinaista lähdemateriaalia. Urheiluseuran olemassaolosta kertoo se, että Jyryn jäseniä oli kielletty vuonna 1924 osallistumasta tehtaan palokunnan urheiluseuran toimintaan⁴⁵⁶. Tehtaan johdolle oli erittäin tärkeätä saada työläiset mukaan oikeanlaiseen urheiluseuraan. Urheilutoiminnan järjestämisellä pyrittiin saamaan aikaan hyväksyttävää tekemistä työläisille heidän vapaa-aikanaan. Tehdas pyrki estämään toimettomuuden vaarallisia seurauksia, kuten kommunistiseen toimintaan ryhtymistä. Toisaalta urheilun katsottiin estävän ihmistä tarttumasta alkoholiin⁴⁵⁷.

Juhani Kivelän mukaan tehtaan painostus työläisten eroamiseen Jyrystä oli alkanut jo 1920-luvun loppupuolella. Painostuksen huippukausi ajoittui 1930-luvun alkuun, jolloin tehdas oli mukana perustamassa SVUL:n alaista urheiluseura Hakaa syksyllä 1932.⁴⁵⁸ Samaan aikaan Jyry hajosi sisäisen valtataistelun myötä⁴⁵⁹. Sen tilalle perustettiin maltillisempi urheiluseura Koskenpojat, josta tuli TUL:n virallinen edustaja paikkakunnalle⁴⁶⁰. Tätä työväen urheilujärjestöjen hajaannusta pyrittiin hyödyntämään porvarillisella puolella. Kehitystä voimisti Yhtyneiden mukanaan tuoma sosiaalipolitiikka, minkä tärkeäksi osaksi urheilu oli muodostunut⁴⁶¹. Työläiset saatiin vaihtamaan urheiluseuraa uhkaamalla työpaikan menettämällä. Valkeakoski ei ollut omana aikanaan mikään poikkeava alue. Työväenurheilun historiaa tutkinut Seppo Hentilä on todennut, että pysyvän työpaikan saavuttaminen tai paikan säilyttäminen olivat riittävän suuria vaikuttimia urheiluseuran vaihtamiselle⁴⁶². Myös vastakkainasettelu ja kilpailevien urheiluseurojen synty kuvaa yleisesti 1920-luvun Suomea. Tätä aikakautta urheiluhistorian puolella on Hannu Itkonen kuvannut

⁴⁵⁶ Kivelä J. 1991, s. 64.

⁴⁵⁷ 1920- ja 1930-luvuilla nuorisovalistuksessa uskottiin siihen, että nautintoaineiden käyttö heikentäisi suorituskykyä. Tästä johdettiin seuraava päätelmä. Koska urheilu edellytti raittiutta, se suojeli ihmisiä sen vaaroilta. Vasara 2000b, s. 43; Itkonen 1998, s. 208–210.

⁴⁵⁸ S.W.U.L:n alainen Voimistelu ja Urheiluseura Valkeakoskelle. VSS 39, 29.9.1932; Voimistelu ja Urheiluseura perustettu Valkeakoskelle. VSS 41, 13.10.1932; Kivelä J. 1991, s. 64–65, 167.

⁴⁵⁹ Kivelä J. 1991, s. 112–125.

⁴⁶⁰ Kivelä J. 1991, s. 133.

⁴⁶¹ Kivelä J. 1991, s. 162.

⁴⁶² Hentilä 1982, s. 277.

liikuntakulttuurin murrosvaiheeksi. Tällöin käytiin kilpailua järjestöjen kesken, mutta myös niiden sisällä.⁴⁶³

Tehdas vastasi aktiivisesti kauppalan urheilutoiminnan järjestämisestä. Se huolehti luistinradan huoltamisesta ja valaisusta.⁴⁶⁴ Luistinradan ylläpitäminen kuului tehtaan vapaamuotoisiin tekoihin, mitä voidaan pitää patriarkaalisen suhteen kannalta merkittävinä, sillä ne kuvaavat tehtaan halua hallita työläisen arkea. Tehtaan roolista urheilukentän aikaansaamisessa kerrottiin usein Työn Äärestä -lehdessä. Kauppalaa kritisoitiin varsin rankasti rakennustöiden kitsaasta tukemisesta. Lehti totesi, että ”*kauppala lienee uhrannut jo joitakin tuhansia urheilukentän perustustöihin, mutta mitäpä pisara valtameressä tuntuu*”⁴⁶⁵. Näin tehdas oli jälleen toiminut yhteisön edun mukaisesti ja auttanut rahallisesti kentän teossa. Lopulta tehdas rakennutti itse täysimittaisen urheilukentän harjoittelualueineen vuonna 1936, mistä se sai kiitosta Yhtyneiden Paperitehtaiden yhtiökokoukselta⁴⁶⁶. Täysin pyyteettömästi tehdas ei ollut rakennustöissä, sillä urheilupaikkojen hallinnointi toimi erinomaisena tapana lisätä oman urheiluseuran houkuttelevuutta sekä vapaa-ajan tilan hallintaa⁴⁶⁷. Toisaalta urheilutoiminnan lisääntyminen työläisten keskuudessa lisäsi työssä jaksamista. Suomalaisen teollisuuden suhteesta urheiluun kertoo Enso-Gutzeitin huoltopäällikön pitämä esitelmä, missä hän painotti urheilun merkitystä niin ruumiillista kuntoa kuin työkykyä edistävänä asiana. Hän totesi myös, että urheilulla saavutettiin isänmaallista ja yhteiskunnallista mieltä.⁴⁶⁸

Työväestö syytti vuoden 1933 kunnallisvaalitaistelun yhteydessä varsin voimakkaasti tehtaan johdon toimia urheilun edistämisessä. Työväestön propagandavihon mukaan tehdas oli alkanut nöyryyttämään työläisiä siten, että ”*työläiset pakoitetaan potkimaan pallo-otteluja, ystävyysotteluja, porvarien kanssa, noiden, jotka kaikissa tilanteissa yrittävät tuhota työväestön oikeudet.*” Tämän lisäksi työläisnuorukaisia oli pakotettu liittymään porvarillisiin urheiluseuroihin. Vihon mukaan työläisten oli toimittava työnantajan määräämällä tavalla, ilman mahdollisuutta

⁴⁶³ Itkonen 1998, s. 205–206.

⁴⁶⁴ Valkeakosken luistinrata. VSS 3, 17.1.1929.

⁴⁶⁵ Valkeakosken urheilu viime kesänä. TÄ 3, 1934, s. 15–16.

⁴⁶⁶ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden kevätyhtiökokouksen pöytäkirja 2.4.1937.

⁴⁶⁷ Luistinrataa saivat käyttää ilmaiseksi koulut ja urheiluseura Haka. UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.1.–31.3.1937.

⁴⁶⁸ UPM, YP, C6, Pekka Salmisen selostus huoltopäälliköitten kokouksesta Helsingissä 21.5.1937.

päättää itse omasta urheilutoiminnastaan.⁴⁶⁹ Tehtaan johdon tietoinen strategia oli selvinnyt myös työläisille.

8.2. Tehtaan sisäinen urheilu

Tehtaan sisäiseen urheilutoimintaan panostaminen oli eduksi niin työläiselle kuin työnantajallekin. Tehdas oli rytmittänyt urheilun vuoden eri aikoihin. Lähteistä käy ilmi, että vuodesta 1927 lähtien vietettiin tehdaspalokunnan nimissä hiihtokilpailuita. Tehdas järjesti myös syyskilpailuja, joiden lajina oli kolmiottelu, mikä sisälsi 100 metrin juoksun, kuulun työnnön ja korkeushypyn. Pitkänmatkan juoksijoille oli kauppalan läpijuoksu ja yhteishengen kohottamiseksi tehtaan osastojen välinen köydenveto.⁴⁷⁰ Tehdas otti järjestääkseen osastojen välisiä kilpailuja 1920-luvun lopulla samaan tapaan kuin Jyry oli järjestänyt ammattiosastojen välisiä kilpailuita läpi 1920-luvun⁴⁷¹. Näin ollen tehdas asettui myös urheilussa perinteiselle työväen alueelle.

Kilpailuilla oli varmasti suuri merkitys tehtaan johdon silmissä. Tehtaan sisäisessä raportissa kuvattiin vuoden 1929 hiihtokilpailua seuraavaan tapaan: ”*Kukaan matkalle lähteneistä hiihtäjistä ei keskeyttänyt, kukaan ei loukkaantunut, suksia ei katkennut, sauvoja kolme*⁴⁷².” Tehtaan johdossa ajateltiin, että osallistujille oli kunniasia selvittää viiden kilometrin matkasta ja omalla ajalla taistella muita osastoja vastaan. Urheilun tuomaa yhtenäisyyden tunnetta pyrittiin hyödyntämään kaikilla mahdollisilla keinoilla. Hiihtokilpailuja seurasi tehtaan Seurahuoneella järjestämät iltamat. Palkintojen jakamisen lisäksi ohjelmaan kuului lausuntaa, näytelmä ja tanssia.⁴⁷³ Tehdas käytti hyväkseen hiihtokilpailujen yhteydessä mahdollisuuden valistavaan toimintaan. Vuonna 1930 hiihtokilpailuissa oli laskettu osallistuneiden määräksi 271 miestä⁴⁷⁴. Osastojen välisten hiihtojen lisäksi tehtaan työläisten pojille järjestettiin omat hiihdot aikuisten hiihtojen jälkeen⁴⁷⁵. Työväenlehti kertoo järjestetyistä hiihtokilpailuista erilaiseen sävyyn kun tehdas. Sen mukaan kyseessä olivat ”kontrahtiolympialaiset”, joissa vanhatkin miehet oli pakotettu osallistumaan erottamisen uhalla⁴⁷⁶.

⁴⁶⁹ VTY, KOJ 7B:1 Valkeakoskelainen työläinen.

⁴⁷⁰ Vuorinen 1995, s. 340; Kauppalan halkijuoksu. VSS 20, 18.5.1933.

⁴⁷¹ Kivelä J. 1991, s.73.

⁴⁷² UPM, ABW, E, hiihtokilpailu 17.2.1929.

⁴⁷³ 5 km:n murtomaahiihtokilpailut. VSS 7, 14.2.1929.

⁴⁷⁴ UPM, ABW, D3, hiihtokilpailu 9.3.1930; Ab. Valkiakosken tehtaan osastojen väliseen hiihtoon osallistui 271 miestä. VSS 11, 13.3.1930.

⁴⁷⁵ Talven suurhiihdot Valkeakoskella. VSS 9, 27.2.1930.

⁴⁷⁶ Työväenlehti 13.3.1930

Pakottaminen murentaa kuvan vapaaehtoisesta kuntoilusta. Toisaalta työväen piirissä kaikenlainen työhön liittymätön tehtaan järjestämä toiminta oli tuomittavaa. Kyse oli jälleen tehtaan tarkoituksenmukaisesta asettumisesta työväen urheilujärjestön alueelle, mihin hiihto oli Valkeakoskella kuulunut⁴⁷⁷.

Tehdas ei välittänyt kritiikistä ja se laajensi hiihtotoimintaansa siten, että vuonna 1931 hiihtoihin osallistuivat myös naiset, joten osallistujia kertyi 485⁴⁷⁸. Tytärtyhtiö Paperituote otettiin mukaan kilpailuihin vuonna 1934, minkä jälkeen osanottajamäärät nousivat kummankin tehtaan työntekijämäärän kasvun myötä. Näin ollen osallistujia kertyi vuonna 1936 jo 763, vuonna 1937 794, vuonna 1938 826 sekä vuonna 1939 686⁴⁷⁹. Kuten edellisistä luvuista voi todeta, oli Walkiakoski saanut aikaan vuosittaisen massatapahtuman. Samankaltaisia tapahtumia järjestettiin myös muilla Yhtyneiden Paperitehtaiden tehtailla samoin kuin Serlachiuksen, Ahlströmin sekä Enso-Gutzeitin ja Tornatorin tehtailla⁴⁸⁰. Antero Heikkisen mukaan Walkiakosken suuri innostus hiihtourheilua kohtaan oli Waldenin aikaansaamaa laskelmoitua toimintaa. Sen lisäansio oli puolustuspoliittinen.⁴⁸¹ Terveet ja hiihtokuntoiset miehet olivat tärkeä voimavara nuoren kansakunnan puolustukselle. Olihan hiihto merkittävässä asemassa myös suojeluskuntaurheilussa.⁴⁸² Mielenkiintoiseksi väitteen tekee tehtaan järjestämä laaja ammuntaurheilu. Hiihtourheilun puolella alettiin kiinnittää enemmän huomioita myös kilpaurheilun merkitykseen. Vuodesta 1938 lähtien osastot kävivät omia hiihtokilpailujaan, joiden pohjalta valittiin parhaat edustamaan osastoaan varsinaisiin tehtaan mestaruuskilpailuihin. Tämä oli johtanut siihen, että hiihtokilpailuja järjestettiin kymmenittäin paikkakunnalla. Pelkästään tammikuussa oli lehden mukaan järjestetty 15 kilpailua. Osa hiihtokilpailuista sisälsi myös ammuntaa.⁴⁸³ Aiemmin kilpailujen tarkoituksena oli mahdollisimman suuren määrän saaminen laduille, niin uudessa tilanteessa oli kiinnitetty enemmän huomiota menestyneisiin urheilijoihin.

Tehdas pyrki varsin laajaan urheilutarjontaan. Valkeakoskella alettiin pelata osastojen välistä sarjaa jalkapallossa. Paikallislehti oli aktiivisesti mukana lajin

⁴⁷⁷ Jyryn hiihtotoiminnan merkityksestä lisää Kivelä J. 1991, s. 73–75.

⁴⁷⁸ Viime sunnuntaina osallistui Valkeakoskella hiihtoihin 485 hiihtäjää. VSS 10, 5.2.1931.

⁴⁷⁹ Vrt. Talven paras urheilutapahtuma VSS 6, 6.2.1936; Valkeakoskella hiihdettiin viime sunnuntaina. VSS 7, 18.2.1937; Valkeakosken hiihtomestareita. VSS 6, 10.2.1938; Korjauspaja, I. Tolvanen, M. Malin ja Elma Lehtelä Valkeakosken hiihtomestareita. VSS 7, 16.2.1939; Liite 5.

⁴⁸⁰ Esim. Heikkinen 1981, s. 58–65.

⁴⁸¹ Heikkinen 1981, s. 65.

⁴⁸² Esim. Vasara 2000a, s. 16–18.

⁴⁸³ Valkeakosken kuluneen talven hiihdoista. TÄ 1, 1938, s. 31–32.

esittelyssä⁴⁸⁴. Kuten muidenkin urheilutapahtumien kanssa, myös jalkapallossa yhteydessä järjestettiin Seurahuoneella päättäjäisjuhlat⁴⁸⁵. Tehdas panosti jalkapalloon ja ensimmäisen onnistuneen kauden jälkeen päätettiin alkaa jakaa Valkeakosken Pytty-nimistä palkintoa⁴⁸⁶. Kauaskantoinen jalkapallotoiminnan kehittäminen tehtaalla tärkeimpänä urheilumuotona sai alkunsa Juuso Waldenin toimesta. Hän oli saanut kokea opintomatallaan Englannissa jalkapallon merkityksen sikäläiselle yhteisölle. Hän alkoi ajaa toiminnan kehittämistä tehtaalla konttoripäällikön tehtävässä.⁴⁸⁷ Jalkapallolla oli paikkakunnalla perinteet työväen urheilulajina 1920-luvulla. Näin ollen Juuso Walden ei joutunut aloittamaan jalkapallotoimintaa tyhjästä. Kivelän mukaan jalkapallo oli tehdasyhteisöille ominainen laji 1930-luvun Suomessa, vaikkakin se sai kilpailla suosioista suojeluskunnan pesäpallon kanssa. Valkeakoskella pesäpallo ei vakiinnuttanut asemaansa.⁴⁸⁸ Kiinnostus kohdistui jalkapallosarjaan. Sen voittajat saivat nimensä tehtaalla ”*kultaiseen kirjaan*”, samalla kirjaan sai nimensä myös osaston johtaja, vaikkei hän olisi koskaan peleihin osallistunutkaan.⁴⁸⁹ Tehtaalla eri osastot oli laitettu kilpailemaan keskenään, saman kilpailun toivottiin näkyvän myös työssä. Osastosta pyrittiin muodostamaan työläisen oma yhteisö, minkä jäsenyys oli kunnia ja sen puolesta oltiin valmiita taistelemaan. Mielenkiintoisena yksityiskohtana kohoaa esimiehen asema osaston hierarkiassa. Hän oli voittaja ilman osallistumista. Nimeään tehtaalla kunniakirjaan ei varmasti saanut laittaa ne, jotka kuuluivat voittaneeseen osastoon, mutta eivät kuuluneet joukkueeseen.

Urheilun tavoitteena oli yhteisöllisyyden tunteen kasvattaminen. Työn Äärestä -lehden mukaan: ”*Oli tullin ja svullin miehiä, eikä luokkarajoista tiedetty mitään. Kaikki yrittivät saman päämäärän puolesta. Oma osasto voittoon, maksoi mitä maksoi*⁴⁹⁰.” Lehden sivuilla pyrittiin kasvattamaan osastojen välistä taistelutahtoa. Ideaalina oli yhteisö, missä voitiin taistella oman osaston puolesta ilman luokkarajoja. Huoltotarkastaja Salmisen raporteista käy ilmi yhteisöllisyyden parantaminen yhteisten juhlien kautta. Tämänkaltaisiksi juhliksi hän mainitsee kesällä 1936 olympialaisrahaston

⁴⁸⁴ Esim. Jalkapallokärpänen kummittelee kovasti uudella urheilukentällä. VSS 29, 20.7.1933; Jalkapallo-ottelu. VSS 30, 27.7.1933; Jalkapallo-ottelu. VSS 31, 3.8.1933; Jalkapallo-ottelut Valkeakosken sarjassa. VSS 30, 27.7.1933.

⁴⁸⁵ Valkeakoski sarja. VSS 33, 17.8.1933; Valkeakoski-sarja päättynyt. VSS 34, 24.8.1933.

⁴⁸⁶ UPM, ABW, A2a, Osakeyhtiö Walkiakosken hallituksen kokous 27.11.1933.

⁴⁸⁷ Nordberg 1980, s. 391.

⁴⁸⁸ Kivelä J. 1991, s. 155–165.

⁴⁸⁹ Y.P Walkiakosken osastojen väliset jalkapallokilpailut. TÄ 2. 1936, s. 103–104.

⁴⁹⁰ Valkeakosken urheilu viime kesänä. TÄ 3, 1934, s. 15-16.

hyväksi järjestetyn urheilutapahtuman sekä uimalaitoksen avajaiset. Niissä yhteisö oli paikalla kokonaisena.⁴⁹¹ Raportissaan entinen liikunnanopettaja todisti urheiluun uhrattujen rahojen maksavan itsensä takaisin urheilullisina tuloksina. Hän uskoi tulosten näkyvän niin huippu-urheilijoiden menestymisenä, kuin suuren yleisön mielenkiinnon heräämisenä. Kuten vuoden 1936 yleisurheilukilpailujen yhteydessä, jolloin osallistujia oli 289 ja katsojia 1500⁴⁹². Määrä oli suuri kun sen suhteuttaa kauppalan asukasmäärään⁴⁹³. Mahdollisesta liioittelusta huolimatta kilpailuilla oli varmasti suuri merkitys katsojien keskuudessa. Toisaalta Salminen toi esille parantunutta lajivalikoimaa. Erityisesti paini oli sellainen urheilumuoto, joka sopi työläisille. Syynä tähän oli Salmisen mukaan se, että laji oli vanhan kansan omainen ja se vaati paljon voimia.⁴⁹⁴ Paini kuvasti porvarillisissa piireissä elänyttä kuvaa raskasta ja fyysistä työtä tekevästä työläisestä. Heiltä kykeni odottaa mielenkiintoa lajille, missä mittelo tapahtui fyysisen voiman kautta.

Urheilu kuvaa aikakaudelle ominaista suhtautumista ruumiilliseen hyvinvointiin. Tehtaan johto kannusti työntekijöitä kilpailemaan toisia osastoja vastaan yksilönä, mutta samalla pyrittiin kasvattamaan työyhteisöjen yhteisöllisyyttä. Hannu Itkosen kuvaa tätä ilmiötä suomalaisen liikuntakulttuurin suhteeksi kontrolliin. Ensinnäkin ihmisiä on pyritty sosiaalistamaan moderniin yksilöllisyyteen. Yksilö oli kasvatettu omakohtaiseen normityöhön, tottelevuuteen ja harkintaan. Toiseksi kontrollin ilmentymänä oli sosiaalisen todellisuuden muokkaaminen. Näitä säätelevät ylhäältä annetut normistot sekä toimintakäytännöt. Ne puolestaan velvoittavat yksilön yhteisölliseen toimeliaisuuteen, kuriin ja toverihengen ylläpitoon.⁴⁹⁵ Näin ollen yksilö oli toiminut tehtaan järjestämissä kilpailuissa niin yksilönä kuin osana omaa osastoaan.

Valkeakoskella urheilutoimintaa ohjasi ylhäältä annetut säännöt. Toisaalta sitä määritti vahva kuri, mikä ilmeni pakottamisella kilpailuihin ja urheiluseuran vaihtoon. Työläisistä pyrittiin tekemään elämänarvoiltaan terveempiä sekä fyysiseltä että henkisesti kunnoltaan vahvempia. Tämä hyödyttäisi edelleen tehdasta, sillä hyvän kunnan omaavat työntekijät olivat tuottavempia ja eivätkä sairastelleet niin usein. Kilpailujen kautta kyettiin löytämään yhteisön sankarit. Seppo Knuuttila mukaan

⁴⁹¹ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan kuukausiselostus ajalta 1.6.–1.7.1936.

⁴⁹² UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.7.–15.8.1936; Osastojen väliset yleisurheilukilpailut Valkeakoskella onnistuivat yli odotusten. TÄ 2, 1936, s. 90.

⁴⁹³ Vrt. Liite 5.

⁴⁹⁴ UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan selostus ajalta 1.11.–15.1.1936.

⁴⁹⁵ Itkonen 1998, s. 204–205.

sankaruus on urheilumytologian keskeinen alue, sillä voitto tuottaa aina häviön sekä häpeää⁴⁹⁶. Voiton tavoittelun kautta yksilö sai itsestään irti sellaisia voimia, joita hän ei edes tiennyt omaavansa. Näiden voimien toivottiin hyödynnettävän myös tehtaalla.

Kuva 5. Jalkapallosta muodostui yhteisöä yhdistävä laji. Lähde: UPM, VA, Ur5, C1265.

8.3. Valkeakoski vastaan muut tehtaat

Tehtaan johdossa kilpailua muita tehtaita vastaan pidettiin tärkeänä. Näin pyrittiin luomaan yhteishenkeä osastojen sisälle. Toisaalta tavoitteena oli saada aikaan yhteen kuuluvuutta. Jokaisen työläisen haluttiin ymmärtävän oma paikkansa osaston-, Walkiakosken tehtaan- ja Yhtyneiden Paperitehtaiden jäsenenä. Käytännön tasolla kilpailua Yhtyneiden Paperitehtaiden mestaruuksista käytiin yleisurheilussa, hiihdossa, ammunnessa ja jalkapallossa. Työn Äärestä esitteli usein mestaruuskilpailujen tuloksia ja niissä jaettuja palkintoja. Parhaat saivat mitalit, joihin oli alalaitaan kuvattu yhtiötä symboloiva kuusi ja päälle kyseisen lajin kuva.⁴⁹⁷ Vain ammunnan voittajan mitali oli kultainen, muut voittajat saivat tyytyä hopeisiin mitaleihin⁴⁹⁸. Ammunnan kultainen

⁴⁹⁶ Knuutila 1993, s. 9.

⁴⁹⁷ TÄ 2, 1935, s. 55.

⁴⁹⁸ UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 4.12.1934.

mitali kuvaa Waldenin tavoitetta ammunnan kehittämiseksi merkittävimmäksi urheilulajiksi. Mitalista pyrittiin tekemään sellainen, että sitä tavoiteltaisiin kiivaasti työläisten keskuudessa. Tarkoituksena oli saada aikaan neljän tehtaan yhtenäisyyttä korostava palkinto, minkä tavoittelu toisi kunniaa niin yksilölle kuin hänen edustamalleen tehtaalle.

Tehtaiden välillä alettiin käydä suurottelua vuodesta 1935 lähtien. Sitä varten kokoontui erityinen urheilulautakunta, joka päätti tehtaiden välisistä yhteisistä säännöistä ja toimintatavoista⁴⁹⁹. Lajeiksi valittiin ammunta, yleisurheilu ja jalkapallo. Lajeista ammunta oli kuulunut Yhtyneiden Paperitehtaiden välisiin kilpailuihin jo vuodesta 1924 lähtien. Tehtaiden yhdistymisen myötä Walkiakosken yksikkö tarvitsi oman ampumaratansa, mikä rakennettiin 1930-luvun alussa⁵⁰⁰. Ampumakilpailut järjestettiin tehtailla niin keväisin kuin syksyisinkin. Näiden kilpailujen yhteenlaskettujen tulosten kautta ratkaistiin mieskohtainen mestaruus ja kultaisen mitalin saaja. Yleisurheilukilpailut järjestettiin vuoro vuosina eri tehtailla. Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat seurasivat sisäisten ammutakilpailujen tuloksia ja Valkeakosken menestystä niissä⁵⁰¹. Yleisurheilussa taisteltiin niin yksilö- kuin viestijuoksumatkoilla, kuulantyönnössä, keihään- ja kiekonheitossa sekä korkeus- että pituushypyssä. Jalkapallossa mestaruus ratkaistiin vuorovuosina eri tehtaiden kentillä. Yleensä monipäiväisenä järjestetty jalkapallo turnaus mahdollisti eri tehtaiden työläisten tutustumisen keskenään. Usein isäntänä toiminut tehdas oli järjestänyt tanssiaiset tehtaiden työntekijöille ja heidän omaisilleen.⁵⁰²

Tehtaat kävivät yhteisten kilpailujen lisäksi keskinäisiä kilpailuja painissa ja jalkapallossa. Näiden kahden tehtaan välisten kilpailujen tarkoitusperät olivat samat kuin kaikkien tehtaiden välisissä turnauksissa. Kuitenkin kaikkein korkein tapahtuma oli muita tehtaita vastaan käydyt kilpailut. Niissä eri tehtailta kerätyt huippu-urheilijat edustivat Yhtyneitä Paperitehtaita. Tällöin jokainen työläinen pyrittiin aktivoimaan koko konsernin hyvinvoinnin edistämiseksi. Esimerkkinä tämäntapaisista kilpailuista oli vuosittaiset ampumakilpailut Kymi Osakeyhtiötä vastaan⁵⁰³. Joukko eri yksiköistä

⁴⁹⁹ UPM, YP, A6, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön Urheilulautakunnan kokous 17.5.1935.

⁵⁰⁰ Nordberg 1980, s. 386.

⁵⁰¹ Esim. Kenraali R. Waldenin lahjoittamasta ampumakiertopalkinnosta Yhtyneiden Paperitehtaiden välillä. VSS 44, 30.10.1930; Kilpailu Kenraali R. Waldenin ampumakiertopalkinnosta. VSS 23, 28.5.1930; Ampumakilpailut Kenraali Waldenin maljasta. VSS 20, 18.5.1933.

⁵⁰² Esim. UPM, YP, C6, Isännöitsijöiden kokouksen pöytäkirja 4.12.1934; Yhtyneiden jalkapallokisat. VSS 34, 22.8.1935.

⁵⁰³ UPM, YP, A6, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön urheilulautakunnan kokous 9.5.1937.

koottuna muodosti yhteisen joukkueen, joka asettui kilpailuun Kymin omaa joukkuetta vastaan. Kilpailut olivat yhtiön yhtenäisyyden keulakuva. Rudolf Walden arvosti näitä kilpailuja ja ne olivat myös merkittävä kansallinen tilaisuus, jota oli seuraamassa usein puolustusvoimien kenraaleja sekä usein Waldenin hyvä ystävä Mannerheim.

Kuva 6. Ampumakilpailut olivat Waldenin suojeluksen alaisia. Yhtyneiden ja Kymin välistä ampumakilpailua oli vuonna 1938 tullut katsomaan muiden ohella Mannerheim. Lähde: UPM, VA, Ur2, C619.

9. Yhteisön konfliktit

9.1. Työmaaterrori

9.1.1. Työläisten todellisuus

Rudolf Waldenille osoitettiin vuoden 1935 loppupuolella kirjelmä, missä kerrottiin paikkakunnalla harjoitettavasta työmaaterrorista. Kirjoituksesta ei käy ilmi sen lähettäjä tai varsinaista päiväystä. Ilmeisemmin lähettäjänä on toiminut Valkeakosken työväenyhdistys. Kirjeen lähettäjät olivat huolestuneet tehtaan vihamielisestä suhtautumisesta työläisiin. Kirjeessä tuotiin ilmi esimerkein työmaaterroriksi määriteltäviä tapauksia.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ UPM, YP, C3, Tietoja työmaaterrorista Valkeakoskella.

Kirjeen mukaan työläiset Köykkä ja Siren oli erotettu vuoden 1934 TUL liittojuhliille osallistumisen vuoksi. Peruste oli sanottu suoraan työläisille erottamisen yhteydessä. Köykällä oli ollut liittojuhlien aikana kesäloma, mutta se oli tehtaan johdon määräyksestä siirretty myöhemmäksi. Tällä toimenpiteellä erottamiselle saatiin perusteet työsopimuksen rikkomisesta. Myös väärään urheiluseuraan kuulumisen johti erottamiseen. Ensimmäisenä tämän kohtalon oli kokenut Koskenpoikiin kuulunut Kanerva. Hänet oli erotettu tehtaan ylimmän johdon määräyksestä. Kanervalle oli ilmoitettu, että hänet tullaan erottamaan, ellei hän liity Hakaan määräaikaan mennessä. Kun Kanerva ei ollut toiminut tehtaan toivomalla tavalla, hänet oli erotettu. Tehtaan isännöitsijä Samuel Krogius oli todennut Kanervalle, että, ”*joka ei ole meidän kanssamme on meitä vastaan*”⁵⁰⁵. Myös Syrjänen ja Kataja oli saanut kokea erottamisen. Kun he olivat kysyneet erottamisen syytä, oli heidän annettu ymmärtää, että erottamiseen vaikutti väärä urheiluseura. Tehtaan kannalta onnistuneen painostuksen uhriksi oli joutunut Koskenpojissa paininut Salonen. Hän oli vaihtanut urheiluseuraa pakosta, sillä työn menettämisen lisäksi Salosen äitikin olisi hädetty tehtaan asunnosta. Painostukseen oli osallistunut kirjeen mukaan esimiehenä toiminut paperikoneen insinööri.⁵⁰⁶

Painostaminen oli työmaaterrorin tehokas keino. Työhönoton yhteydessä painotettiin oikean urheilutaustan omaamista. Työläisurheilija Helsten oli hakenut töitä rakennusosastolta, jolloin osaston johtaja Vainio oli sanonut, että töitä kyllä löytyy, jos liittyy Hakaan. Kun Helsten ei ollut näin toiminut, oli myös työpaikka jäänyt saamatta. Myös aiemmin erotetulle Katajalle oli ilmoitettu, että ”*tie työhön käy Y. Lahtisen kautta*”⁵⁰⁷. Tehdas oli käyttänyt painostusvoimaansa hyväkseen ja se johti kirjeen mukaan usein vapaaehtoiseen eroamiseen. Näin oli käynyt Hiekkasen, Lauren ja Köykan tapauksissa. He olivat kaikki kuuluneet Koskenpoikiin. Paperimestari Muranen oli todennut työläisille, että heillä oli kaksi viikkoa aikaa miettiä Hakaan kuulumista. Päätöksen ollessa kielteinen heidät erotettaisiin. Kolmikko oli päättänyt erota vapaaehtoisesti ennen kahden viikon aikarajan kulumista. Painostusta oli saanut kokea myös työväensoittokuntaan kuulunut Hellman. Häneen oli ottanut yhteyttä insinööri Backman osuuskaupan juhlien jälkeen ja hänet oli määrätty osallistumaan tehtaan

⁵⁰⁵ Idem.

⁵⁰⁶ Idem.

⁵⁰⁷ Huom. Lahtinen toimi 1930-luvulla Hakan kirjuriina. Idem.

soittokuntaan. Hellman oli pelännyt työpaikan menettämistä, joten hän osallistui tehtaan soittokuntaan ja jätti työväenyhdistyksen soittokunnan.⁵⁰⁸

Kirjeessä tuotiin esille suuri pelko, mikä vallitsi työväen keskuudessa. Esimerkit olivat kirjeen mukaan vain osa siitä todellisuudesta, mikä tehtaalla vallitsi. Kirjeessä kerrottiin liikkuneesta huhusta, jonka mukaan kuuluminen suojeluskuntaan tulisi pakolliseksi.⁵⁰⁹ Pelko oli työläisten keskuudessa todellinen. Tehtaan johdolla oli hallussaan merkittävä painostusvoima suhteessa työläisiin. Työpaikan menettäminen oli usealle suurin ajateltavissa oleva menetys, joten painostus sai useat tottelemaan. Kirjeen todellisuus on puolestaan toinen asia. Kirjeessä esitetyt asiat on kirjoitettu työväenyhdistyksen näkemyksen mukaisesti. Toisaalta tämänkaltaisista asioista kertominen osoittaa taustalla olevan todellinen epävarmuus.

9.1.2. Tehtaan totuus

Walkiakosken isännöitsijä Samuel Krogius vastasi Rudolf Waldenin lähettämään kirjeeseen. Krogiuksen mukaan erotetut olivat syylistyneet täydellisten valheiden ja värityneiden tarinoiden kertomiseen. Tehdas oli Krogiuksen mukaan aina selvittänyt erotetulle erottamisien todelliset syyt. Hän jopa toteaa, että ”*sen sijaan selostetaan aivan eriaikaisia tapahtumia ja puheita ja esitetään omat otaksumat ja mielikuvituksen tulokset täysin tosiasioina*”.⁵¹⁰

Kanerva ja Syrjänen oli erotettu tilapäistöiden loppumisen vuoksi. Tämä oli tehtaalla yleinen tapa, sillä tilapäistöiden loppuessa nuoret ja vähemmän aikaa palvelleet erotettiin aina ensimmäisenä. Kuitenkin Krogius toteaa, että ”*nuorukaiset seurustelivat paljon kylän synkimpien kommunistien kanssa itekin ollen ilmeisesti tyytymättömiä ja valmiita vaikuttamaan kanssatyöläisiinsä*”⁵¹¹. Tehtaan johdosta heitä ei ollut kehoitettu liittymään urheiluseura Hakaan. Krogius myöntää kyllä keskustelleensa ystävällisesti Kanervan isän kanssa, mutta syynä oli ollut pojan suhtautuminen työnantajaan. Krogius oli kuullut tapauksesta, missä Kanervan isoaveljeä oli joku tehtaan konttorihenkilökuntaan kuulunut suostutellut liittymään Hakaan. Isoveljen kieltäytyminen ei ollut kuitenkaan johtanut hänen erottamiseen.⁵¹² Vaikka Krogius ei myönnä suorasti erottamisten poliittista taustaa, niin on se kirjeistä

⁵⁰⁸ Idem.

⁵⁰⁹ Idem.

⁵¹⁰ UPM, YP, C3, Valkeakoski 5.10.1935, Krogiuksen vastaus Waldenille.

⁵¹¹ Idem.

⁵¹² Idem.

luettavissa. Krogius ei voinutkaan suoraa myöntää erottamisen todellista puolta, sillä se olisi ollut lakien vastainen⁵¹³.

Katajan tapauksen oli Krogius pistänyt täysin hänen oman käytöksen syyksi. Kataja oli muuttunut kunnollisesta työntekijästä paheelliseksi ja laiskaksi. Hän oli ollut kaiken lisäksi juoppo ja tästä johtuen poissa työstä. Kataja oli syyllistynyt itse myös työmaaterroriksi luokiteltaviin tekoihin, häiritessään töistä palaavia työläisiä räikeillä solvauksilla ja käsirysyllä. Krogiuksen mukaan Köykkä ja Siren oli erotettu luvattoman työstä poisjäännin vuoksi. Todisteena tästä oli se, että muita luvallisesti liittouhille osallistuneita ei ollut erotettu. Kolmen työläisnaisen tapauksessa Lauren ei ollut hyväksynyt siirtoa toiseen työhön. Hinkkanen ja Köykkä olivat puolestaan pyytäneet itse lopputiliä. Krogius toteaaakin, että he olivat itse tienneet parhaiten syyt eroamisilleen. Krogiuksen mukaan työnjohtaja Muranen ei ole tietoinen esitetyistä syytöksistä, kuten ei myöskään Hellmanin painostuksesta syytetty Backman.⁵¹⁴ Kirjeen lopussa Krogius myöntää urheiluun liittyvän paikkakunnalla suuria tunteita. Tämän vuoksi Krogius toteaa, että *”ein lainkaan ihmettele, että joku osastajohtaja tai työnjohtaja on innostunut hankkimaan osastoonsa ja urheilutoimintaan yleensä niin kutsuttuja tekijämiehiä, jopa kehoittaen heitä Hakaankin⁵¹⁵.”* Krogius ei myönnä suoraan työmaaterroria, mutta kirjeen rivien välistä on havaittavissa, että väitteillä oli kosketuspinta todellisuuteen.

Krogiuksen esittämät syyt Köykan ja Sirenin erottamiselle tuo ilmi tehdasyhteisön konfliktin perusaineksia. Paavo Kolin mukaan tapaus osoittaa teollisen konfliktin yksilöllisiä ilmuksia. Näihin kuului piittaamattomuus säännöistä, niiden tietoinen rikkominen ja tarkoituksen mukainen poissaolo työstä. Konfliktin selvittäminen tehtaan johdon puolelta seuraa myös Kolin esittämää teoreettista rakennetta. Edellisen kaltaiseen ”uppiniskaisuuteen” vastataan sotilaallisella kurilla, pelkoa luovilla johtamisperiaatteilla ja rangaistuksen käyttämisellä.⁵¹⁶ Koli toteaa tämänkaltaisten konfliktien ilmentymien suomalaisessa teollisuudessa 1930- ja 1940-luvulla.

⁵¹³ SAK, Laki työrauhan suojelemisesta 62/1931.

⁵¹⁴ UPM, YP, C3, Valkeakoski 5.10.1935, Krogiuksen vastaus Waldenille.

⁵¹⁵ Idem.

⁵¹⁶ Koli 1955, s.18.

9.1.3. Maanlaajuinen reagointi

Työmaaterroriin puuttuminen osoittaa työläisten turhautuneisuutta. Ensimmäinen tie oli ilmoittaa asiasta suoraan Waldenille. Näin varmistettiin, että tieto Valkeakosken tapahtumista oli ylimmän johdon tiedossa. Tapauksen tekee erittäin mielenkiintoiseksi se tosiasia, että voimassaoleva laki työrauhan suojelemisesta kielsi edellä esitettyjen tekojen tekemisen. Lain mukaan ketään ei saanut pakottaa mukaan vastoin omaa tahtoaan tai eromaan mistään yhdistyksestä. Rangaistukset oli määrätty varsin koviksi, 20 päiväsakosta aina yhteen vuoteen vankeutta.⁵¹⁷

Waldenin tapaa hoitaa työläistensä ja tehtaan suhdetta kritisoitiin voimakkaasti poliittisen vasemmiston puolella. Erittäin räväkkään hyökkäykseen kävi Suomen Sosiaalidemokraatin pakinoitsija Sasu Punainen⁵¹⁸. Juvan mukaan syy Waldenia kohtaan esitettyyn kritiikkiin oli lähtöisin siitä, kun pakinoitsijaa ei ollut päästetty Myllykosken patosillan yli hänen ollessa puhujamatkalla paikkakunnalla⁵¹⁹. Näin ollen Juva kuvaa Sasu Punaisen kritiikin henkilökohtaiseksi vihaksi.

Sasu Punainen kritisoi usein Waldenia, kuten kävi Mannerheimin 70-vuotis juhlien yhteydessä. Punaisen mukaan: ”*Sellaisella venäläisen väpelin kurilla orjuuttaa työväkeään ja maksaa niille mitä lystää. Waldenin⁵²⁰ valtakunnissa... Valkeakoskella...kulkee kuin varjojen valtakunnassa, ihmiset ovat hiljaisia kuin Neuvosto-Venäjällä. Seinillä on korvat, luulevat poloiset.*” Pakinoitsija pyrkii kuvailemaan lukijoille Valkeakosken ja muiden tehdasyhteisöjen todellista tilaa. Hän jatkaa ”*Vain suojeluskunta- ja setlementtiherrat pääsevät Waldenin työväkeä lähestymään niin, ettei virman puolesta siitä pahastuta. Niin ankaran komennon alla tuo työväki on ollut lapualaisvuosina.*” Punainen näkee työläisten ainoana mahdollisuutena saada valtaa näillä tehdaspaikkakunnilla taloudellisen nousukauden ja työvoimapulan kautta.⁵²¹ Sasu Punainen vaati työväestön ottamista mukaan työehdoista päättämiseen. Unelmana olisi lopulta pääseminen puunjalostusteollisuuden

⁵¹⁷ SAK 62/1931.

⁵¹⁸ Pakinoitsija Sasu Punainen tunnettiin paremmin kansanedustaja Yrjö Räisänenä. UPM, RW, KV, 1937–1939, Herra Päätoimittaja E. Kilpi; Yrjö Räisänen toimi kirjailijana, pakinoitsijana Suomen Sosiaalidemokraatissa 1918–1939, Kurikan päätoimittajana 1919–1935 sekä myöhemmin Vapaan Sanan toimittajana 1940–1948. Hirvonen 2000, s. 623.

⁵¹⁹ UPM, RW, Juva 1953, II s. 109.

⁵²⁰ Sasu Punainen kirjoitti Waldenin aina Waldenina, ilmeisemmin pilkkana henkilöä kohtaan.

⁵²¹ Jyk 2327 Suomen Sosiaalidemokraatti 5.6.1937.

socialisointiin.⁵²² Sasu Punainen jatkoi Waldenin herjaamista samana syksynä⁵²³, jolloin Waldenin mitta täyttyi. Hän lähetti vastineen Suomen Sosialidemokraatin päätoimittaja Kilvelle lokakuun alussa ja halusi siinä oikaista väitteitä, joita lehden pakinoitsija hänestä oli esittänyt. Walden toteaa sananvapauden periaatteen rajat ja toivoo, että lehdistössä ei käytäisi henkilökohtaiseen mustamaalaamiseen. Lehti julkaisi Waldenin vastineen, mutta samassa mainitsi lehden tehtävän Waldenin johtamien tehdaspaikkakuntien ongelmien esiin tuojana.⁵²⁴

Lehdessä käyty keskustelu kuvaa hyvin sitä asennetta, mikä Waldenilla oli tehdaspaikkakuntiansa hallinnasta. Hän ei halunnut käydä keskustelua yhteisöjensä asioista muiden kuin asianomaisten kanssa. Silloinkin hänellä ja tehtaan johdolla oli viimeinen sana sanottavanaan. Vastineessaan hän ei lähde vastaamaan esitettyihin syytöksiin muuten kuin yleisillä huomautuksilla omasta roolistaan työtilaisuuksien luoja ja työväestön elintason kohottajana⁵²⁵.

Keskustelu ei rajoittunut vain lehtien palstoille vaan asia otettiin useaan otteeseen esille valtiopäivillä. Vuonna 1936 asia tuli esille välikysymyskeskustelussa, minkä aiheena oli työntekijäin oikeudesta kuulua ammatillisiin ja poliittisiin järjestöihin⁵²⁶. Kansanedustaja Aaltosen välikysymyksessä tuotiin seikkaperäisesti esille Walkiakosken suhtautuminen omiin työläisiin. Aaltosen mukaan yhtiöllä oli olemassa erityinen järjestelmä, millä työläiset saatiin pidettyä työväenyhdistysten ulkopuolella. Tätä järjestelmää pidettiin yllä työttömyyden uhalla. Aaltonen esittää samoja tapauksia kuin Waldenille lähetetyssä työmaaterrori kirjeessä⁵²⁷, ilman asianomaisten nimiä. Aaltosen mukaan Valkeakoskella tapahtunut painostustoiminta ei ollut ainutlaatuista, vaan se oli yleinen tapa koko maassa. Siihen olivat syyllistyneet myös muut Waldenin johdossa olleet tehtaat, sekä Enso-Gutzeit, Kymmene Aktiebolaget ja Schaumanin Faneritehdas.⁵²⁸ Syytökset olivat varsin seikkaperäisiä ja yksilöityjä ja ne aiheuttivat laajaa keskustelua kansanedustajien keskuudessa.

Keskustelussa kansanedustaja Kivisalo lisäsi tietojaan Valkeakoskella tapahtuneeseen työmaaterroriin porvarillisten kansanedustajien epäilyjen vuoksi. Hän

⁵²² Jyk 2327 Suomen Sosiaalidemokraatti 8.6.1937; Jyk 2327 Suomen Sosiaalidemokraatti 9.6.1937

⁵²³ Jyk 2328 Suomen Sosiaalidemokraatti 26.9.1937.

⁵²⁴ UPM, RW, KV, 1937–1939, Herra päätoimittaja E. Kilpi 1.1.10.1937; Jyk 2329 Suomen Sosiaalidemokraatti 3.10.1937.

⁵²⁵ UPM, RW, KV, 1937–1939, Herra päätoimittaja E. Kilpi 1.1.10.1937; Jyk 2329 Suomen Sosiaalidemokraatti 3.10.1937.

⁵²⁶ VP pöytäkirja 15.4.1936, s. 4321.

⁵²⁷ UPM, YP, C3, Tietoja työmaaterrorista Valkeakoskella.

⁵²⁸ VP pöytäkirja 15.4.1936, s. 4329–4341.

totesi tehtaan johdon tavoitteeksi sen, että ”*vähitellen erotetaan työstä kaikki järjestyneet työläiset ja tilalle otetaan enemmän tai vähemmän sinimustia*”⁵²⁹. Kun edustaja Kivisalo oli vierailut tehtaalla, oli hän päässyt puheille tehtaan isännöitsijän kanssa. Krogius oli pitänyt puheita työmaaterrorista liioiteltuina. Kun Kivisalo oli tivannut asioita tarkemmin, oli Krogius myöntänyt heillä olevan valta työläisiin niin työssä kuin työn ulkopuolellakin. Kivisaloln mukaan tehtaan toimet paikallisten työläisten irtisanomisineen lisäsivät kauppalan heikkoa taloudellista tilannetta lisääntyvinä köyhäinhoitoavustuksina.⁵³⁰ Krogiuksen vastaukset Kivisalolle osoittavat tehtaan johdon patriarkaalista ajatusta, missä heidän valtansa suhteessa työläiseen käsitti laajasti työläisen elämän.

9.2. Kansalaissodan muiston ylläpitäminen

Anni Waldenin artikkeli Työn Äärestä -lehdessä vuodelta 1931 puuttui vahvasti vapaussodan muistoon. Anni Waldenin toteaaakin, että ”*ei onnettomampaa ajankohtaa historiassamme löydy, sillä kansamme huokaisi venäläisten pistimien ja punaterrorin vallan alaisena. Ei ollut hengen ja omaisuuden turvaa kenelläkään.*” Waldenin esittämä ajatus oli varsin selvästi valkoisen näkökulman värittävä. Artikkelin jatkokin oli aikakauden mukainen. Siinä kenraalitar toteaa toiveikkaana, että ”*meidän rikkinäisyytemme ei saa lannistaa meitä, vaan meidän tulee sittenkin uskoa onnellisempaan tulevaisuuteen. Meidän täytyy uskoa, että kansamme jaksaa kohota vaikeuksiensa yläpuolelle, eheytyä.*” Tämä työ vaati kenraalittaren mukaan paljon ponnistelua ja uskoa Jumalan kaitselmukseen. Jumala oli Anni Waldenin mukaan se tekijä, mikä kykenisi poistamaan kaiken ”*mikä turmelee kansamme sielun*”.⁵³¹ Kansallinen kahtiajakautuminen oli edelleen nähtävissä Suomessa. Artikkelissaan Anni Walden halusi varmasti puuttua turmelevina esiintyviin oppeihin. Nämä kommunismin opit olivat tehtaan kannalta vaarallisia, joten niitä vastaan asetuttiin voimakkaasti. Artikkelin tarkoituksena oli muistuttaa punaterrorin ja venäläisten yhteistä pahuutta. Tämä pahuus oli edelleen piilossa yhteiskunnassa ja siitä oli tehtaan mielestä päästävä eroon.

Valkeakoskella järjestettiin vuosittain Valkeakosken vapautumisjuhla.

Siinä muistettiin niitä henkilöitä, jotka menettivät henkensä punaterrorin myötä tai

⁵²⁹ VP pöytäkirja 15.4.1936, s. 4415.

⁵³⁰ VP pöytäkirja 15.4.1936, s. 4415–4416.

⁵³¹ Tosi vapaus. TÄ 3, 1931, s. 2.

kaatuivat Suomen puolesta valkoisten riveissä. Tehdas oli aktiivisesti mukana järjestämässä vuosittaisia juhlia. Huhtikuun 26 päivänä 1938 järjestettyjen 20. vapautumis- ja suojeluskuntajuhlien yhteydessä seppeleet valkoisten sankarihaudoille laskivat tehtaan puolesta Rudolf Walden sekä isännöitsijä Samuel Krogius. Tehdas oli mukana juhlassa kunnioittamassa sankarivainajia ja heidän omaisiaan.⁵³² Juhla oli luonnollisesti valkoisten suojeluskuntalaisten voimannäyte. Tehtaan ylimmän johdon paikalla oleminen osoitti tehtaan tahtoa pitää yllä kansalaissodan avaamia haavoja. Osallistuminen yksipuolisesti valkoisten juhliin osoitti työläiselle hänen arvonsa ja paikkansa yhteisössä.

Voitonjuhlat olivat myös voimakkaasti esillä Valkeakosken ja Sääksmäen sanomissa. Vuoden 1938 juhlanumerossa kerrottiin tunteikkaasti juhlan kulusta ja suojeluskunnan syntyhistoriasta. Juhlanumerossa korostettiin Rudolf Waldenin kunniaakasta mukanaoloa. Walden oli yksin oikeutettu juhlien kunniavieras, joka sai kunnian ottaa vastaan suojeluskunnan marssivan osaston. Walden korosti suojeluskunnan merkitystä puheessaan seuraavasti: ”*Olkaa vakuutettuja, että jokainen tunti, jokainen teko, jokainen ajatus, jonka te uhraatte tämän kalliin aattemme hyväksi, rakentaa isänmaatamme.*”⁵³³ Hän pyrki omalta osaltaan saattamaan tehtaidensa työläisiä kohti isänmaallista työmaata. Samalla hän osoitti oman arvostuksena suojeluskuntatyöhön.

9.3. Waldenin vappu keskellä kesää

Valkeakoskella vietettiin vappua 1930-luvulla Waldenin määräyksestä vasta juhannuksena. Puuttuminen työväen juhlaan ja sen aiemmin oikeuttamaan vapaapäivään, oli voimakas hyökkäys työläisten perinteisiin. Tällä liikkeellä tehdas pyrki hallitsemaan työläisen tilaa ja aikaa. Rajoittamalla työläisten mahdollisuutta juhlia työläisyyttä oli varsin selvä merkki työläisten muuttamisen pyrkimyksissä.

Valkeakosken työväenyhdistys pyrki saamaan työläisten merkittävintä juhlapäivää vapaaksi huhtikuun alussa 1935. Tehdas vastasi vasta vapun jälkeisenä päivänä ja ilmoitti vapun olevan myös tulevaisuudessa työpäivä. Tehtaan isännöitsijä Krogius perusteli asiaa sillä, että tehdas ei hyväksynyt mitään neuvotteluja sivullisten kanssa työläisten ja tehtaan välisissä asioissa. Toisaalta hän korosti sitä, että ”*työläiset*

⁵³² Valkeakosken suuret vapautumis- ja suojeluskuntajuhlat, TÄ 1. 1938, s. 1-3.

⁵³³ Vapautumisesnsa ja suojeluskuntiansa perustamisen 20-vuotisjuhla. VSS 17, 29.4.1938.

*ovat itse lausuneet tyytyväisyytensä toimintaan, sillä loma vuoden kauneimpaan aikaan on parhaimpaan aikaan antaen mahdollisuuden ulkoiluun ja retkeilyyn.*⁵³⁴

Hämeen Kanssa muisteltiin vuonna 1966 Valkeakosken tapaa viettää Waldenin vappua. Valtion työntekijät olivat olleet rakentamassa rautatiesiltaa huhtikuun lopulla 1937. Työntekijät saivat palkan tehtaan toimiston kautta, mutta varsinainen palkan maksaja oli Suomen valtio. Tämä johtikin konfliktiin, mistä kertoi silloinen työmaan etumies. Vapunaattona tehtaan rakennusmestari oli tullut ilmoittamaan rakennustyömaalle, että vappuna tulnaisiin tavalliseen tapaan töihin. Sillanrakentajat olivat etumiehen mukaan ilmoittaneet rakennusmestarille: ”*Nyt pappa erehdyit pahan kerran, me emme tule töihin, eikä asiasta tämän enempää neuvotella.*” Tehtaan rakennusmestari yritti suostutella ja uhkalla työläisiä tulemaan vappuna töihin. Seuraavaksi saapui tehtaan insinööri, joka sai kokea rakennusmestarin kohtalon. Lopulta paikalle saapui Samuel Krogius. Hän haukkui ensitöikseen työmaan etumiehen niskoittelevaksi kommunistiksi. Tämän jälkeen hän erotti koko työporukan ja käski heitä poistumaan välittömästi työmaalta. Työmaan etumies oli koonnut työporukan kokoon ja ilmoitti siirtävänsä heidät toiselle rataosuudelle. Samalla hän ilmoitti Krogiukselle, että hän on itse syyllinen työmaan valmistumisen pitkittymiseen. Krogius ymmärsi lopulta asian ja pahoitteli väärinkäsitystään. Hän oli luullut työläisiä tehtaan palkollisiksi ja toiminut asiassa sen vuoksi edelliseen tapaan. Krogius oli lopulta joutunut toivottamaan työläiset tervetulleeksi työmaalle jälleen vapun jälkeen.⁵³⁵ Tapahtuma osoittaa varsin hyvin siitä auktoriteettiasemaa, mitä tehtaan johto piti itsellään. Tehtaalla ei suvaittu minkäänlaista niskoittelua, eikä vapun asemasta hyväksyty neuvotteluja työläisten kanssa.

10. Rudolf Waldenin ihanneyhteisö vai pelkkä haavekuva

10.1. Walkiakoski osana suurempaa kokonaisuutta

Walkiakosken johtamistapa toimi tutkimukseni osoittamalla tavalla Valkeakoskella 1920- ja 1930-luvulla. Sen samankaltaisuus muihin aikakauden teollisuuslaitoksiin on ilmeinen, joten Walkiakoskea ei voi pitää poikkeavana yhteisönä. Päinvastoin tehtaan johdon arvomaailma oli samaistettavissa muiden tehtaiden vastaaviin. Walden johti Walkiakosken yhteisöä vahvan hierarkian kautta. Sen havaitseminen on yhteisön

⁵³⁴ VTY2, 10, Tehtaan vastauskirje, Valkeakosken Ty r.y, Herra Kajanto Valkeakoski 2.5.1935.

⁵³⁵ VTY, KOJ 21:17, Lehtileike, Kun Valkeakoskella oli vappu juhannuksena. Hämeen kansa 1.5.1966.

monimuotoisen toiminnan kannalta välttämätöntä. Vallan ja vastuun jakautuminen eri tahojen välillä on havaittavissa Walkiakoskella samoin kuin Montaillon Ranskalaisessa vuoristokylässä, mylläri Menocchion Italiassa sekä 1600-luvun rautaruukkilaisten keskuudessa⁵³⁶. Yhteisön rajat loivat vakautta, mutta ne aiheuttivat luonnollista eripuraa ryhmien välille. Ryhmien välistä sosiaalista vaihtoa sääntelivät yhteisön asettamat tiedostetut ja tiedostamattomat säännöt. Tehtaalla näitä tiedostettuja sääntöjä olivat työsäännöt. Tiedostamattomia sääntöjä olivat tehtaan johdon arvomaailman kautta heijastuneet kirjoittamattomat säännöt. Tällaiseksi kirjoittamattomaksi säännöksi kohosi 1930-luvulla työhön ottamisen yhteydessä vaaditut kuulumiset Hakaan ja suojeluskuntaan.

Waldenin johtaman patriarkaalisen tehdasyhteisön rakenteilla on varsin kaukaiset perinteet historiassa. Eräänä vertailukelpoisena yhteisönä voidaan pitää 1600-luvun suomalaisia rautaruukkeja. Rautaruukkilaisten keskinäinen arvohierarkia määräytyi työn ja palkan mukaan, samoin tapahtui myös Valkeakoskella. Tehdasyhteisön ylimmän vallankäyttäjä oli vaihtunut vain ruukinpatruunasta tehtaanpatruunaan. Tehdasyhteisössä jokaisella oli paikkansa. Esimiehet varmistivat, että työmiehet pitäisivät tehtaan jokapäiväisessä toiminnassa. Kummankin yhteisön ihanteena olivat työläisten vaimot, joiden velvollisuutena oli huolehtia uuden työvoiman synnyttämisestä ja kasvattamisesta. Palkkauksen keinoin pyrittiin siirtämään aviolliset naiset kotiin takaamaan tulevasta työväestä. Yhteisön johtajan tehtävänä oli huolehtia koko yhteisön toimeentulosta ja hyvinvoinnista. Tämä raskas taakka takasi tehtaan, kuin myös ruukin johdolle varsin suuret oikeudet työläisiään kohtaan. Tätä suhdetta pidettiin yllä ruukissa fyysisen kurin avulla.⁵³⁷ Valkeakoskella kuria käytettiin työläisten yhtenäistämiseen ja ajatusmaailman muuttamiseen. Fyysisen kurin tilalle tuli uhkailu ja kiristys. Erona ruukkeihin oli patriarkaalisen vastuun laajuus. Ruukinpatruunalla ei ollut velvollisuutta huolehtia lasten, leskien, vammautuneiden ja loisten ylläpidosta⁵³⁸. Valkeakoskella tehtaan huolenpidosta sai nauttia suuri joukko tehtaan työprosessin ulkopuolella olevia. Lapsille järjestettiin toimintaa ja heidän elinolosuhteet pyrittiin turvaamaan. Leskille maksettiin leskeneläkettä, jos siihen oli tarvetta ja vammautuneista huolehti vakuutus tai sairaus- ja hautausapukassa.

⁵³⁶ Le Roy Ladurie 1985, s. 31–34; Ginzburg 1992, s. 13–15; Vilkuna 1996, s. 155–156.

⁵³⁷ Vilkuna 1996, s. 156–162.

⁵³⁸ Vilkuna 1996, s. 163.

Waldenin patriarkaalinen huoltotyö kuvastaa yleismaailmallista perinnettä. Tämänkaltaisella omaehtoisella huoltotyöllä ja työmukavuuden kehittämisellä on pitkät perinteet. Englannissa järjestettiin jo 1800-luvun puolivälissä työläisille suurimmilla tehdaspaikkakunnilla urheilutoimintaa, maaseuturetkiä, kirjastoja, kylpylöitä ja työpaikkaruokailua⁵³⁹. Erinomainen esimerkki huoltotyöstä on myös tanskalainen tekstiilialan tehdas Brede Klaederfabrik ja sen laaja sosiaalinen huoltotyö vuodelta 1906. Työläiset asuivat kaikki tehtaan omistamissa asunnoissa, he tallettivat rahansa tehtaan pankkiin kuten Valkeakoskella huoltokonttoriin, peseytyivät tehtaan kylpylässä, heidän lapsensa kävivät tehtaan ylläpitämää koulua ja päiväkotia. Tämän lisäksi työläiset käyttivät tehtaan kauppaa ja ruokalaa.⁵⁴⁰ Huoltotyö oli muodostunut eri tehdaspaikkakunnille omaleimaisen yhteisön omine rajoineen.

Ruotsalaistutkija Börje Harnesk on omassa patriarkaalisuuden teoriaa käsittelevässä artikkelissa määritellyt patriarkaalisen suhteen koostuvan kolmesta periaatteesta. Ensimmäisenä tuleva eriarvoisuuden vaatimus pitää sisällään ajatuksen siitä, että johtaja on aina johdettavien yläpuolella. Toisena periaatteena on vastavuoroisuus. Sen mukaan patriarkaalisen suhteen tulee olla molemminpuolista. Johtajan saama valta tarkoitti myös vastuuta. Kolmantena vaatimuksena on kokonaisuus. Sen mukaan patriarkaalisessa yhteisössä työnantajan tulee huolehtia osittain tai kokonaan työläisen sosiaalisesta elämästä.⁵⁴¹ Nämä periaatteet toteutuivat täydessä mitassa Walkiakosken arjessa.

Useissa tutkimuksissa on nähty, että patriarkaalinen johtamistapa olisi murtunut suomalaisessa teollisuudessa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa⁵⁴². Heikki Wariksen mukaan patriarkaalinen suhde vaati tehtaan johtajan persoonallista läsnäoloa ja pitkäaikaisten työntekijöiden tuntemista. Waris toteaa kuitenkin, että yhden tehtaan hallitsemilla alueilla säilyi enemmän merkkejä tehtaan johdon patriarkaalisesta suhteesta kuin kaupunkien tehtailla.⁵⁴³ Wariksen linjoilla on myös Jaakko Oksasen, joka uskoi patriarkaalinen suhteen hävinneen jo 1900-luvun alussa. Tämä hajoaminen perustui koneellistumiseen ja nopeaan tuotantoon. Samalla hävisivät persoonalliset suhteet työnantajan ja työntekijän väliltä. Oksasen mukaan työläisestä tuli työnantajan voitontavoittelun persoonaton väline, minkä edelle menivät koneellinen työ ja pääoman

⁵³⁹ Joyce 1982, s. 148.

⁵⁴⁰ Nielsen 1994: s. 70.

⁵⁴¹ Harnesk 1986, s. 330–331.

⁵⁴² Esim. Oksanen 1957, s. 33–34; Waris 1973, s. 130–131; Voionmaa 1932, s. 668.

⁵⁴³ Waris 1973, s. 130–131.

tavoittelu.⁵⁴⁴ Oksanen on oman aikakautensa tutkija ja näkee asiat aikakaudelleen kuuluvan luokkataistelunäkemyksen valossa. Uutta tutkijapolvea edustavan Jussi Koivuniemen mukaan Nokialla tehdasyhteisön paternalistisen suhteen hajottajana toimi yhteisön väestönkasvu. Sen seurauksena uusia tulokkaita oli mahdotonta ohjata tehdasyhteisön perinteiden pariin.⁵⁴⁵ Sama peruste on esitetty kansainvälisessä kirjallisuudessa, missä patriarkaalisen järjestelmän tuhoutuminen ajoitetaan 1800- ja 1900-lukujen vaihteeseen.⁵⁴⁶ Ruotsalaista Nybyn tehdasta tutkinut Christer Ericsson lisää patriarkaalisen suhteen romahtamiseen ruotsalaisen yhteiskunnan muutoksen. Siirtyminen tehtaan hallinnasta kansankotiin tarkoitti tehtaan huoltotoiminnan siirtymistä valtion vastuulle.⁵⁴⁷

Näitä käsitystä vastaan nousee Tarmo Koskisen tutkimus Tervakosken paperitehtaan osalta, missä patriarkaalinen johtamistapa näyttää säilyneen aina 1970- ja 1980-luvun vaiheeseen asti⁵⁴⁸. Myös Jorma Kalela näkee paperiteollisuudessa aina 1970-luvulle asti jatkuneen huoltotoiminnan osoituksena patriarkaalisesta toiminnasta⁵⁴⁹. Toivo Norberg puolestaan näkee patriarkaalisen järjestelmän päättyneen 1930-luvun lopulle⁵⁵⁰. Järjestelmä pysyy niin kauan patriarkaalisena, kun sen taustalta on havaittavissa ne suuret linjat ja rakenteet, mitkä ovat määrittäneet patriarkaalisuutta vuosisatoja. Valkeakoskella suhde jatkui ainakin Waldenin aikakauden loppuun saakka. Ilmeisemmin suhde säilyi vielä Juuso Waldenin aikakaudella, sillä Juusoa kutsuttiin osuvasti viimeiseksi patruunaksi⁵⁵¹. Patriarkaalisen suhteen loppuminen ja korvautuminen yhteiskunnalle siirtyneellä vastuulla johti suhteen heikkenemiseen. Enää paperitehtaiden johtamistapaa ei voi kuvata patriarkaaliseksi, mutta taustalla on olemassa edelleen niitä ajatuksia ja syvärakenteita, jotka ovat peräisin patriarkaalisesta johtamistavasta.

10.2. Ihanteen vai talouden ehdoilla

Tehtaan johdon toiminnan todellisia motiiveja on vaikeata todentaa lähteistä. Missä määrin toiminta oli laskelmoitua hyötyajattelua ja missä määrin se perustui

⁵⁴⁵ Koivuniemi 2000, s. 147.

⁵⁴⁶ Ericsson 1997, s. 15, 61–67; Roberts 1979, s. 178–179.

⁵⁴⁷ Ericsson 1997, s. 229–231.

⁵⁴⁸ Koskinen 1989, s. 102–103.

⁵⁴⁹ Kalela 1986, s. 52–53, 102–103.

⁵⁵⁰ Nordberg 1979, s. 92–93.

⁵⁵¹ Ks. Klemola 1970.

kaksisuuntaiseen patriarkaalisen suhteeseen. Pohjana toiminnalle oli Suomen valtion itsenäistymisen mukanaan tuoma keskushallinnon heikkous. Tehdaspaikkakunnilla valta tehtaan asioissa oli yksin tehtaan johdolla. Tämä mahdollisti tehtaan yksipuoliset toimet työläisten hallinnan suhteen. Keinoina tehtailla käytettiin tiukkaa kontrollia ja kasvatusta. Työläisistä pyrittiin kitkemään pois vaarallinen aines. Toisaalta työläisiä pyrittiin kiinnittämään paremmin tehtaaseen. Toiminnan kautta muodostui perheitä, joista kaikki menivät tehtaalle työhön⁵⁵². Valtaa tehtaan ja työläisten välisistä asioissa ei annettu ulkopuolisten käyttöön. Näissä kaikissa toimissa Waldenin tehdaspaikkakunta ei ollut poikkeus. Muun muassa Koivuniemen tutkimilla Nokian kumi- ja paperitehtaalla toiminta seurasi samoja linjoja⁵⁵³ kuin Riitta Sinkkosen tutkimalla Joh. Parviaisen Tehtaat OY:llä⁵⁵⁴. Vallan pitäminen yhteisön korkeimman auktoriteetin hallinnassa takasi Waldenin yhteisölle parhaat mahdolliset edellytykset sujuvan teollisen toiminnan läpiviennille.

Walkiakosken toimintaa määrittivät osakkaat ja heidän tahtonsa. Yrityksen määräävänä tavoitteena oli tuottaa voittoa omistajilleen. Nämä taloudelliset päämäärät vaikuttivat suoraan yrityksen tointaan. Tehtaan jatkuvan uudistamistoiminnan tarkoituksena oli parantaa tahtaan tuottavuutta. Tämä johti usein työvoiman vähentämiseen⁵⁵⁵. Uudistustoiminta oli onnistunut tehtaan kannalta silloin, kun kyettiin vähentämään työvaiheista ylimääräisiä henkilöitä. Tehdas pystyi siirtämään osastolta vapautuvat ammattimiehet muihin tehtäviin, mutta epäluotettavista ja tarpeettomista työläisistä päästiin samalla eroon. Valta henkilöstöpolitiikan suhteen mahdollisti työnantajan yksipuoliset vaatimukset työläisten vapaa-ajan hallintaan. Tehdas kykeni määrittämään suvaittavan harrastustoiminnan, mihin kuului urheileminen palokunnassa tai Hakassa, isänmaallinen toiminta suojeluskunnassa ja vapaa-ajan vietto osastokohtaisesti.

Waldenin hallitsemaan suhteeseen kuului voimakas huolto- ja suojelusuhde. Työsuojelun ja työmukavuuden kehittäminen toimi tehokkaana keinona työläisten kiinnittämisessä tehtaaseen. Toiminnan taustalla voidaan nähdä merkkejä Taylorismin periaatteiden noudattamisesta. Työprosessin laadullinen tehostaminen ja kontrollointi olivat tehtaan tuottavuuden kannalta merkittävässä asemassa. Tämän

⁵⁵² Ranki & Ranki 1969, s. 140–150.

⁵⁵³ Koivuniemi 2000, s. 204–207.

⁵⁵⁴ Sinkkonen 1990, s. 92–93, 96–97.

⁵⁵⁵ Esim. Uudistusten vaikutus 15 työpaikan vähentämiseksi. UPM, ABW, A1c, Aktiebolaget Walkiakoski berättelse över verksamhets- och redogörelseåret 1928.

lisäksi tehtaan tuli vähentää työvoiman liikkuvuutta, minkä keinona voidaan pitää työläisten työhön ja vapaa-aikaan kohdistuneita parannuksia. Näiden tekojen taustalla oli pyrkimys työprosessin häiriöttömään onnistumiseen. Tuottavuuden tae oli tuotannon turvallisuus, varmuus ja riskittömyys.⁵⁵⁶ Tehtaan johto pyrki maksimoimaan tehtaan tuottavuuden, mikä onnistui parhaiten parantamalla työläisten elinolosuhteita ja heidän suhtautumistaan työhön sekä tehtaaseen. Työläiset piti saada tehokkaiksi lähes mekaanisiksi osiksi tehtaan tuotantoon, jolloin tehdas toimisi parhaalla mahdollisella tavalla. Huoltotyön kehitystä on aikanaan tutkinut Paavo Koli, joka tarkasteli kvantitatiivisen materiaalin avulla työläisten käsityksiä huoltotyön järjestämisestä. Tutkimuksen perusteella saa varsin selkeän kuvan siitä, että työläisten keskuudessa sosiaalista toimintaa ei nähty pelkästään työläisten edun ajatteluna, vaan taustalla vaikuttivat myös tehtaan etu. Varsin suuri on myös niiden osa, jotka pitivät toimintaa työnantajan holhouksena ja puhtaana taktiikkana.⁵⁵⁷ Vaikka tutkimusote ei ole kaikkein validein, niin se todistaa sen, että työläiset itse olivat huomanneet sosiaalisen huollon sisältävän myös tehtaan johtoa hyödyttäviä tekijöitä. Walden elämäkerrassaan Juva luo kuvan tehtaanjohtajasta, joka pyrki parantamaan työläisten asemaan niin paljon kuin talous antoi myöten. Juvan mukaan Walden osasi katsoa tehtaiden toimintaa ylhäältä, havaiten ne hetket, milloin piti panostaa tehtaiden tulevaisuuteen. Tämä tarkoitti Juvan mukaan usein sitä, että kaikkea ei voitu tehdä työläisten eduksi.⁵⁵⁸ Alkuperäisessä teoksessa Juva pohdiskeli syvällisemmin Waldenin roolia, mutta se on otettu pois julkisesta painoksesta. ”*Meille riittää, kun toteamme, että hän itse oli syvästi vakuuttunut siitä, että menetteli oikein. Siksi hän myös kiristi palkoissa, kun piti sitä välttämättömänä, ja pikkuasioita myöten valvoi, että säästettiin ja ettei minkäänlaista tuhlausta harjoitettu*⁵⁵⁹.” Palkkojen kiristäminen tapahtui Waldenin ajatuksen mukaan vain välttämättömän pakon edessä. Tätä tukee hänen kirjeensä pojalleen Juusolle, missä Rudolf selvittää teollisen toiminnan taloudellisia tosiasioita. Tehtaan johtaminen vaati Rudolfin mukaan kokonaisuuksien hallintaa, mikä tarkoitti usein raskaidenkin päätösten tekemistä. Näillä kauaskantoisilla päätöksillä yhteisöjen jatkuvuus turvattiin. Vaikka palkkojen ja väen vähentäminen aiheutti surua yhtenä hetkenä, olivat ne kuitenkin tae toiminnan jatkamiselle tulevaisuudessa.⁵⁶⁰

⁵⁵⁶ Suikkanen 1983, s. 104.

⁵⁵⁷ Koli 1955, s. 123–132.

⁵⁵⁸ UPM, RW, Juva 1953, II s. 117–118; Juva 1957, s.362.

⁵⁵⁹ UPM, RW, Juva 1953, II s. 118.

⁵⁶⁰ MVA, KV, Rakas Juuso, Elokuun 8 p:nä 1933.

10.3. Patriarkaalinen valta ja vastuu Walkiakosken yhteisössä

Rudolf Walden nautti 60-vuotis juhlien yhteydessä suurta kunnioitusta. Hallitus oli hankkinut jokaiselle tehtaalle pronssisen rintakuvan, jonka tarkoituksena oli muistuttaa jälkipolvia Waldenin merkityksestä tehtaiden kehityksessä.⁵⁶¹ Itse tilaisuudessa Waldenille osoitettiin useita puheita. Walkiakosken ensimmäisenä onnittelupuheenpitäjänä oli itseoikeutetusti isännöitsijä Samuel Krogius. Hän oli valmistanut ylitsevuotavan juhlapuheen, missä Walden sai kunnian kaikesta positiivisesta kehityksestä, mitä paikkakunnalla oli tapahtunut viimeisten vuosien aikana. Walden oli puheen mukaan pelastanut tehtaan täydeltä rappeutumiselta ja tuholta. Tämän lisäksi Waldenin ansioihin kuului yhteiskoulun, junaradan, urheilukenttien ja omakotialueiden rakentaminen sekä isänmaallisen seuratoiminnan vilkastuminen.⁵⁶² Walkiakosken toinen puhuja kertoi tuoneensa terveiset suoraan koneiden äärestä. Hän kiitti Waldenia tehtaiden jatkuvasta uudistamisesta, missä oli kiinnitetty huomiota viihtyvyyteen, ilmavuuteen, siisteyteen ja turvallisuuteen. Kiitosta puhuja antoi myös huoltotoiminnan kehittämistä, kerhotoiminnasta ja urheilutoimintaan panostamisesta.⁵⁶³ Juhlapuheissa kiteytyy hyvin se ihanne mitä Walden pyrki toteuttamaan Walkiakosken tehtaalla. Tämä ihanne ei ollut jäänyt huomiotta tehtaan johdon ja työläisten keskuudessa. Waldenin ratkaisut takasivat suurimmalle osalle Valkeakosken kauppalan asukkaista hyvät työ- ja kotiolot. Vaikka työläiset joutuivat toisinaan painostuksen ja uhkailun kohteeksi, niin pääasiallisesti toiminta tehtaan johdon puolelta oli määrätietoista asioiden parantamista. Yhteisön konfliktit ja kurin esiintyminen olivat tämän kehitystoiminnan mukanaan tuomia sivuilmiöitä, joihin työläisten tuli vielä 1920- ja 1930-luvulla nöyrytyä tehtaan antamaa parannustoimintaa vastaan.

Walden muodosti Valkeakoskelle perinteiseen patriarkalismiinkin tukeutuneen tehdasyhteisön. Sen johdolla oli käytössään tarkasti määrätty ihanne, minkä avulla tehdasta tuli ohjata. Waldenilla oli voimakas ihanne luotettavasta työläisestä, joka porvarillisen maailmankatsomuksen, urheilun, hyvien asunto-olojen, työturvallisuuden ja isänmaallisen toiminnan kautta olisi kiitollinen tehtaalle. Tämän kiitollisuuden hän osoittaisi tehokkuudella työssään ja luotettavuudella vapaa-aikanaan. Toisaalta

⁵⁶¹ UPM, YP, A6, Yhtyneiden Paperitehtaiden hallituksen kokous 1.12.1938.

⁵⁶² UPM, RW, 50- ja 60-vuotis juhlat, Krogiuksen puhe 7.12.1938.

⁵⁶³ UPM, RW, 50- ja 60-vuotis juhlat, Virjulan puhe 7.12.1938.

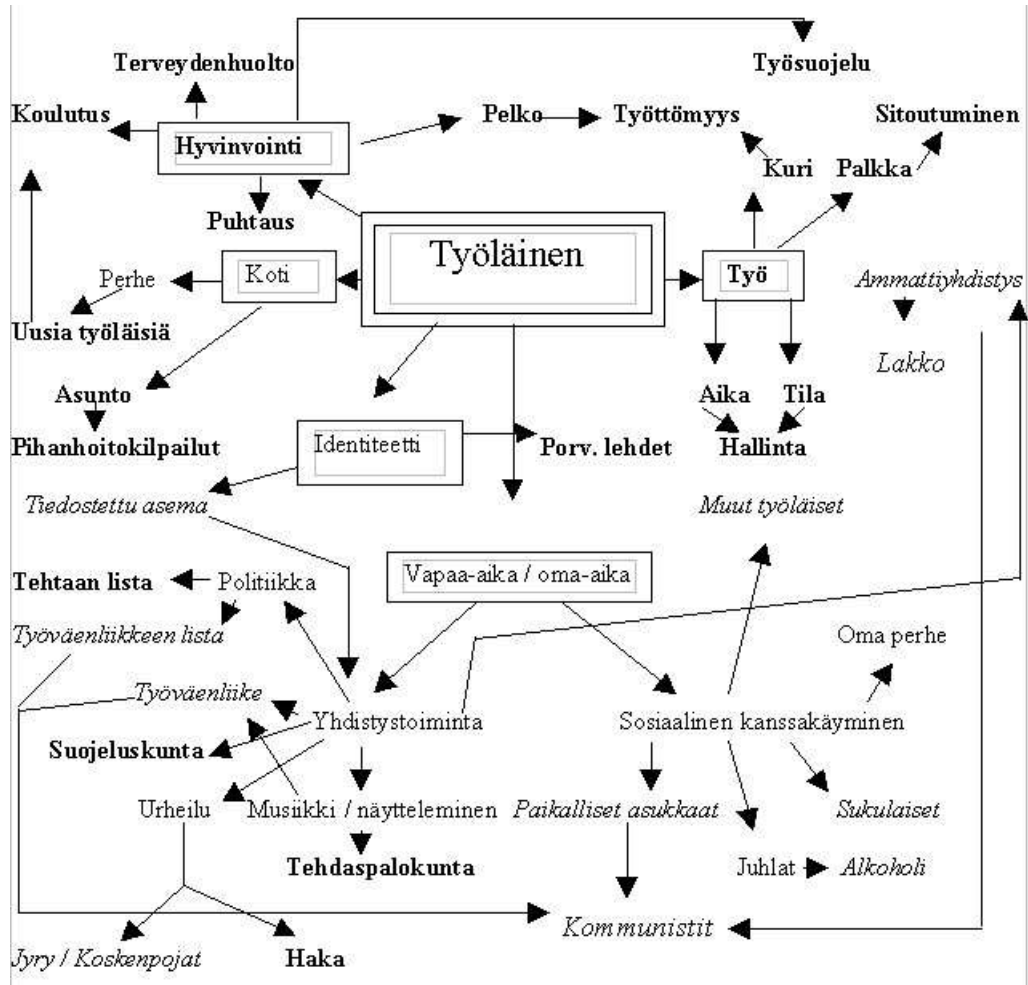
Waldenilla oli selvät mielikuvat tätä harmoniaa rikkovista asioista. Ne olivat luokkatietoisuuden ja kommunismin mukanaan tuomat vaarat. Niitä vastaan Walden taisteli Walkiakosken tehtaalla isännöitsijän ja insinöörien avustuksella. Työläinen oli patriarkaalisen suhteen keskiössä. Häntä pyrittiin holhoamaan ja ohjaamaan kohti oikeaa tulevaisuutta. Waldenia voidaan pitää idealistina, joka oli oman aikakautensa kuvastin. Hän edusti teoillaan ja ajatusmaailmaltaan sitä ihannetta, mitä hän yritti työläisille tarjota. Kaaviossa 1 on esitelty tätä tehtaan patriarkaalisen suhteen rakennetta tehtaan johdon kannalta. Sen kautta on mahdollista havaita ne suhteen kipupisteet ja paikat, joissa käytiin rajankäyntiä. Sekä se laajuus, minkä patriarkaalinen suhde saavutti Waldenin aikakaudella. Kaavio 2. auttaa puolestaan havaitsemaan patriarkaalisen kehityksen samanaikaisuuden ja moninaisuuden.⁵⁶⁴

Rudolf Walden persoonana herättää yhä edelleen keskustelua⁵⁶⁵. Walden monipuolisena teollisuusjohtajana ja armeijan vaikuttajana toimii itsessään houkuttelevana tutkimuskohteena. Näen kuitenkin vielä otollisempaa pysyä paikallisen tehtaan kehityksessä. Näin otolliseksi tutkimuskohteeksi kohoaa hänen seuraajansa Juuso Walden ja hänen aikakautensa tutkiminen Valkeakosken näkökulmasta. Kuinka patriarkaalinen suhde kesti ulkopuolelta tulleet yhteiskunnalliset paineet ja muutokset? Millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä oli isän ja pojan tavassa johtaa tehdasyhteisöä? Jatkotutkimuksen avulla on mahdollista tarkastella tehtaan johdon suhdetta työläisiin Valkeakosken pienyhteisössä vuodesta 1924 aina vuoteen 1969 asti. Suhtautuminen työläisten yhteenliittymiin koki murroksen Juuson aikana. Samoin kävi suhteessa kommunisteihin. Heitä ei enää sodan jälkeen voitu järjestelmällisesti poistaa tehtaalta. Erityisen mielenkiintoista olisi tutkia patriarkaalisen suhteen kykyä muuttua Juuson aikakaudella. Mitkä osat siitä muuttuivat, mitkä hävisivät ja mitkä pysyivät muuttumattomina. Tutkimuksen kohteena olisi myös arvohierarkiassa ja tehtaan organisaatiossa tapahtunut muutos. Tutkimuksen arvoista olisi se perustavanlaatuinen kysymys, että tapahtuiko jo tällöin talouspoliittinen muutos, jolloin tulolähteen tilalle tuli tulonlähde?

⁵⁶⁴ Ks. Kaavio 1, s. 114; Kaavio 2, s. 115.

⁵⁶⁵ Esim. Tämä käy ilmi muun muassa Kanavassa vuonna 1999 käydyistä keskustelusta. Salokoski 1999, s. 447–450; Syväoja 1999, s. 536.

Kaavio 1. Työläinen Walkiakosken patriarkaalisesta järjestelmästä keskiössä

Tehtaan johdon patriarkaalisesta suhteesta hallinnassa olleet työläisen elämän tasot **lihavoituna** ja tehtaan kannalta suhdetta uhkaavat tekijät on *kursivoituna*.

LÄHTEET

1. Arkistolähteet

Myllysaaren museon ja Valkeakosken kotiseutumuseon arkisto (MVA).

Kirjeenvaihtoa (KV).
Muistitietoa (M).
Valokuva-arkisto (VA).

Paperiliiton Valkeakosken osasto 45:n arkisto (PV).

Pöytäkirjat V.koski p.p.y. 1919–1930.
Toimintakertomukset 1925–1930.

Sairauskassa Walkian arkisto (SW).

A/B Walkiakosken Työväestön Sairaus- ja Hautausapukassan pöytäkirjat 1924–1936.
A/B Walkiakosken Työväestön Sairaus- ja Hautausapukassan vuosikertomukset 1924–1940.
Osakeyhtiö Valkiakosken ja Paperituote Osakeyhtiön Työväestön Sairaus ja hautausapukassa, Hallituksen pöytäkirjat 1936–1942.
Sopimuskirjoja 1924–1940.
Sääntökomitean kokoukset 1907, 1933–1934.

Sota-arkisto (SA).

(SK1374) Valkeakosken suojeluskunnan henkilökortit.
(SK1410) Valkeakosken suojeluskunnan vuosikertomukset 1923–1944.
(SK2305) Esikunnan kokousten pöytäkirjat 1923–1944.

Tilastokeskuksen arkisto (TikA).

Teollisuustilaston Yhteenvetoliuksia ja työtauluja (TYT) 1921.
Teollisuustilaston yleislomakkeet (TY).

UPM-Kymmenen keskusarkisto (UPM).

Aktiebolaget Walkiakosken arkisto (ABW).

A1a, Yhtiön perustaminen 1873–1926.
A1c, Vuosikertomukset 1913–1933.
A1f, Kirjeenvaihto 1918–1930.
A2a, Yhtiökokoukset ja hallituksen kokoukset 1918–1934.
D1, Palkkakirjat.
D2, Työsopimus ja työsuhdeasiat.
D3, Urheilutoiminta 1929–1933.
D4, Yhdistykset, järjestöt ja kerhot.
D5, Sairaus- ja hautausapukassa.
E, Paikallisyhteisöasiat.

Rudolf Waldenin yksityisarkisto (RW).

Juva, Einar, W. Rudolf Walden, Elämä ja toiminta 1-4. Vuodelta 1953.
Waldenin kirjeenvaihtoa (KV) 1918–1940.
50- ja 60-vuotis juhlat.

Valokuva-arkisto (VA).

Valokuvia Aktiebolaget Walkiakoskesta ja sen ympäristöstä 1918–1940.

Yhtyneiden Paperitehtaiden arkisto (YP).

A1, Yhtyneitten historia

A2, Kirjeenvaihtoa.

A3, Kirjeistö.

A4, Yhtiön historian tutkimus.

A5, Yhtiöjako.

A6, Pöytäkirjat.

Yhtiökokouksen pöytäkirjat 1920–1940.

Hallituksen ja johtokunnan pöytäkirjat 1920–1940.

Konttoripäälliköiden kokousten pöytäkirjoja 1935–1940.

Isännöitsijöiden kokousten pöytäkirjoja 1933–1940.

Sosiaalihenkilöstö 1937–1940.

Urheilulautakunta 1935–1940.

A8, Perustamis- ja purkuasiakirjat.

B1, Kirjanpito.

B5, Tilastoja.

B10, Oikeusasioita.

C1, Palkat.

C2, Henkilöstö.

C3, Työsuhdeasiat.

C4, Eläkeasiat.

C5, Toimikunnat ja komiteat.

C6, Sosiaaliasiat.

C9, Koulutus.

C10, Urheilu ja liikunta.

C11, Asunto-asiat.

D1, Vuosikertomukset 1918–1940.

E7, Sekalaiset asiat.

Valkeakosken kaupungin keskusarkisto (VK).

Kunnallinen ammattientarkastaja (KA).

Sosiaalilautakunta (SOS).

Valkeakosken työväenyhdistys ry:n arkisto (VTY).

Kalle ja Olli Vuorisen jäämistön materiaali (KOJ).

Valkeakosken työväenyhdistyksen asiakirja-arkisto (VTY1).

Yleinen arkisto Valkeakosken työväenyhdistyksen ja Sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön kokoelmissa säilytettävistä asiapapereista (VTY2).

2. Sanoma- ja aikakauslehdet

Kuulumisia Yhtyneiltä Paperitehtailta ja Walkiakoskelta (KYPW) 1931.

Suomen Sosiaalidemokraatti (Jyväskylän yliopiston kirjasto Jyk).

Jyk 2327 15.4.1937–5.7.1937.

Jyk 2328 6.7.1937–28.9.1937.

Jyk 2329 29.9.1937–11.12.1937.

Tapaturmasuojelu (TS), N:o 1 1934 – N:o 4 1940.

Työn Äärestä (TÄ), N:o 1 1931 – N:o 2 1942.

Työväenlehti 13.3.1930

Valkeakosken ja Sääksmäen sanomat (VSS), N:o 1 1929- N:o 52 1940, N:o 6 1976.

3. Virrallisjulkaisut

Suomen Suuriruhtinaanmaan asetuskokoelma (SSA) Asetus ammattivaaralta suojelemisesta 10/1914.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Kahdeksan tunnin työpäivälaki 103/1917.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Asetus työväen tapaturmavakuutuksesta 120/1917.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Laki kahdeksan tunnin työajasta 94/1918.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Työsäätölaki 142/1922.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Työehtosopimuslaki 88/1924.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Työväen tapaturmavakuutuslaki 271/1925.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Valtioneuvoston päätös, joka koskee työaikaä keskeyttämättömässä työssä 347/1926.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Työturvallisuuslaki 104/1930.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Valtioneuvoston päätös, joka koskee työaikaä keskeyttämättömässä työssä 387/1930.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Laki työrauhan suojelemisesta 62/1931.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Valtioneuvoston päätös, joka koskee työaikaä keskeyttämättömässä työssä 444/1934.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Työntekijän tapaturmavakuutuslaki 152/1935.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Laki eräiden ammattitautien sekä työkalun hankauksesta aiheutuneen tulehduksen korvaamisesta. 153/1935.

Suomen Asetuskokoelma (SAk) Kansaneläkelaki 248/1937.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XVIII A Teollisuus, nro. 38 1921 – nro. 57 1941.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXXII Sosiaalisia erikoistutkimuksia 16. Maaseudun asunto-olot vuonna 1929.

Suomen virallinen tilasto (SVT) XXXII Sosiaalisia erikoistutkimuksia 18. Kaupunkien asunto-olot vuonna 1938.

Valtiopäivät (VP) 1935, pöytäkirjat IV, istunnot 89–113.

4. Alkuperäislähteinä käytetty kirjallisuus

Airola 1926: Airola, J. E., Tehdasjärjestelyn suuntaviivoja. Helsinki.

Aktiebolaget Walkiakoski 1929: Aktiebolaget Walkiakoski, Työsäännöt. Tampere.

Aktiebolaget Walkiakoski 1930: Aktiebolaget Walkiakoski, Työsäännöt. Hämeenlinna.

Aktiebolaget Walkiakoski 1934: Aktiebolaget Walkiakoski, Työsäännöt. Tampere.

Rakennustaito 1939: Rakennustaito, 86 työnjohto-ohjetta. Helsinki.

Suomen Paperi-Konttori 1928–1940: Kertomus Suomen Paperi-Konttorin toiminnasta vuonna 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939 ja 1940. Helsinki.

Suomen Paperitehtaitten yhdistys 1939–1940: Suomen Paperitehtaitten yhdistys. Vuosikertomukset 1939–1940. Helsinki.

Virkkunen 1931: Virkkunen, Paavo, Työ on miehen kunnia. Ajatuksia työstä ja työmiehistä. Yhteisymmärryksen edistämiseksi kansalaiselämässä I. Helsinki.

Walkiakoski 1942: Yhtyneet Paperitehtaat osakeyhtiö Walkiakoski, Työsäännöt ja työsopimus. Tampere.

5. Kirjallisuus

Ahvenainen 1972 (a): Kankaan paperitehtaan historia 1872–1948. Jyväskylä.

Ahvenainen 1972 (b): Ahvenainen, Jorma, Paperitehtaista suuryhtiöksi. Kymin Osakeyhtiö vuosina 1918–1939. Helsinki.

Ahvenainen, Pihkala & Rasila 1982: Ahvenainen, Jorma, Pihkala, Erkki, Rasila, Viljo, Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Helsinki.

Ahvenainen 1984: Ahvenainen, Jorma, Suomen sahateollisuuden historia. Porvoo.

Ahvenainen 1992: Ahvenainen, Jorma, Enso-Gutzeit OY 1872–1992 II. Vuodet 1924–1992. Jyväskylä.

Alapuro 1980: Alapuro, Risto, Maailmansotien välinen aika. Teoksessa Suomalaiset - yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. Toim. Valkonen, Tapani. Juva.

Alapuro 1995: Alapuro, Risto, Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1935. Porvoo.

Annala 1950: Annala, Vilho, Tervakosken paperitehtaan historia. Helsinki.

Aronson & Pratkanis 1992: Aronson, Elliot, Pratkanis, Anthony, Age of Propaganda, The Everyday use and abuse of persuasion. New York.

Autio & Lodenius 1968: Autio, Matti, Lodenius, Erik, Suomen paperitehtaitten yhdistys 1918–1968. Synty- ja kehitysvaiheet. Helsinki.

Autio & Nordberg 1985: Autio, Matti, Nordberg, Toivo, Vuosisata paperiteollisuutta I. Valkeakosken, Simpeleen, Myllykosken ja Jämsänkosken paperiteollisuuden vaiheet Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön perustamiseen saakka. Valkeakoski.

Blomqvist 1995: Blomqvist, Raimo, Raudan kansaa, Valkeakosken metallityöväen ammattiosasto 105:n 50-vuotishistoriikki. Valkeakoski.

Bonsdorff & Kontio 1968: Bonsdorff, Lars von, Kontio, Erkki, G. A. Serlachius oy 1868–1968. Perheyrytyksen vaiheita. Helsinki.

Dahl 1986: Dahl, Kaino, Taustoja ja tunnelmia. Valkeakoski.

Edgren 1987: Edgren, Lars, Lärning-Gesäll-Mästare. Hantverk och hantverkare i Malmö 1750–1847. Lund.

Eloranta-Jokela 1999: Eloranta-Jokela, Eeva, Apukassasta anottua, sairauskassasta sanottua, sairauskassa Walkia 1899-1999. Valkeakoski.

Ericson 1987: Ericson, Hans-Olof, Vanmakt och styrka. Studier av arbetarrörelsens tillkomst och föutsättningar i Jönköping, Huskvarna och Norrahammar 1880–1909. Arkiv avhandlingsserie 27. Lund.

Ericson 1998: Ericson, Hans-Olof, Trädgårdsarbetarna stiger fram. Historisk tidskrift 1998:2. Svenska Historiska Föreningen. Stockholm.

Ericsson 1997: Ericsson, Christer, Vi är alla delar av samma familj. Patronen, makten och folket vid Nyby bruk 1880-1940. Stockholm.

Foucault 1980: Foucault, Michel, Tarkkailla ja rangaista. Suomentanut Nivanka, Eevi. Helsinki.

Ginzburg 1992: Ginzburg, Carlo, The Cheese and the Worms. The Cosmos of o Sixteenth-Century Miller. Kääntänyt John ja Anne Tedeschi. London.

Ginzburg 1996: Ginzburg, Carlo, Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista. Suom. Vuola, Aulikki. Tampere.

Haapala 1986: Haapala, Pertti, Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920. Tampere.

Haapala 1994: Haapala, Pertti, Työajan lyhyt historia. Teoksessa Työ ja työttömyys. Toim. Parikka, Raimo. Työväen historia ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 7. Helsinki.

Haapala 1995: Haapala, Pertti, Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920. Helsinki.

Haavio-Mannila & Stolte Heiskanen 1969: Haavio-Mannila, Elina, Stolte Heiskanen, Veronica, Työ- ja ihmissuhteet Valkeakosken tehtailla. Teoksessa Kaikuja Hämeestä XII. Julkaisuja Hämäläis-osakunta. Toim. Kuusisto, Seppo ja Sahi, Timo. Helsinki.

Harnesk 1986: Harnesk, Börje, Patriakalism och lönearbete: teori och praktik under 1700- och 1800-talen. Historisk tidskrift 1986:3. Svenska Historiska Föreningen. Stockholm.

Harnesk 1987: Harnesk, Börje, Den föränderliga patriarkalismen, Historisk tidskrift 1987:2. Svenska Historiska Föreningen. Stockholm.

Heikkinen 1977: Heikkinen, Antero, Ammatillisesta amatööriksi. Suomen hiihtourheilun ensi vaihe. Oulu.

Heikkinen 1981: Heikkinen, Antero, Kansallisurheilun suuri nousu. Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu 82. Lappeenranta.

Heikkinen 1993: Heikkinen, Antero, Ihminen historian rakenteissa. Mikrohistorian näkökulma menneisyyteen. Helsinki.

Heikkinen 2000: Heikkinen, Sakari, Paperia maailmalle. Suomen Paperitehtaitten Yhdistys – Finnrap 1918–1996. Helsinki.

Helelä 1969: Helelä, Timo, Työnseisaukset ja teolliset suhteet Suomessa vuosina 1919–1939. II osa Suomen Pankin taloustieteellinen tutkimuslaitos. Sarja D:21. Monistettuja tutkimuksia. Helsinki.

Hentilä 1982: Hentilä, Seppo, Suomen työläisurheilun historia I. Työväen urheiluliitto 1919–1944. Hämeenlinna.

Hersalo 1962: Hersalo, N., V., Suojeluskuntain historia II. Puolustuskelpoinen kansa. Vaasa.

Hirvonen 2000: Hirvonen, Maija, Salanimet ja nimimerkit. Suomen Kirjallisuuden Seuran kirjaston julkaisuja 16. Helsinki.

Hjerppe 1973 (a): Hjerppe, Riitta, Suomen teollisuuden toimipaikkojen jakauma suuruusluokkiin ja suhdanteet vuosina 1909–1969. Helsingin yliopiston Talous- ja Sosiaalhistorian laitoksen tutkimuksia n:o 6. Helsinki.

Hjerppe 1973 (b): Hjerppe, Riitta, Suomen tehdasteollisuuden ja käsityön toimipaikkojen suuruusrakenne 1888–1952. Helsingin yliopiston Talous- ja Sosiaalhistorian laitoksen tutkimuksia n:o 7. Helsinki.

Hjerppe 1979: Hjerppe, Riitta, Suurimmat yritykset Suomen teollisuudessa 1847–1975. Helsinki.

Hjerppe, Ikonen & Valkama 1993: Hjerppe, Riitta, Ikonen, Vappu, Valkama, Päivi, 1930-luvun lama ja Suomen velkaantuminen. Valtionvarainministeriön keskustelu aloitteita no 36. Helsinki.

Hobsbawn 1969: Hobsbawn, E., J., Industry and Empire. An Economic History of Britain since 1750. London.

Horgby 1986: Horgby, Björn, Den disciplinerade arbetaren. Brottslighet och social förändring i Norrköping 1850–1910. Stockholm.

Hoskola 1989: Hoskola, Helena, Sata vuotta työsuojelua. Suomen työsuojelulainsäädännön synty ja kehitys 1889–1989. Tampere.

Hurmerinta & Viitanen 1994: Toim. Hurmerinta, Ilmari, Viitanen, Jukka, Suomen puolesta. Mannerheim-ristin ritarit 1941–1945. Helsinki.

Huttunen 2000: Huttunen, Tapio, Nauloilla laadittu laki. Työväentalojen sulkemiset 1929–1934. Bibliotheca Historica 55. Helsinki.

Itkonen 1998: Itkonen, Hannu, Tuskin etanaa elävämpi – urheilu sosiaalisena kontrollina. Teoksessa Urheilu ja historia. Kansakunnan identiteetiksi, yhteiskunnan vaikuttajaksi, joukkojen harrastukseksi. Toim. Vares, Vesa. Turun Historiallinen Arkisto 51. Turku.

Jaakkola 1985: Jaakkola, Jouko, Tampellan työväen avustuskassatoiminta Tampereella 1860–1985. 125 vuotta työväen omatoimista turvallisuutta. Tampere.

Jaakkola 1993: Jaakkola, Jouko, Kun valtio ei auttanut – työväen keskinäinen apu Suomessa. Teoksessa: Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Toim. Haapala, Pertti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 6. Tampere.

Jaakkola 1994: Jaakkola, Jouko, Sosiaalisen kysymyksen yhteiskunta. Teoksessa Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Toim. Jaakkola, Jouko, Pulma, Panu, Satka, Mirja ja Urponen, Kyösti, Suomalaisen yhteiskunnan sosiaaliturvan historia. Helsinki.

Johansson 1982: Johansson, Ingemar, Strejken som vapen. Fackföreningar och strejker i Norrköping 1870-1910. Stockholm.

Jokinen, Juhila & Suoninen 1999: Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi, Suoninen, Eero, Diskurssianalyysi liikkeessä. Jyväskylä.

Joyce 1982: Joyce, Patrick, Work, Society & Politics. The culture of the factory in later Victorian England. Manchester.

Jussila 1994: Jussila, Anneli, Valkeakosken työväenopisto 1924–1994. 70-vuotta vapaata sivistystyötä. Valkeakoski.

Jutikkala 1965: Jutikkala, Eino, Suomen mustin yhdyskunta vuonna 1918. Hämeenmaa XII. Hämeenlinna.

Juva 1957: Juva, Einar, Rudolf Walden 1878–1946. Helsinki.

Kaartinen 1993: Kaartinen, Timo, Kuinka kulttuuria käännetään. Arvon tuottaminen ja antropologinen käytäntö. Suomen Antropologisen Seuran julkaisu. Tampere.

Kalela 1981: Kalela, Jorma, Taistojen taipaleelta. Paperityöläiset ja heidän liittonsa 1906–1981. Tampere.

Kalela 1986: Kalela, Jorma, Paperiliiton historia 1944–1986. Tampere.

Karisto, Takala & Haapola 1999: Karisto, Antti, Takala, Pentti, Haapola, Ilkka, Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Helsinki.

Karlson 1988: Karlson, Per-Arne, Arbetsdelning och intergration före marknadssamhället. Patriarkalismens funktion i teori och praktik. Historisk tidskrift 1988:3. Svenska Historiska Föreningen. Stockholm.

Karonen 2002a: Karonen, Petri, Johdanto: Moninainen patriarkalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Suomen Kirjallisuuden Seuran Historiallinen Arkisto 116. Toim. Einonen, Piia ja Karonen, Petri. Helsinki.

Karonen 2002b: Karonen, Petri, Patriarkalaisen järjestyksen monet todellisuudet. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalaisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Suomen Kirjallisuuden Seuran Historiallinen Arkisto 116. Toim. Einonen, Piia ja Karonen, Petri. Helsinki.

Keravuori 1948: Keravuori, Keijo, Teollisuuden sosiaalinen toiminta. Helsinki.

Kettunen 1986: Kettunen, Pauli, Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930. Historiallisia tutkimuksia 136. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Kettunen 1994 (a): Kettunen, Pauli, Suojelu, suoritus, subjekti, työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisessa ajattelu- ja toimintatavoissa. Suomen Historiallinen Seura. Historiallisia Tutkimuksia 189. Helsinki.

Kettunen 1994 (b): Kettunen, Pauli, Työ ja riski. Teoksessa Työ ja työttömyys. Toim. Parikka, Raimo. Työväen historia ja perinteen tutkimuksen seura. Väki voimakas 7. Helsinki.

Kettunen, Parikka & Suoranta 1996: Kettunen, Pauli, Parikka, Raimo, Suoranta, Anu, Äänekäs kansa. Helsinki.

Kettunen 1997: Kettunen, Pauli, Työjärjestys, tutkielmia työn ja tiedon poliittisesta historiasta. Helsinki.

Kettunen 1999 (a): Kettunen, Pauli, ”Työsuojelun tieto ja valta”. Teoksessa Suomalaisen työn historia, korvesta konttoriin. Toim. Parikka, Raimo. Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia 730. Helsinki.

Kettunen 1999 (b): Tekniikka, kulttuuri ja työläisen sielu. Kasvatustieteilijä Aksel Rafael Kurjen reaktionäärinen modernismi. Teoksessa Ajan paineessa, Kirjoituksia 1930-luvun suomalaisesta aatemaailmasta. Toim. Pertti Karkama ja Hanne Koivisto. Helsinki.

Kettunen 2001: Kansallinen työ suomalaisen suorituskyvyn vaalimisesta. Helsinki.

Kilpi 1915: Kilpi, O.K., Suomen ammatissatoimiva väestö ja sen yhteiskunnalliset luokat vuosina 1815–1875. Taloustieteellisiä tutkimuksia XX. Helsinki.

Kilpi 1917: Kilpi, O.K., Suomen siirtolaisuus ja 19. vuosisadan kansantalous. Taloustieteellisiä tutkimuksia XXII. Helsinki.

Kirjavainen, Paukku, Peltonen & Ruohotie 1979: Kirjavainen, Jorma, Paukku, Raimo, Peltonen Matti, Ruohotie, Pekka, Yhtyneet Paperitehtaat OY:n Lotilan ammattikoulu 1929–1979. Valkeakoski.

Kivelä J. 1991: Kivelä, Juhani, Valkeakosken työläisurheilun historiaa. Valkeakosken Jyry 1905–1932. Valkeakosken Koskenpojat 1929–1989. Valkeakoski.

Kivelä 1998: Kivelä, Juhani, Valkeakosken yhteiskoulu 1923–1998. Valkeakosken lukio 1976–98. Apian yläaste 1976–98. Tampere.

Kivelä R. 1991: Kivelä, Rauli, Valkeakosken teollistuminen. Myllykylästä 2000-luvulle. Valkeakoski.

Klemola 1970: Klemola, Pertti, Juuso Walden. Viimeinen patruuna. Helsinki.

Knoellinger 1959: Knoellinger, Carl Eric, Järjestösuhteet Suomen työmarkkinoilla. Helsinki.

Knuuttila 1993: Knuuttila, Seppo, Urheilu, mentaliteetti, julkisuus. Teoksessa Urheiluseura. Juuret mullassa – tukka tuulessa. Toim. Itkonen, Hannu ja Nevala, Arto. Joensuu.

Knuuttila 1994: Knuuttila, Seppo, Tyhmän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan. Tietolipas 129. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Knuuttila & Paasi 1995: Knuuttila, Seppo, Paasi, Anssi, Tila, kulttuuri ja mentaliteetti. Maantieteen ja antropologian yhteyksiä etsimässä. Teoksessa *Manaajista maalaisaateliin. Tulkintoja toisesta historian, antropologian ja maantieteen välimaastossa*. Toim. Kataja, Kimmo. Helsinki.

Koivuniemi 1998: Koivuniemi, Jussi, Isänmaan asialla vai petturien tiellä? Lakonmurtajat Suomessa 1920-luvun lopun lakoissa. Teoksessa *Kansa ja kumous. Modernin Euroopan murroksia 1880–1930*. Toim. Tuominen, Kirsi-Maija, Koivuniemi, Jussi, Oikarinen, Sari ja Oikarinen, Jarmo. Suomen Historiallinen Seura, Historiallinen Arkisto 111. Helsinki.

Koivuniemi 2000: Koivuniemi, Jussi, Tehtaan pillin tahdissa. Nokian tehdasyhdyskunnan sosiaalinen järjestys 1870–1939. Helsinki.

Koli 1955: Koli, Paavo, Ennakkoluuloista teollisessa organisaatiossa, sosiologinen tutkimus teollisen organisaation johtajiston ja työntekijöiden välisestä vuorovaikutuksesta ja sen eräistä sosiaalisista edellytyksistä. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 2. Porvoo.

Koskinen 1989: Koskinen, Tarmo, Tehdasyhteisö, tutkimus tehtaan ja kylän kuntoutumisesta tehdasyhteisöksi, kudelman säilymisestä ja purkautumisesta. 2. painos. Vaasa.

Kosola 1935: Kosola, Vihtori, Viimeistä piirtoa myöten. Muistelmia elämäni varrelta. Lapua.

Kurki 1936: Kurki, Aksel, Rafael, Tekniikka ja kulttuuri sekä työntekijäin sielunelämä. Porvoo.

Kuusi 1914: Kuusi, Eino, Talvityöttömyys, sen esiintyminen, syyt ja ehkäisytoimenpiteet Suomen suurimmissa kaupungeissa. Tampere.

Kuusi 1931a: Kuusi, Eino, Sosiaalipolitiikka I. Porvoo.

Kuusi 1931b: Kuusi, Eino, Sosiaalipolitiikka II. Porvoo.

Le Roy Ladurie 1985: Le Roy Ladurie, Emmanuel, Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324. Suom. Itkonen-Kaila, Marja. Helsinki.

Levi 1991: Levi, Giovanni, On Microhistory. Teoksessa *New Perspectives in Historical Writing*. Toim. Burke, Peter. Cambridge.

Lönnqvist 1998: Lönnqvist, Bo, Etnologia ja historiallinen antropologia. Teoksessa "Toinen" sivilisaatio. Arkielämä, sivilisaatio ja kansankulttuuri Suomessa noin 1500–2000. Toim. Junkala, Pekka ja Kiuru, Elina. Jyväskylän yliopisto, etnologian laitos. Tutkimuksia 36. Jyväskylä.

Mansner 1981: Mansner, Markku, Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen työnantajain keskusliitto 1907–1940. Jyväskylä.

Markkola 1994: Markkola, Pirjo, Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. Suomen Historiallisen Seuran Historiallisia Tutkimuksia 187. Helsinki.

Matiskainen 1969: Matiskainen, Päivi, Suojeluskunta- ja lottatyö Valkeakoskella. Teoksessa *Kaikuja Hämeestä XII. Julkaisuja Hämläis-Osakunta*. Toim. Kuusisto, Seppo ja Sahi, Timo. Helsinki.

Nielsen 1994: Nielsen, Niels Jul, Lifelong Care and Control. Paternalism in Nineteenth-Century Factory Communities. *Ethnologia Scandinavica* volume 24. Lund.

Nordberg 1979: Nordberg, Toivo, Patruunasta teknokraattiin. Teoksessa *Teollistuminen ja teollisuusyhteisöt. Teollistumisajan vaiheita Suomessa*. Toim. Markkanen, Erkki. Jyväskylän yliopisto, historian laitos. Suomen historian julkaisuja N:o 5. Jyväskylä.

Nordberg 1980: Nordberg, Toivo, Vuosisata paperiteollisuutta II. *Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiö 1920–1951*. Valkeakoski.

Ojala 2001: Ojala, Jari, Haastajasta voittajaksi: Yhtyneet Paperitehtaat 1900-luvulla. Teoksessa *Metsäteollisuusyritysten strategiset kehityspolut. Kilpailu, keskittyminen ja kasvu pitkällä aikavälillä*. Toim. Näsi, Juha, Lamberg, Juha-Antti, Ojala, Jari ja Sajasalo, Pasi. Helsinki.

Oksanen 1957: Oksanen, Jaakko, 50 vuotta paperityöntekijäin järjestötoimintaa. Helsinki.

Paavolainen 1967: Paavolainen, Jaakko, Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918 II. *Valkoinen terrori*. Helsinki.

Parikka 1994: Parikka, Raimo, 1930-luvun pula ja työttömän selviytyminen. Teoksessa *Työ ja työttömyys*. Toim. Parikka, Raimo. *Työväen historia ja perinteen tutkimuksen seura*. Väki voimakas 7. Helsinki.

Peltonen 1960: Peltonen, Matti, Teollisuuden ammattikoulut 1930–1959. Valkeakoski.

Peltonen 1969: Peltonen, Matti, Yhtyneet Paperitehtaat Osakeyhtiön ammattikoulu 1929–1969. Valkeakoski.

Peltonen 1992: Peltonen, Matti, Matala katse. Kirjoituksia mentaliteettien historiasta. Tampere.

Ranki & Ranki 1969: Ranki, Anja, Ranki, Liisa, Polvesta toiseen samassa tehtaassa. Sukujen pysyminen Yhtyneiden paperitehtaiden palveluksessa Valkeakoskella. Teoksessa *Kaikuja Hämeestä XII*. Julkaisuja Hämläis-Osakunta. Toim. Kuusisto, Seppo ja Sahi, Timo. Helsinki.

Rasila 1983: Rasila, Viljo, Teollistumiskauden muuttoliikkeet. Mikrohistoriallinen tutkimus Tampereen seudulta. Tampereen yliopiston Historiantieteen laitoksen julkaisuja 7. Tampere.

Reuna 1984: Reuna, Risto, Puutyöläisten historia I, Puutyöläisten keskitetty järjestötoiminta teollistumisen sosiaalista taustaa vasten 1800-luvulta vuoteen 1930. Helsinki.

Roberts 1979: Roberts, David, *Paternalism in Early Victorian England*. London.

Saarikangas 1993: Saarikangas, Kirsi, Model Houses For Model Families. Gender, Ideology and the Modern Dwelling The Type-Planned houses of the 1940s in Finland. Suomen Historiallinen Seura. *Studia Historica* 45. Helsinki.

Salkoranta 1977: Salkoranta, Marja, John Barkerin puuvillatehtaan työntekijöiden työ- ja asunto-olosuhteista 1900–1940. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Kansantiede, monisteita 13. Turku.

Salokangas & Tommila 1998: Salokangas, Raimo, Tommila, Päiviö, Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia. Helsinki.

Salokoski 1999: Salokoski, Juuso, Juuso Waldenin aika uudelleen arvioituna. Kanava 27 (1999) N:o 7. Helsinki.

Satamo 1998: Satamo, Seppo, Kallioon paalutettu. Valkeakosken suojeluskunta ja Lotta Svärd -paikallisosasto isänmaata perustamassa. Hämeenlinna.

Seppälä 1981: Seppälä, Raimo, Rudolf Walden isänmaan mies. Helsinki.

Siltala 1985: Siltala, Juha, Lapuan liike ja kyyditykset 1930. Helsinki.

Siltala 1999: Siltala, Juha, Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Helsinki.

Sinkkonen 1990: Sinkkonen, Riikka, Joh. Parviaisen tehtaot OY:n palkka ja sosiaalipolitiikka Säynätsalossa 1924–1938. Enso-Gutzeit OY historia- ja perinnejulkaisuja 2. Imatra.

Siren 1997: Siren, Ari, Elämää portin kahta puolta. Valkeakosken paperiteollisuuden 125 vuotta. Valkeakoski.

Sivonen 1993: Sivonen, Satu, Enso-Gutzeit Osakeyhtiön selluloosateollisuus maailmansotien välisenä aikana. Enso-Gutzeit OY historia- ja perinnejulkaisuja 12. Imatra.

Sjöberg 1958: Sjöberg, Wilhelm, Työrauhan puolesta. 50-vuotta työnantajain yhdistystoimintaa. Helsinki.

Suikkanen 1983: Suikkanen, Asko, Työsuojelu ja vallankäyttö. ”Safety First” työsuojelun genesiksenä. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan julkaisuja A:8. Turku.

Sundell 1997: Sundell, Åke, Patriarkalism och föreningsrätt. Om produktion och fackling kamp inom hadelsträdgårdsnäringen i Malmö med omnejd fram till 1936. Bibliotheca Historica Lundensis 88. Lund.

Syväoja 1999: Syväoja, Hannu, Ei Rudolf Walden sentään sattumakenraali ollut. Kanava 27 (1999) N:o 8. Helsinki.

Talve 1983: Talve, Ilmar, Johdannoksi: pieni tehdasyhdyskunta. Teoksessa Pieniä teollisuusyhdyskuntia I. Toim. Talve, Ilmar. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Kansantiede, monisteita 20. Turku.

Talvi 1979: Talvi, Veikko, Pohjois-Kymenlaakson teollistuminen. Kymin Osakeyhtiön historia 1872–1917. Kouvola.

Teräs 1995: Teräs, Kari, Paikallisten työmarkkinasuhteiden kausi. Ammattiyhdistykset ja työsuhteiden säätely Turussa 1880-luvulta 1950-luvulle. Turku.

Teräs 2001: Teräs, Kari, Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviiin työelämän suhteisiin 1880–1920. Bibliotheca Historica 66. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Tommila 1988a: Tommila, Päiviö, Suomen lehdistön historia 6. Hakuteos: Kotokulma - Savon lehti. Kuopio.

Tommila 1988b: Tommila, Päiviö, Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos: Savonlinna - Övermarks tidning. Kuopio.

Tuuri 1999: Tuuri, Antti, UPM-Kymmene. Metsän jättiläisen synty. Helsinki.

Tyrkkö 1993. Tyrkkö, Jukka, Sydän-Hämeen sampo. Valkeakoski.

Vasara 1997: Vasara, Erkki, Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestöjen urheilu- ja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939. Bibliotheca Historica 23. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Vasara 2000a: Vasara, Erkki, Isänmaan ja sodankäynnin asialla: Piirtoja suomalaisesta urheiluvaatteesta 1870-luvulta 1950-luvulle. Teoksessa Urheilu katsoo peiliin. Toim. Roiko-Jokela, Heikki ja Sironen, Esa. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1999. Jyväskylä.

Vasara 2000b: Vasara, Erkki, Urheilu viinan ja raittiuden kilpakenttänä. Teoksessa Urheilu katsoo peiliin. Toim. Roiko-Jokela, Heikki ja Sironen, Esa. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja 1999. Jyväskylä.

Viljakainen 1969: Viljakainen, Marjatta, Tehdasyhdyskunnan työväenkulttuuria. Piirteitä Valkeakosken työväen vapaa-ajan harrastuksista ennen vuotta 1940. Teoksessa Kaikuja Hämeestä XII. Julkaisuja Hämläis-osakunta. Toim. Kuusisto, Seppo ja Sahi, Timo. Helsinki.

Vilkuna 1996 : Vilkuna, Kustaa, H., J., Arkielämää patriarkaalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa. Suomen Historiallisen Seuran Historiallisia Tutkimuksia 196. Jyväskylä.

Vilkuna 2002: Vilkuna, Kustaa, H. J., Ruukinomitajan vallan ulottuvuudet. Teoksessa Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860). Suomen Kirjallisuuden Seuran Historiallinen Arkisto 116. Toim. Einonen, Piia ja Karonen, Petri. Helsinki.

Vilppo 1983: Vilppo, Marja-Liisa, Siuronmäki. Teoksessa Pieniä teollisuusyhdyskuntia I. Toim. Talve, Ilmar. Turun yliopisto, Kulttuurien tutkimuksen laitos, Kansantiede, monisteita 20. Turku.

Voionmaa 1929: Voionmaa, Väinö, Tampereen kaupungin historia II. Tampereen historia Venäjän vallan ensipuoliskon aikana. Tampere.

Voionmaa 1932: Voionmaa, Väinö, Tampereen kaupungin historia III. Tampereen historia itämaisestä sodasta suurlakon aikoihin. Tampere.

Voionmaa 1935: Voionmaa, Väinö, Tampereen kaupungin historia IV. Tampereen uusin historia. Tampere.

Vuorinen 1966: Vuorinen, Kalle, Valkeakosken työväenyhdistyksen 70-vuotistaipaleelta 1896–1966. Valkeakoski.

Vuorinen & Vuorinen 1996: Vuorinen, Kalle, Vuorinen, Olli, Valkeakosken työväenyhdistys ry 100 vuotta: 1896–1996. Valkeakoski.

Vuorinen 1972: Vuorinen, Olli, Valkeakosken historia 1. osa tehdaskylästä kaupungiksi. Valkeakoski.

Vuorinen 1995: Vuorinen, Olli, Valkeakosken historia 2. osa kasvun vuosikymmenet. Vammala.

Walden 1971: Walden, Juuso, Minua sanotaan Juusoksi. Helsinki.

Waris 1973: Waris, Heikki, Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkäsillan pohjoispuolelle I-II. Toinen tarkistettu painos. Alkuperäinen julkaisuvuosi I 1932 ja II 1934. Helsinki.

Ylikangas 1993: Ylikangas, Heikki, Tie Tampereelle. Porvoo.

6. Painamaton tutkimuskirjallisuus

Hakoluoto 2002: Hakoluoto, Tanja, Patruunan isännyydestä teollisuuspaikkakunnaksi. Vaajakosken tehdasyhdyskunta ja työväki muutoksen vuosina 1900–1930. Suomen historian pro gradu-tutkielma, Jyväskylän yliopisto, historian laitos. Jyväskylä.

Pajunen 2000: Pajunen, Kalle, Suunnanmuutoksen toteutuminen 1900-luvun alun paperiteollisuusyrityksissä. Tutkimukset Kankaan Paperitehtaan ja Kymin Osakeyhtiön saneerauksista. Taloushistorian pro gradu-työ. Jyväskylän yliopisto, historian laitos. Jyväskylä.

LIITEET

Liite 1. Aktiebolaget Walkiakosken osastot

Sulfaattitehdas: - Hakku - Keittämö - Pesuosasto - Kok. kone - Mikseri - Sooda-osasto - Haihdutus-osasto - Kalkkiuuni - Sihti-osasto - Muut työt	Sulfiittitehdas: - Leikkuri - Keitto-osasto - Happo-osasto - Kuivaus-osasto - Muut työt	Tervasaaren paperitehdas: - Paperikone - Rullauskone - Leikkuri - Holanteri-osasto - Lajittelijat - Hylsyntekijät - Pakkaajat - Muut työt
Myllysaaren paperitehdas: - Paperikone - Rullauskone - Leikkuri - Holanteri-osasto - Lajittelijat - Hylsyntekijät - Pakkaajat - Muut työt	Puuhiomo: - Puiden kuorimo - Massan ylösotto - Muut työt	Korjauspaja: - Verstas - Puuverstas - Paja - Puutyöpaja - Muut työt
Ulkotyöt: - Laivat - Veistämö - Talli - Rakennus-osasto - Kuljetus-osasto - Puuvarasto - Muut työt	Sähköosasto ja Voima-asema: - Sähköverstas - Voima-asema - Koneen hoito - Muut työt	Konttori: - Huoltokonttori - Työnvälityskonttori - Lähetysosasto - Puhelinkeskus - Kirjurit - Kassa

Lähde: UPM, ABW, D2, Yhteenveto tapaturmista 1927–1929 osastoittain; UPM, YP, C6, 184C, Walkiakosken uutta konttorirakennusta koskeva kokous 18.1.1937; Walden 1971, s. 71-102.

Liite 2. Walkiakosken tehtaan tuotanto ja taloudellinen tulos vuosina 1921–1940

Vuosi	Tuotanto (1.Paperi, 2.SI-Sellu, 3. SA-Sellu)	Nettoliikevaihto (mk.)	Käyttötulos (mk.)
1921	1. 9403 tonnia 2. 4644 tonnia 3. 2029 tonnia	39 700 000	2 600 000
1922	1. 11261 tonnia 2. 5583 tonnia 3. 2730 tonnia	40 800 000	- 1 800 000
1923	1. 8805 tonnia 2. 5042 tonnia 3. 2435 tonnia	25 100 000	- 1 900 000
1924	1. 11390 tonnia 2. 7364 tonnia 3. 4298 tonnia	39 900 000	1 300 000
1925	1. 14108 tonnia 2. 10654 tonnia 3. 3836 tonnia	54 300 000	4 500 000
1926	1. 11143 tonnia 2. 12952 tonnia 3. 7232 tonnia	53 100 000	5 100 000
1927	1. 9868 tonnia 2. 13220 tonnia 3. 9201 tonnia	63 100 000	2 600 000
1928	1. 12163 tonnia 2. 13167 tonnia 3. 10600 tonnia	72 900 000	5 000 000
1929	1. 13022 tonnia 2. 13769 tonnia 3. 10725 tonnia	72 600 000	8 000 000
1930	1. 12686 tonnia 2. 14160 tonnia 3. 11154 tonnia	65 800 000	1 600 000
1931	1. 12417 tonnia 2. 13873 tonnia 3. 12145 tonnia	55 300 000	3 800 000
1932	1. 13302 tonnia 2. 14963 tonnia 3. 13445 tonnia	65 300 000	5 900 000
1933	1. 16300 tonnia 2. 18182 tonnia 3. 14676 tonnia	73 200 000	11 400 000
1934	1. 18735 tonnia 2. ja 3. yhteensä 34024 tonnia	-	14 000 000
1935	1. 20509 tonnia 2. ja 3. yhteensä 49 304 tonnia	-	23 100 000
1936	1. 21846 tonnia 2. ja 3. yhteensä 52470 tonnia	-	25 100 000
1937	1. 22883 tonnia 2. ja 3. yhteensä 56743 tonnia	-	31 100 000
1938	1. 20360 tonnia 2. ja 3. yhteensä 47973 tonnia	-	200 000
1939	1. 28086 tonnia 2. ja 3. yhteensä 48311 tonnia	-	16 500 000
1940	1. 22937 tonnia 2. ja 3. yhteensä 23293 tonnia	-	-

Lähde: Nordberg 1980, s. 151, 200–201, 281, 636–639.

Liite 3. Tapaturmien määrällinen kehitys Walkiakoskella vuosien 1925–1938 välillä.

Vuosi	Tilastoituja tapaturmia	Menetetty työpäivät	Menetetty työtunnit
1925	(170)	-	-
1926	(210)	-	-
1927	228 / (258)	3212	25616
1928	173 / (205)	2701	21608
1929	167 / (245)	2644	21152
1930	(172) (127)	(2120)	16960
1931	(117)	(1330)	10640
1932	(133)	(2200)	17600
1933	(149)	(2080)	16640
1934	310 / (197)	(1920)	15360
1935	325	-	-
1936	252	-	-
1937	310	-	-
1938	561	-	-

Lähde: Tapaturmat vuosina 1927–1929, UPM, ABW, D2, Yhteenveto tapaturmista osastoittain 1927–1929; Vuodet 1934–1936, UPM, YP, C6, Walkiakosken huoltotarkastajan selostus 1.11.1936–15.1.1937; Vuosi 1937, UPM, YP, C6, Valkeakosken huoltotarkastajan toimintakertomus 1.10–31.12.1938; UPM, YP, C6, Katsaus Valkeakosken tehtaitten huoltotyöhön v. 1938; Suluissa Työn Äärestä lehden tiedot, joista selviää, että tiedot tapaturmien määristä vaihtelevat tehtaan sisäisissä tiedoissa. Tapaturmien luku eri vuosina, TÄ 2. 1931, s. 13; Työn Äärestä lehden sisälläkin eroa vuoden 1930 tiedoissa, Tapaturmien luku ja vastaavat sairauspäivät, TÄ 1. 1935, s. 10–11.

Liite 4. Walkiakosken työntekijämäärän kehitys vuosina 1921–1940.

Liite 4.1 Paperitehdas

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N) ⁵⁶⁶	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1921	16 / 8	169 / 231	12/-	15/4
1922	16 / 8	169 / 231	12/-	15/4
1923	16 / 6	135 / 159	10/-	14/4
1924	15 / 2	122 / 153	10/-	13/13
1925	8 / 1	100 / 131	9/-	11/9
1926	7 / 2	88 / 126	9/-	11/9
1927	6 / 2	78 / 133	9/-	10/10
1928	9 / 1	83 / 185	9/-	10/10
1929	9 / -	81 / 137	8/-	10/10
1930	7 / -	77 / 141	8/-	10/10
1931	-	64 / 134	8/-	10/10
1932	-	56 / 119	8/-	10/10
1933	-	67 / 130	8/-	-/4
1934	-	71 / 150	8/-	-/4
1935	-	73 / 145	8/-	-/4
1936	-	78 / 127	9/-	-/4
1937	-	96 / 116	2/-	-/4
1938	-	135 / 93	2/-	-/5

⁵⁶⁶ Osastoilla oleviin työläisiin laskettiin myös työnjohtajat, jotka ottivat osaa työntekoon. TikA, TY.

1939	6 / 2	140 / 90	2/-	-/5
1940	9 / -	92 / 59	2/-	-/3

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940.

Liite 4.2 Korjauspaja

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N)	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1921	11 / -	137/2	6/-	-
1922	11 / -	137/2	6/-	-
1923	13/1	112/4	5/-	-
1924	13/1	112/4	5/-	-
1925	13/-	101/2	2/-	-
1926	6/-	63/1	2/-	-
1927	6/-	70/1	2/-	-
1928	6/-	76/1	2/-	-
1929	4 / -	76/1	2/-	-
1930	1 / -	70/1	2/-	-
1931	-	56/1	2/-	-/1
1932 ⁵⁶⁷	-	-	-	-
1933 ⁵⁶⁸	40/-	104/1	3/-	-/1
1934	40/-	103/1	3/-	-
1935	43/-	106/1	3/-	-
1936	39/-	103/1	3/-	-
1937	43/-	112/1	3/-	-
1938	45/-	141/1	3/-	-
1939	39/-	121/1	-	-
1940	6/-	69/3	-	-

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, III 1922–1940.

Liite 4.3 Sellutehtaat

Liite 4.3.1. Selluloosatehdas vuoteen 1925 asti

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N)	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1921	12/7	108/112	11/1	-
1922	12/7	108/112	11/1	-
1923	2/2	104/98	10/-	-
1924	2/2	112/86	10/-	-
1925	5/-	113/76	9/-	-

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940.

Liite 4.3.2 Sulfiittitehdas 1926–1940

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N)	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1926	-	77/22	5/-	
1927	4/1	75/25	5/-	
1928	5 / -	68/27	6/-	
1929	2 / -	57/26	6/-	
1930	1 / -	44/25	6/-	
1931	1/-	49/24	5/-	

⁵⁶⁷ Vuoden 1932 lomaketta ei löytynyt arkistosta. TikA, TY, IX, 1932.

⁵⁶⁸ Vuodesta 1933 lähtien mukaan oli otettu Lotilan oppilaskoulun oppilaat. TikA, TY, IX, 1933.

1932		49/24	5/-	
1933		48/23	5/-	
1934		48/23	6/-	-/1
1935		65/24	6/-	-/1
1936	1/-	74/26	6/-	-/1
1937		78/26	6/-	-/1
1938	-/1	79/25	6/-	-/1
1939		73/21	6/-	-/1
1940		32/10	5/-	-/1

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940.

Liite 4.3.3. Sulfaattitehdas 1926–1940

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N)	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1926	-	46/44	5/-	-
1927	-	62/49	5/-	-
1928	-	52/43	5/-	-
1929	-	50/34	5/-	-
1930	-	45/32	5/-	-
1931	-	39/22	5/-	-/1
1932	-	37/19	5/-	-/1
1933	-	37/19	5/-	-/1
1934	-	36/20	5/-	-/1
1935	-	38/21	5/-	-/1
1936	-	46/16	6/-	-/1
1937	-	66/10	6/-	-/1
1938	-	73/7	6/-	-/1
1939	1/-	73/4	6/-	-/1
1940	1/-	62/7	5/-	-/1

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940.

Liite 4.4 Saha

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N)	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1921	2/1	65/17	2/-	-
1922	2/1	65/17	2/-	-
1923	7/2	36/26	3/-	-
1924	9/2	43/26	1/-	-
1925	8 / 1	30/19	1/-	-
1926	2/1	21/10	1/-	-
1927	2/-	21/13	1/-	-
1928	2/-	20/14	1/-	-
1929	2/ -	21/13	1/-	-
1930	-	3/-	1/-	-
1931	1/-	11/7	1/-	-
1932	-	15/8	1/-	-
1933	-	14/8	1/-	-
1934	2/-	15/8	-	-
1935	-	14/6	1/-	-
1936	2/-	14/7	1/-	-
1937	2/-	14/7	1/-	-
1938	2/-	15/10	-	-
1939	4/-	12/5	-	-
1940	3/-	14/6	-	-

Saha ei toiminut enää 1920-luvun lopulla kuin kotitarvesahana. Näin ollen sen vuosittainen käyttö oli rajoitettua. Esimerkiksi 1932 saha oli käytössä 74 päivää ja vuonna 1933 118 päivää. Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, XI 1922–1927, X 1928–1940.

Liite 4.5. Puuhiomo

Vuosi	Alle 18 v. (M/N)	Osastoilla yht. (M/N)	Esimiehet (M/N)	Konttori (M/N)
1921	-	8/13	3/-	-
1922	-	8/13	3/-	-
1923	1/-	10/10	2/-	-
1924	-	9/11	1/-	-
1925	-	8/10	1/-	-
1926	-	5/11	1/-	-
1927	-	5/11	1/-	-
1928	-	5/11	1/-	-
1929	-	5/10	1/-	-
1930	-	2/11	1/-	-

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940.

Liite 4.6. Teollisuustilastoon ilmoitetun työntekijämäärän suhde todellisiin lukuihin

Vuosi	Alle 18 (M/N)	Yht. miehiä	Yht. naisia	Kaikki yht.	Koko kauppala	Walkiakoski totuus
1921	41/16	536	380	916		
1922	41/16	536	380	916		
1923	39/11	431	291	722		
1924	41/10	439	292	731		
1925	41/3	386	248	634		
1926	18/2	337	222	559	557	
1927	19/3	344	242	586	586	(823)
1928	19/2	338	276	614	633	
1929	17/1	323	232	555	557	(760)
1930	11/-	287	219	506	507	(672)
1931	9/-	251	211	462	470	(471)
1932	-	248	183	431	471	(489)
1933	40/-	292	187	479	579	
1934	42/-	295	208	503	648	[978]
1935	43/-	319	203	522	752	[821]
1936	42/-	340	183	523	773	
1937	45/-	386	166	552	881	/1011/
1938	47/1	462	143	605	993	/983/
1939	50/2	434	128	562	948	/930/
1940	19/-	282	90	372	846	/1040/

Lähde: TikA, TYT 1921; TikA, TY, III 1922–1940; TikA, TY, X 1922–1927; TikA, TY, IX 1928–1940; TikA, TY, XI 1922–1927; TikA, Ty X 1928–1940; Koko Valkeakosken kauppalan teollisuustyöntekijöiden määrä virallisen tilaston mukaan. SVT XVIII A, Taululiitteet numerosta 43 1926 numeroon 57 1941, s. 8-9; Suluissa yhteenlaskettu työntekijöiden määrä: Tapaturmatilastoa vuosilta 1930–1934. TÄ 1. 1935, s. 9-11; Hakasulkujen tieto on laskettu Työn äärestä -lehden lukujen avulla TÄ 1

1936, s. 13; Merkin / välissä oleva tieto: UPM, YP, C2, Henkilökunnan lukumäärä 1937–1943.

Liite 5. Valkeakosken kauppalan asukasluku 1923–1940

Vuosi	Asukasluku 1.1.	Vuosi	Asukasluku 1.1.
1923	3812	1932	3295
1924	3845	1933	3252
1925	3793	1934	3169
1926	3642	1935	3459
1927	3613	1936	3466
1928	3743	1937	3610
1929	3492	1938	3769
1930	3398	1939	3892
1931	3351	1940	3893

Lähde: Vuorinen 1995, s. 5.

Liite 6. Suojeluskunnan jäsenmäärä vuosina 1923–1940

Vuosi	Vakinaiset + kannattaja jäsenet	Vuosi	Var. + kan. + veteraani jäsenet
1923	45+16= 61	1932	109 + 8 = 117 (65)
1924	37+17= 54	1933	149 + 8 = 157 (39)
1925	39+10= 49	1934	166 + 8 + 1 = 175 (57)
1926	40+11= 51	1935	193 + 10 + 4 = 207
1927	38+ 8= 46	1936	247 + 11 + 6 = 264 (43)
1928	37+ 7= 44	1937	268 + 9 + 6 = 283
1929	39+ 8= 47 (20)	1938	286 + 9 + 6 = 301 (37)
1930	85+ 7= 92 (40)	1939	308 + 10 + 7 = 325 (62)
1931	97+ 8= 105 (67)	1940	345 + 10 + 7 = 352 (62)

Lähde: SA, SK 1410 vuosikertomukset 1923–1940; Satamo 1998, s. 72. Suluissa on ilmoitettu poikaosaston jäsenmäärä.

Liite 7. Tehtaan vertikaalinen arvohierarkia

Paavo Kolin hierarkiamalli:	Oma hierarkkinen jakoni:	Ketkä kuuluivat?
Ylinjohto	Tehtaan ideologinen johto Tehtaan arkipäiväinen johto	Walden (+hallitus) Isännöitsijä
Keskijohto	Ammattitaitoiset ylemmät johtajat, jotka eivät ottaneet osaa tavalliseen työhön.	Insinöörit ja virkailijat
Työjohtajisto	Työläisten suorat esimiehet	Työnjohtajat
Johdettavat	Johdettavat	Työläiset

Lähde: Koli 1955, s. 97.

Liite 8. Ab Walkiakosken maksamat avustukset suojeluskunnalle vuosina 1923–1940

Vuosi	Maksettu summa (mk.)	Vuosi	Maksettu summa (mk.)
1923	20 000	1932	30 000
1924	22 000	1933	40 000
1925	20 000	1934	45 000
1926	20 000	1935	25 000
1927	20 000	1936	40 000
1928	20 000	1937	65 000
1929	20 000	1938	55 000
1930	30 000	1939	52 500
1931	40 000	1940	45 000

Lähde: SA, SK 1410 vuosikertomukset 1923–1940.

Liite 9. Rahanarvon kerrointaulukko 1924–1940

1924	0,2724	1933	0,3184
1925	0,2629	1934	0,3242
1926	0,2693	1935	0,3196
1927	0,2640	1936	0,3193
1928	0,2585	1937	0,3032
1929	0,2600	1938	0,2971
1930	0,2822	1939	0,2896
1931	0,3068	1940	0,2448
1932	0,3109		

Lähde: Kerrottaessa markkamäärä eurokertoimella saadaan tulokseksi kyseisen summan arvo vuoden 2002 rahassa. Tilastossa on huomioitu virallinen elinkustannusindeksi sekä vuoden 1963 rahauudistus. Tilastokeskus, rahanarvon kerrointaulukko 1860–2002, www.stat.fi/tk/hp/khi_eki_rahanarvo.html

Kannen kuva. Myllysaaren I-kone 1920-luvulla. Lähde: UPM, VA, Te7, A2486.